

PERSONVALG VED STORTINGSVALG

KONSEKVENSER AV EN ENDRING AV PERSONVALGREGLENE VED STORTINGSVALG

Johannes Bergh, Dag Arne Christensen, Bjarte Folkestad, Rune Karlsen
og Jo Saglie

Institutt for samfunnsforskning
Rapport 2014:08

Personvalg ved stortingsvalg

Konsekvenser av en endring av personvalgreglene ved stortingsvalg

Johannes Bergh, Dag Arne Christensen, Bjarte
Folkestad, Rune Karlsen og Jo Saglie

© Institutt for samfunnsforskning 2014
Rapport 2014:8

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31

PO Box 3233 Elisenberg

NO-0208 Oslo, Norway

ISBN (trykk): 978-82-7763-438-8

ISBN (pdf): 978-82-7763-439-5

ISSN: 0333-3671

www.samfunnsforskning.no

Innhold

	Innhold	3
	Forord	5
1	Innledning	7
	Del 1: Tidligere erfaringer med og forskning på personvalgordninger	
2	Valgsystemer og personvalg	13
	Sverige	16
3	Velgere og personvalg	19
	Holdninger til personvalg ved stortingsvalg	19
	Deltakelsen i personvalget	21
	Hvem retter på listene og hvorfor?	24
	Kandidatkunnskap	26
	Personvalg og velgerengasjement	29
	Oppsummering	32
4	Kandidater, valgkamp og personvalg	35
	Personstemmegivningens betydning for kandidatutvelgelsen	35
	Personvalg og sosial representasjon	43
	Personvalg og representasjonsroller	47
	Oppsummering	49
5	Personvalgets betydning for de politiske partiene	53
	Nominasjonsfasen: Organisering og engasjement	53
	Personvalg og valgkamp	55
	Finansiering av personlig valgkamp	59
	Personvalg: utfordringer for det parlamentariske arbeidet?	60
	Hva mener medlemmer og kandidater?	63

	Ulik betydning for ulike partier?	65
	Oppsummering	67
	Del 2: Simulering av valgutfall	
6	Om simuleringer	71
	Simuleringer – begrensninger	73
	Sverige: Betydningen av justeringer av personvalgordningen	74
7	Simuleringer basert på data fra stortingsvalget 2013	79
	Dagens valgordning	79
	Data og metode – simulering av andre valgordninger	82
	Simuleringer – første runde	84
	Simuleringer – andre runde	87
	Simuleringer – tredje runde	90
	Hvem blir valgt?	92
8	Simuleringer av fylkestingsvalget 2011	95
	Dagens valgordning	95
	Data for fylkestingsvalget 2011	96
	Metode	99
	Simuleringer av fylkestingsvalgene 2011	99
	Simuleringer av kommunestyrevalget i Oslo 2011	103
9	Simuleringer basert på data fra kommunevalgene 2007	105
	Dagens personvalgordning ved kommunevalg	105
	Data og metode	106
	Resultater	106
10	Oppsummering og hovedkonklusjoner	111
	Litteratur	117
	Appendiks	124
	Sammendrag/English summary	129

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Formålet med forskningsprosjektet som ligger til grunn for rapporten har vært å vurdere konsekvensene av en endring av personvalgreglene ved stortingsvalg. Dagens valgordning gir velgerne mulighet til å endre rekkefølgen av kandidater på listen samt å stryke kandidater, men slike endringer har i praksis ingen effekt på Stortingets sammensetning. I våre analyser vurderer vi konsekvensene av en ordning hvor velgerne kan gi personstemmer til enkeltkandidater som skal kunne påvirke hvem som blir valgt inn på Stortinget.

Vi fokuserer på ordninger som er aktuelle for innføring ved stortingsvalg i Norge. Én mulighet er at velgerne kan gi et ubegrenset antall personstemmer til kandidater på den listen de stemmer på, slik ordningen er ved fylkestingsvalg. En annen mulighet er at hver velger bare kan gi én personstemme. Videre er det aktuelt å innføre sperregrenser for hvor mange personstemmer en kandidat må få for at personstemmene skal telle i valgoppgjøret. De mest aktuelle sperregrensene er 5 eller 8 prosent av alle stemmene til en liste.

Vi vurderer konsekvensene av slike ordninger, for det første, ved å ta for oss tidligere forskning og erfaringer med slike personvalgordninger. Studier av norske fylkestingsvalg og svenske riksdagsvalg er særlig relevante. For det andre gjennomfører vi simuleringer av valutfall basert på data fra norske valg. Formålet med simuleringene er å vise hvordan valutfallet varierer med ulike typer av personvalgordninger.

Vi ønsker å takke professor Jørgen Elklit ved Aarhus universitet og professor Lauri Karvonen ved Åbo Akademi for hjelp til å tolke og forstå henholdsvis den danske og den finske valgordningen. Vi takker også Stine Hesstvedt for arbeidet med tilrettelegging av rapporten.

1 Innledning

Bør personvalg innføres også ved stortingsvalg? Hvordan skal valgsystemet i så fall balansere partienes og velgernes innflytelse over kandidatutvelgelsen? Hvilke konsekvenser vil en slik personvalgreform kunne ha for velgere, kandidater og politiske partier? Forskere fra Institutt for samfunnsforskning (ISF) og Uni Rokkansenteret er gitt i oppdrag å vurdere de to siste spørsmålene. Hvorvidt personvalg bør introduseres eller ikke er et politisk spørsmål, men forhåpentligvis vil rapportens diskusjon av mulige konsekvenser av en slik reform representere et viktig faktagrunnlag for beslutningen.

Det er gitt klare forutsetninger knyttet til forskergruppens vurdering av utformingen av en personvalgordning ved stortingsvalg. To konkrete personvalgmodeller skal vurderes: En der velgerne kan gi personstemme til flere kandidater, og en der velgerne kun kan gi personstemme til én kandidat. Den første modellen benyttes i fylkestingsvalgene, mens den andre er personvalgsystemet i Sverige. Vi skal også vurdere effekten av ulike sperregrenser for personvalget i forhold til de to aktuelle modellene. Hvordan vil disse to modellene slå ut ved stortingsvalg? Hvilke effekter vil de ha på sammensetningen av stortinget? Hvilke konsekvenser vil en slik personvalgmodell har for sentrale demokratiske aktører som velgere, stortingskandidater og de politiske partiene? Vi benytter to fremgangsmåter for å besvare disse spørsmålene i rapporten. I del I av rapporten bygger vi først og fremst på erfaringer fra fylkestingsvalgene og svenske riksdagsvalg. Vi trekker imidlertid også veksler på erfaringer fra andre land (med andre personvalgordninger) og aktuelle teoretiske diskusjoner. Spørsmålet her er om norske (fylkestingsvalgene) og svenske erfaringer skiller seg fra de erfaringene man har med personvalg i andre land. Del I inneholder en utfyllende oversikt av den forskningen som er gjort først og fremst i Sverige, og i forbindelse med fylkestingsvalgene. Utredningen fokuserer her på betydningen av personvalg for a) velgerne, b) kandidatene, og c) de politiske partiene. Blant de spørsmål som reises er: Hvor stor kan deltakelsen i personvalget forventes å bli? Hvordan begrunner velgerne det å personstemme/ikke personstemme? Hvilke

kandidater vil være populære blant velgerne? Vil retting på stortingsvalglistene ha betydning for Stortingets sosiale sammensetning? Hvor stor betydning kan velgernes listeretting tenkes å ha for utvelgelsen av kandidatene? Vil partienes nominasjonsprosesser påvirkes av en personvalgordning? Vil personvalg øke konfliktnivået internt i de politiske partiene? I diskusjonen av disse spørsmålene legges det, som nevnt, spesielt vekt på å systematisere erfaringene fra Sverige der den aktuelle personvalgordningen er benyttet i 4 riksdagsvalg. Det eksisterer omfattende forskning (og debatt) om betydningen av personvalgreformen i Sverige (se SOU 1999:92; Davidsson 2006; Nielsen 2007; Karvonen 2001; 2002; Oscarsson og Holmberg 2013).

Del II består av analyser av mulige valgutfall gitt de to hovedmodellene for personvalg. Analysene gjennomføres med varierende sperregrenser og deltakelsesnivåer. Tilsvarende simuleringer er gjennomført også i Sverige (justerte sperregrenser/deltakelsestall) og del II innledes derfor med en gjennomgang av resultatene fra disse analysene (se Nielsen 2007). Deretter gjennomfører vi simuleringer basert på data fra henholdsvis stortingsvalg, fylkestingsvalg og kommunestyrevalg.

Rapportens struktur følger av utredningens innretning mot personvalgets betydning for tre sentrale demokratiske aktører (Christensen m.fl. 2008, Nielsen 2007): velgerne, kandidatene og partiene. Den institusjonelle rammen – valgordningen – samt hver enkelt av disse aktørene har fått hvert sitt kapittel i del I. Kapittel 2 beskriver ulike valgordninger med ulikt innslag av personvalg. Kapittel 3 diskuterer personvalgets betydning for velgerne, kapittel 4 tar opp mulige effekter for kandidatene (også spørsmålet om mediernes rolle tas opp her), mens kapittel 5 vurderer hva personvalg kan bety for de politiske partiene.

Del II presenterer resultatene fra våre simuleringer av valgresultater. Vi starter med med en diskusjon av simuleringer av valgutfall og begrensninger ved metoden, samt simuleringer fra Sverige, i kapittel 6. Deretter følger analyser basert på data fra stortingsvalget 2013, i kapittel 7. Spørsmålet er hvilke utfall valget ville ha fått gitt ulike personvalgordninger. I hvilken grad og på hvilke måter ville sammensetningen av Stortinget ha avveket fra det faktiske resultatet av 2013-valget?

I kapittel 8 ser vi på tilsvarende måte på det siste fylkestingsvalget (i 2011). Vi ser både på de faktiske utfallene av fylkestingsvalget og på utfall gitt andre sperregrenser enn 8 %-grensen som praktiseres i dag.

Til slutt gjør vi analyser for kommunestyrevalgene 2007, i kapittel 9. Vi har ikke data som muliggjør analyser av de siste valgene i 2011; vi ser derfor på 2007-valgene hvor slike data er tilgjengelige. Kapittel 10 runder det hele av med en kort oppsummering av hovedfunnene, og diskuterer utformingen av en personvalgordning ved stortingsvalg i lys av disse.

Del 1

Tidligere erfaringer med og
forskning på personvalgordninger

2 Valgsystemer og personvalg

Politisk rekruttering kan beskrives som en prosess der stadig flere kandidater siles ut gjennom tre stadier (Hellevik og Skard 1985: 16-18; Norris og Lovenduski 1993, 1995). Utgangspunktet er den totale gruppen av valgbare innbyggere. I *mobiliseringsfasen* står partiene ovenfor en gruppe "aspiranter" som kan tenkes å påta seg politiske verv. Deretter følger *nominasjonsfasen* hvor partiene velger ut kandidater blant aspirantene. Til slutt følger en *valgfase* hvor en mindre gruppe representanter blir innvalgt fra kandidatmassen. De norske partiene har til nå hatt full kontroll over samtlige av disse tre fasene ved stortingsvalg. Partiene står for både kartleggingen av aspirantene og utvelgelsen av kandidatene. Rekrutteringsprosessen er nettopp det: en prosess (Christensen m.fl. 2008:130). Og det er viktig å poengtere at en personvalgreform vil gi velgerne innflytelse først helt mot slutten av denne prosessen. Partiene vil med andre ord fremdeles bestemme selve kandidatmenyen.

Debatten om personvalg reflekterer ulike normative oppfatninger om hvordan demokratiet bør organiseres. På den ene siden står partienes forkjempere med sitt budskap om at helhetshensynet ivaretas best når kandidatutvelgelsen overlates til partienes nominasjonsmøter. På den andre siden finner vi tilhengerne av økt velgerinnflytelse som mener at kandidatutvelgelsen er for viktig til å overlates til partimedlemmene alene. Til tross for motsetningene setter begge parter deltakelse, eller mangel på sådan i høysetet: Krav om økt velgerinnflytelse begrunnes med at innflytelsen i partienes nominasjonsprosesser er forbeholdt de få og de sterke. Kravet om å begrense velgerinnflytelsen begrunnes på sin side med at et fåtall velgere gjennom listerettingen kan styre personvalget, på bekostning av flertallet av velgere som avstår fra å rette på listene. Dette kan gi uheldige resultater når det gjelder representasjonen av sosiale grupper eller av ulike politiske «fløyer» av et parti.

Gitt partienes sentrale rolle i den politiske rekrutteringsprosessen er det ikke overraskende at valg i statsvitenskapelig litteratur stort sett beskrives som en konkurranse mellom politiske partier (Grofman og

Lijphart 1986; Farrell 1997). Innenfor rammene av proporsjonale valgordninger med partilister er det imidlertid stor variasjon med hensyn til hvordan valgsystemene legger til rette for at velgerne i valgfase kan gi personstemme til individuelle kandidater (Katz 1986; Carey og Shugart 1995; Karvonen 2004; Grofman 2005). Dette kapitlet begrenser seg til en grov gjennomgang av hvordan partienes ønsker om å få valgt sine toppkandidater balanseres mot velgernes mulighet til å gi personstemme til kandidater på listen i land med partilister.¹ Valgsystemet i Sverige går nærmere i sømmene siden det har vært forblide for den/de modellene som er foreslått ved stortingsvalg.

Proporsjonale valgordninger kan grovt sett ha et ”svakt” eller ”sterkt” innslag av personvalg (Karvonen 2002). Det kan i tillegg være ikke-eksisterende som det er i land med *lukkede lister* der personvalget er overlatt til partiene.² Partimedlemskap er veien til å påvirke personvalget i slike systemer. Israel, Spania og Sør Afrika er eksempler på land med lukkede lister. Partiene har med andre ord full kontroll over samtlige faser i den politiske rekrutteringsprosessen. Det bør likevel nevnes at noen partier, blant annet i Israel og Spania, har gitt fra seg kontroll ved å åpne for primærvalg i nominasjonen (se Hazan og Rahat 2010: 39–44; Narud 2008). Selv om deltakelse i slike primærvalg ofte (men ikke alltid) er begrenset til partimedlemmer, er primærvalg en mer inkluderende ordning, og kan derfor sies å fylle noe av den samme funksjonen som åpne lister (jf Gallagher 1988: 239).

”Svakt” personvalg (delvis åpne lister) betyr at andre forhold enn personstemmene spiller inn. Personvalget er frivillig, og velgerne kan enten godta listen slik den er eller gi personstemme til én (eller flere) kandidater på listen. I land med et svakt innslag av personvalg er det lagt inn sperrer for å balansere parti- og velgerinnflytelsen. Svakt personvalg finner vi, foruten i norske stortingsvalg, i Østerrike (Müller 2005), Belgia (De Winter 2005), Nederland (Andeweg (2005), Danmark (med ”kredsvis opstilling”) (Elklit 2011) og Sverige (både før og etter reformen i 1998). Personstemmene kan flytte én kandidat

^{1.} Flertallsvalg (slik det er utformet blant annet i Storbritannia og USA) er ikke personvalg slik det forstås innenfor rammen av valg med partilister. I flertallsvalg står det om ett mandat i den enkelte valgkrets, og kandidatene konkurrerer som hovedregel ikke med andre kandidater fra samme parti.

^{2.} Ytterpunktet her med hensyn til velgerinnflytelsen er Single Transferable Vote (STV) der velgerne kan rangere samtlige kandidater (fra alle partier) på stemmeseddelen. STV benyttes blant annet i Irland, og behandles ikke her (se Farrell 1997).

oppover på valglisten, men det typiske er at det skal mange personstemmer til for at kandidater langt nede på listen blir valgt. Det kan skyldes måten *partistemmenes* fordeles på listekandidatene og *valgkvotene* som legges til grunn for å balansere partienes interesser opp mot velgernes rettinger på listene.

Nivået på disse sperrere varierer betydelig, og de beregnes på ulike måter. En løsning er flate sperregrensener, altså en fast sats for hvor stor andel av en listes velgere som skal stemme på en kandidat, for at dette skal påvirke utfallet (Sverige etter 1998 og norske fylkestingsvalg). En annen løsning er at det beregnes en kvote. Denne kan beregnes med utgangspunkt i partistemmene alene (Nederland, og dagens ordning ved stortingsvalg). I så fall vil den i praksis fungere som en flat sperregrense. Kvoten kan også beregnes ut fra en kombinasjon av partienes stemmetall og mandatgevinster (Belgia, Sverige før 1998). I så fall vil sperregrensene bli ulike for store og små partier (store i betydningen mandatgevinst). Dette kan ivareta de mindre partienes interesser i få sine toppkandidater valgt (høy sperregrense om de vinner bare ett mandat). Hvis vi sammenlikner med de kvotebaserte systemene er Sveriges ordning med fem prosent av partienes stemmetall relativt lavt.

”Sterkt” personvalg innebærer at personstemmene er avgjørende for hvilke kandidater som velges. I Danmark kan velgerne enten avgi en personstemme eller en partistemme. Hvis listen til folketingsvalg stilles med ”sideordnet opstilling” går personstemmene direkte til kandidatene, mens partistemmene overføres til kandidatene i forhold til deres andel av personstemmene i vedkommende oppstillingskrets (se Elklit 2011). Summen av personstemmer og overførte partistemmer avgjør så hvilke kandidater som velges inn fra et parti i en krets. Teoretisk skal det bare én personstemme til for å påvirke hvem som velges inn fra en liste med ”sideordnet opstilling”, som er den dominerende listeformen i dag. 84 prosent av samtlige lister presenterte sine kandidater med denne listeformen i 2001 (Elklit 2005: 467). Over tid har danske partier med andre ord valgt å gi velgerne større innflytelse over personvalg (Elklit 1998). Det danske valgsystemet er enkelt for velgerne (som stemmer på et parti og hvis de vil på én kandidat), men valgoppgjøret er mer komplisert. I praksis benyttes både ”svakt” (kvotesystemet) og ”sterkt” personvalg i ett og samme valgsystem (Elklit 2011). Selv om valgordningen skiller seg fra den som benyttes i norske kommunevalg, har de ett fellestrekk i og med at partiene selv har mulighet til å styrke eller svekke velgernes innflytelse

i valgfasen. Ved norske kommunevalg skjer dette gjennom bruk av stemmetillegg, i Danmark gjennom valg av oppstillingsmetode.

Mens danske velgere kan velge om de vil stemme på person eller ikke, er det finske valgsystemet unikt med sterkt og *obligatorisk personvalg*. I Finland er det nødvendig å stemme på en individuell kandidat for å få avgitt stemme (Raunio 2005). Velgerne kan derimot ikke stemme på kandidater fra ulike partilister, så i praksis er også partivalget obligatorisk (Karvonen 1999). Mandatene i Finland fordeles på partiene utelukkende på grunnlag av kandidatenes personstemmer. Hver enkelt kandidat har et nummer, og velgerne stemmer på en individuell kandidat ved å skrive nummeret til sin kandidat på stemmeseddelen. Stemmesedler uten et nummer kan verken overføres til et parti eller en kandidat, og er dermed ugyldige. Et partis mandatgevinster er således avhengig av hvor mange stemmer partiets kandidat totalt sett får.

Så til Sverige, som har en personvalgordning som er aktuell for innføring i Norge.

Sverige

Sverige representerer en mellomløsning mellom hensynet til partiene (sterkt i kvotesystemer) og hensynet til velgerne.³ Det å basere personvalget på formelle sperregrenser, er i praksis det samme som et kvotesystem, med den forskjell at sperregrensene er de samme for alle partier uavhengig av deres mandatgevinster (og partioppslutning). Hovedregelen er enkel: én kandidat må ha fem prosent av et partis totale stemmetall i valgkretsen som personlige stemmer, for at personvalget skal ha effekt. Reformen ble lansert som en ”modifiserad dansk model” (SOU 1993:21). Modifiseringen består i at a) partiene ikke velger mellom ulike listeformer (å gi velgerne større eller mindre innflytelse over personvalget), og b) en kandidat til riksdagsvalg må ha minst 5 prosent av partiets totale stemmetall i en valgkrets som personlige stemmer hvis disse skal ha betydning i valgoppgjøret. 5-prosentsregelen i kommunevalgene er kombinert med et minstekrav på 50 personstemmer (landstingsvalg 100 personstemmer). Det har vært en

³. Beskrivelsen gjelder den svenske personvalgordningen som ble innført i 1998. Før 1998 hadde man ikke personvalg ved svenske valg, med unntak av valget til EU-parlamentet i 1995 og noen forsøk ved kommunevalgene i 1994 (Särlvik 2002).

vedvarende diskusjon om sperregrensen ved svenske riksdagsvalg. Da ordningen ble innført, var sperregrensen 8 prosent ved riksdagsvalg (men 5 prosent ved lokal- og europaparlamentsvalg). En grunnlovsutredning fra 2008 foreslo å redusere sperregrensen fra 8 til 5 prosent ved riksdagsvalg, noe som ble vedtatt. Lovendringen trer i kraft i riksdagsvalget 2014 (Oscarsson og Holmberg 2013: 266).

Med en flat sperregrense, som i Sverige, kan det ikke tas hensyn til verken størrelsen på partiene eller valgkretsene (antallet stemmeberettigede og antallet mandater som skal velges). Siden det viser seg at store partier (som får mange mandater fra hver krets) får en mindre andel personvalgte representanter sammenliknet med mindre partier, har dette forholdet vært diskutert i Sverige.⁴

Utover de rent tekniske løsningene diskutert ovenfor vil effekten av en gitt personvalgordning være avhengig av en rekke ukjente faktorer: Hvor mange velgere vil avgi personstemme? Hvor stort avvik vil det være mellom velgernes og partienes kandidatprioriteringer? Disse spørsmålene er blant dem som belyses i de påfølgende kapitlene.

Det er rimelig å forvente at personvalg skal kunne ha betydning for både velgere, kandidater og politiske partier (se Karvonen 2002; Farrell og McAllister 2006). Når velgerne gis flere valgmuligheter kan det argumenteres med at det kan resultere i større tilhørighet til det politiske systemet. Det kan også forventes å ha betydning for båndet mellom velgerne og politikerne, for eksempel hvordan politikerne oppfatter sin representasjonsrolle. Det er også rimelig at når partiene slipper velgerne til i den siste fasen i den politiske rekrutteringsprosessen så kan det ha betydning for hvilke kandidater som igjen slipper gjennom nåløyet i partienes nominasjonsprosesser. I diskusjonen av blant annet disse forventningene anlegges et komparativ perspektiv. Hvilke konsekvenser har personvalget hatt i fylkestingsvalgene, i Sverige og i andre land? I tolkningen av disse erfaringene bør man legge seg følgende på minne: Det er slett ikke sikkert at konsekvenser i ett land (eller i ulike valg innenfor ett og samme land) vil gjelde for norske stortingsvalg. Det er svært mange andre forhold ved ett land, som kan bidra til de aktuelle konsekvensene (Karvonen 2002). I tillegg kommer det at ulike personvalgssystemer er, som vi har sett, utformet på ulike måter, noe som kan bidra til ulike

⁴. For betydningen av partistørrelse, se Nielsen (2007: 97). For betydningen av størrelsen på valgkretsene se Oscarsson og Holmberg (2013: 267, og note 1 samme side).

konsekvenser (Elklit 2011). En komparativ tilnærming fremstår like fullt som mer fruktbart enn det å kun spekulere rundt mulige konsekvenser av en personvalgreform (Karvonen Ibid). Med denne påminnelsen i bakhodet starter vi med å diskutere betydningen av personvalg for velgerne.

3 Velgere og personvalg

Personvalg gir velgerne flere valgmuligheter på valgdagen. Vil det bidra til å øke engasjementet for valgene i befolkningen, og knytte velgerne sterkere til politikken? Spørsmålet diskuteres med utgangspunkt i erfaringer fra svenske riksdagsvalg, samt norske fylkestingsvalg og kommunestyrevalg.

Kapitlet starter med velgernes holdninger til personvalg ved norske stortingsvalg. Ønsker befolkningen en personvalgreform? Deretter undersøkes tre aspekter ved deltakelsen i personstemmegivningen: Hvor mange vil bruke muligheten til å personstemme? Hvem vil personstemme? Og, hvordan begrunnes det å delta eller ikke delta i personvalget? Kapitlet avsluttes med å se på om personvalg kan ha betydning for velgernes atferd og holdninger til demokratiet. Vil personvalg øke interessen for valgene? Kan personvalg bidra til å styrke båndet mellom velgerne og valgte?

Holdninger til personvalg ved stortingsvalg

Velgerinnflytelsen over representantutvelgelsen ved fylkestings- og kommunestyrevalg har bred og stabil oppslutning blant velgerne (Christensen m.fl. 2008). Ønsker velgerne større innflytelse over kandidatutvelgelsen også ved stortingsvalg? Spørsmålet er belyst i evalueringen av personvalgreformen i lokalvalgene fra 2008 (Ibid: 44-45). Vi må tilbake til stortingsvalgundersøkelsene i 2001 og 2005 for å finne spørsmål om velgernes holdning til personvalg ved stortingsvalg.

Spørsmålsutformingene i 2001 og 2005 er forskjellige og svarfordelingen presenteres derfor i form av to tabeller (Tabell 3.1, og Tabell 3.2). I 2001 mente et flertall av velgere at partiene fortsatt bør bestemme hvem som skal velges som stortingsrepresentanter. Analyser av bakgrunns materialet (*ikke vist her*) fant små forskjeller mellom menn og kvinners holdning til spørsmålet. Det var imidlertid en viss skepsis til økt velgerinnflytelse blant høyutdanningsgrupper.

Tabell 3.1 Holdninger til personvalg ved stortingsvalg, 2001. Prosent.

	Prosent
Velgerne bør få avgjørende innflytelse	36
Både og	7
Partiene bør fortsatt bestemme	53
Vet ikke/ikke svart	4
Totalt (N)	100 (2052)

Spørsmål: Et utvalg har foreslått at velgerne bør få avgjørende innflytelse over personvalget ved stortingsvalg. Andre hevder partiene fortsatt bør bestemme hvem som skal velges som representanter. Hva er din mening? Bør velgerne avgjøre personvalget, eller bør partiene fortsatt bestemme dette?
 Kilde: Stortingsvalgundersøkelsen 2001 (Aardal m.fl. 2003).

I undersøkelsen fra 2005 er et klart flertall (58 prosent) for en personvalgordning også ved stortingsvalg (Tabell 3.2). Dette bør ikke tolkes som et stemningsskifte, men et utslag av at spørsmålsformuleringene er svært ulike. To forskjeller er relevante. For det første viser spørsmålet i 2001 til et forslag fra et offentlig utvalg, mens det i 2005 henvises til personvalget ved kommunestyre- og fylkestingsvalg. Det er ikke usannsynlig at henvisningen til personvalgordningene ved lokalvalgene skaper positive assosiasjoner hos velgerne. Disse ordningene har svært stor oppslutning blant velgerne (Christensen m.fl. 2008). For det andre gir de to spørsmålsformuleringene et ulikt inntrykk av velgernes innflytelse ved en ny personvalgordning. I 2001 spørres det om velgerne skal «avgjøre» personvalget, i 2005 spørres det om «anledning til å gi personstemme» – uten at denne personstemmens betydning blir spesifisert.

Kan vi forvente at de nærmere 60 prosent av velgerne som slutter opp om en personvalgordning ved stortingsvalg også vil delta i personvalget? I det påfølgende avsnittet diskuteres dette spørsmålet.

Tabell 3.2 Holdninger til forslag om personvalg ved stortingsvalg, 2005. Prosent.

	Prosent
For	58
Mot	32
Vet ikke	10
N(100%)	2012

Spørsmål: Som kjent har velgerne anledning til å gi personstemmer til kandidater ved kommune- og fylkestingsvalg. Det er foreslått en lignende ordning ved stortingsvalg. Er du for eller mot et slikt forslag? Kilde: Aardal mfl. 2007:47.

Deltakelsen i personvalget

Hvis personvalg skal øke velgernes tilhørighet og aktivitetsnivå forutsettes det ikke bare at velgerne ønsker en slik reform, men at muligheten for å personstemme også tas i bruk. Spørsmålet om velgerne vil benytte seg av personvalgordningen er derfor et viktig tema.

Dette avsnittet diskuterer følgende spørsmål: Hvor mange vil rette på listene? Hvem vil rette på listene? Og, hvorfor/hvorfor ikke endres listene? Disse spørsmålene er viktige fordi de kan si noe om legitimiteten til valgsystemet. Jo flere som deltar, og jo bredere det sosiale spektret av velgere som deltar, desto større legitimitet kan valgresultatet forventes å ha. Er personvalget frivillig er man ekstra avhengig av at velgerne stiller opp. "Om ingen kommer blir der ingen fest", som Sören Holmberg (1999:240) uttrykte det i evalueringen av det første valget med personvalg i Sverige (1998). Nedenfor diskuteres disse spørsmålene nærmere, og vi begynner med deltakelsesnivået.

Deltakelsen i personstemmegivningen er tatt opp i lokalvalgundersøkelsene (Bjørklund 1999, Christensen m.fl 2008). I kommunevalgene har andelen rettede stemmesedler økt over tid (fra 23 prosent i 1983 til 42 prosent i 2011). Listerettingen varierer kommunene imellom. Listerettingen har økt mest i de større kommunene, slik at forskjellene i deltakelsesnivået mellom små og store kommuner er jevnet noe ut (Bjørklund 2013: 138–9). Det er fremdeles et mindretall som retter på listene.

I fylkestingsvalgene rettet 23,1 prosent av velgerne listene i 2003 og 24,8 prosent i 2007.⁵ Listerettinger er, som ved kommunestyrevalg,

⁵. Vi har ikke slike tall fra fylkestingsvalgene i 2011.

mest utbredt i de minste fylkene. I overkant av 40 prosent av velgerne i Finnmark rettet på fylkestingslistene i både 2003 og 2007, mens tilsvarende tall for Akershus var 16,5 prosent i 2003 og 19,6 prosent i 2007 (Christensen m.fl. 2008: 20). Siden velgerne i lokalvalgene kan personstemme på flere kandidater er det relevant å ta med at velgerne personstemte på færre kandidater i 2007 sammenliknet med hva som var tilfellet i 2003. Det var få som ga personstemme til mer enn 5 kandidater (under 10 prosent).⁶

Personvalgdeltakelsen i lokalvalgene gir selvsagt ikke svaret på hvor mange som vil bruke muligheten til å personstemme om det skulle bli mulig også ved stortingsvalg. En undersøkelse viste imidlertid at kandidater og ledere har større betydning for velgerne ved kommunestyrevalg enn ved andre valg. Ved kommunestyrevalg svarte 40 % at kandidater og ledere var viktigst for valg av parti, mens tilsvarende tall for fylkestingsvalg og stortingsvalg var henholdsvis 26 og 20 % (Rommetvedt 2000: 74). Bestemte saker og alminnelig partitillit hadde derimot større betydning ved stortingsvalg enn ved kommunestyrevalg. Hvor mange som sier at kandidater er viktig, påvirkes imidlertid av spørsmålsformuleringen. I Lokalvalgsundersøkelsen fra 2007 svarte bare 11 prosent at listekandidater var viktigst for deres partivalg ved kommunestyrevalget, og denne andelen har sunket over tid (Bjørklund 2009: 30; Christensen mfl. 2008: 59).

Hvorvidt listekandidater er avgjørende for selve partivalget, sier imidlertid ikke nødvendigvis noe om velgernes vilje til å stemme på kandidater. Skare (1996) peker på at velgerne oppfatter partiforskjellene som mindre i kommunene enn i rikspolitikken, og at mange kommunale stridsspørsmål ikke følger de nasjonale partikonfliktene. Partipolitikken mer tilbaketrukne rolle i lokalpolitikken skulle peke i retning at deltakelsen i personvalget ved stortingsvalg vil ligge nærmere nivået i fylkestingsvalgene (rundt 25 prosent). Deltakelsesnivået i de fire svenske riksdagsvalgene med personvalg antyder, som vi skal se, noe i samme retning.

Et argument peker imidlertid i motsatt retning, altså at personstemmegivningen kan bli mer omfattende ved stortingsvalg enn fylkestingsvalg. Som vi skal komme tilbake til, forutsetter personvalg at

⁶. En spørreundersøkelse blant listekandidatene viste at kandidatene selv benyttet denne muligheten i større grad enn velgerne (Christensen mfl. 2008: 27).

velgerne har kunnskap om listekandidatene. I det norske politiske systemet skiller fylkespolitikken seg negativt ut i så måte. Velgernes interesse for fylkespolitikk er lav, og de føler seg forholdsvis dårlig informert om den. Interessen for både kommune- og rikspolitikk er langt større (Rose og Pettersen 2009; Rose og Hansen 2013). Selv om valgordningen så langt ikke har gitt velgerne noe behov for å vite hvem stortingsvalgkandidatene er, kan den generelle interessen og kunnskapsnivået innebære at kandidatene ved kommune- og stortingsvalg er mer kjent for velgerne enn det kandidatene ved fylkestingsvalg er.

Hvor god kandidatkjennskap velgerne vil ha ved en mulig reform, kan imidlertid ikke så lett fastslås ut fra dagens situasjon. Hvis personstemmene blir tellende, vil partiene og ikke minst kandidatene selv kunne tenkes å legge større vekt på kandidatinformasjon – som vi skal komme tilbake til. I den grad valgkampen blir arena for kamp mellom kandidater fra samme parti, vil mediene også trolig bringe mer informasjon om disse kandidatene.

Da den svenske personvalgreformen ble lansert antydde utredningen at mellom 30 og 50 prosent av velgerne ville benytte seg av muligheten for å personstemme. Tallene var basert på erfaringer fra Belgia og Danmark (SOU 1993:21 s.53, Nielsen 2007). Tabell 3.3 viser prosentandelen som rettet på listene i henholdsvis riksdags-, landstings-, og kommunevalg i de fire valgene der det nåværende personvalgsystemet har vært i bruk. Det fremgår at 29 prosent av stemmesedlene inneholdt en personstemme i debutvalget (1998). I de to påfølgende riksdagsvalgene gikk deltakelsen ned (26 prosent i 2002 og rundt 22 prosent i 2006) for å øke noe i 2010 (rundt 25 prosent). Deltakelsesnivået i landstingsvalgene (fylkene) ligger på samme nivå som riksdagsvalgene, mens listerettingen er mer utbredt i kommunevalgene (som i Norge). Når det gjelder kommunevalgene er deltakelsesnivået høyere i Norge, mens det er mindre forskjell mellom fylkestingsvalgene og landstingsvalgene. Som i Norge, er det betydelig lokale variasjoner i listerettingen. Det er færre som personstemmer i de største valgkretsene enn i de mindre (se Nielsen 2007).

Tabell 3.3 Andelen personstemmer i svenske valg 1998–2010 (prosent).

Valg	1998	2002	2006	2010
Riksdagsvalg	29,0	26,0	22,2	25,1
Landstingsvalg	29,0	25,3	22,9	24,4
Kommunevalg	35,2	31,4	28,2	31,2

Kilde: Oscarsson og Holmberg 2013: 268.

Hva kan vi forvente når det gjelder bruk av personlige stemmer ved norske stortingsvalg? Nivået i Sverige fremstår som forholdsvis lavt. I Danmark benytter rundt 50 prosent av velgerne muligheten til å personstemme (Elklit 2011). Som vi skal se i kapittel 7 benytter 12 prosent av norske velgere seg av muligheten til å rette på listene ved stortingsvalg, selv om denne ordningen ikke har noen effekt på sammensetningen av Stortinget. Det kan tyde på at vi har et potensial for mobilisering av personlige stemmer i Norge. Det virker likevel sannsynlig at listeretterne vil representere et mindretall av velgerne. Uansett kan deltakelsesnivået betraktes som høyt så lenge det sammenliknes med det antall personer som deltar i partienes nominasjonsprosesser (se kapittel 5). I Sverige ble deltakelsesnivået vurdert som skuffende lavt i debutvalget, og som noe overraskende siden reformen var populær blant velgerne (Holmberg 1999). Uttrykk som "katastrof" ble blant annet benyttet i den etterfølgende debatten, mens andre mente det ikke var reglene som var problemet, men at partiene ikke benyttet seg av de mulighetene valgsystemet ga dem (Holmberg og Möller 1999: 9-10). Deltakelsesnivået ble også diskutert valgforskerne imellom (Nielsen 2007: 21-22). Henrik Oscarsson mente det å fjerne sperregrensene kunne bidra til å mobilisere enkeltgrupper som innvandrere og unge. Sören Holmberg mente personvalget kompliserte valghandlingen for velgerne på valgdagen. Siden Sverige har felles valgdag må velgerne ikke bare ta stilling til partivalget til riksdagen, kommunestyrene, og landstingene, men også til hvilke kandidater de skal stemme på i de respektive valgene (i alt seks valg). I Norge, uten en felles valgdag for alle valg, blir kompleksiteten i valghandlingen mindre enn i Sverige.

Hvem retter på listene og hvorfor?

Ikke bare er det interessant å vite hvor mange som retter på listene, men også *hvem* som tar i bruk muligheten til å personstemme. Spørsmålet er om personvalg er en krevende deltakelsesform med tilhørende *sosiale*

skjevheter i deltakelsen. Personvalg innebærer at velgerne ikke bare forventes å være informert om hva de enkelte politiske partiene står for, de skal også være informert om og prioritere mellom partienes kandidater (Holmberg og Möller 1999:10). Det er rimelig å anta at ikke bare velgerne sosiale resurser, men at også deres holdninger og politiske interesse har betydning for listerettingen. Velgerne med et nært forhold til politikken og partiene forventes å personstemme hyppigere enn velgerne med et fjernere forhold til politikken.

Analysen av lokalvalgene i Norge viser at listeretterne utgjør en nokså aktiv lokalpolitisk elite. En stor andel av partimedlemmene retter på listene, og listeretting er blant annet fremstilt som en tilleggsarena for den kommunalpolitiske eliten, en forlengelse av partienes nominasjonsprosesser (Bjørklund 1999). En analyse av deltakelsen i personvalget i 2007 visste at menn, yngre, politisk interesserte, velgere som hadde lokalpolitiske verv, og velgere bosatt i mindre kommuner hadde større tilbøyelighet til å personstemme enn andre velgere (Christensen m.fl. 2008: 29). Det er ikke spesielt overraskende at velgere med en tettere tilknytning til politikken i større grad benytter seg av muligheten til å personstemme. Det skal noteres at gitt økningen i listerettingen over tid i lokalvalgene er det også rimelig å anta at de sosiale skjevhetene er redusert.

Erfaringene fra Sverige viser at det – til tross for lav deltakelse i personvalget – er små forskjeller mellom ulike sosiale gruppers deltakelse i personvalget (Nielsen 2007: 39). Blant annet var kjønnsforskjellene små i 2006-valget, noe som også gjaldt forholdet mellom ulike yrkesgrupper. Yngre velgere personstemte hyppigere enn eldre velgere, og aldersforskjellene var større i 2006 enn de var i 2002. Velgere med høy utdanning personstemte hyppigere enn velgere med lav utdanning. Personvalgdeltakelsen var som forventet høyere blant politisk interesserte velgere. Nielsen (2007:44) konkluderer med at; ”personvalet hittills främst har fungerat som en påverkanskanal för de väljare som är politiskt intresserade och kunniga och som känner sig hemma i den etablerade partipolitiska strukturen”.

Like interessant som hvem som personstemmer er spørsmålet om *begrunnelsene* for å personstemme, og spesielt gjelder det spørsmålet om hvorfor store deler av velgermassen ikke benytter seg av muligheten til å personstemme.

I Norge viser undersøkelser av lokalvalgene i 2003 og 2007 at kandidatenes sosiale bakgrunn (alder, kjønn, etnisk tilhørighet) hadde lite å si for om velgerne rettet på listen (Christensen m.fl. 2008:29).

Langt større betydning hadde kandidatenes standpunkt i sentrale saker, personlig kjennskap til kandidaten, kandidatenes politiske erfaring samt opptreden i mediene. Disse undersøkelsene undersøkte også velgernes begrunnelser for å *ikke* å rette på listen. Det viser seg her at partivalget fremstår som det viktige for velgerne, ikke personvalget. Velgerne rettet ikke på listen fordi de først og fremst var opptatt av partivalget. Manglende kunnskap om muligheten for å personstemme, samt usikkerhet om reglene, viste seg å ha svært liten betydning for at velgerne avstod. I overkant av 20 prosent begrunnet det å ikke avgi personstemme med at de ikke kjente kandidatene godt nok både i 2003 og 2007.

Spørsmålsformuleringene er naturlig nok ikke identiske i Norge og Sverige når det gjelder begrunnelsene for å rette/ikke rette på partilistene. Det gjør at vi ikke direkte kan sammenligne svarfordelingene. Holmberg (1999:265) viser blant annet at 30 prosent av velgerne oppga kandidatenes gruppetilhørighet (geografi, kjønn, yrke/klasse og alder) som begrunnelse for sitt kandidatvalg, mens 28 prosent oppga kandidatens personlige egenskaper som begrunnelser for å personstemme i 1998. Velgerne i Sverige oppga manglende kunnskap om kandidatene som den viktigste begrunnelsen for ikke å personstemme (tall fra 1998 og 2002) (Nielsen 2007:44-45). Det nest vanligste årsaken var motstand mot selve ordningen. Manglende interesse for personvalg, vanskeligheter med å velge, og mangelen på gode kandidater spilte en svært liten rolle for ikke å delta.

Hvis vi skal tro på velgerne så antyder erfaringene både fra Norge og Sverige at måten personvalget utformes på ser ut til å ha begrenset betydning for deltakelsen. Få begrunnet det å ikke bruke muligheten for personstemme med høye sperregrensener, og enda færre med at reglene var vanskelige å forstå. Siden manglende kunnskap om kandidatene framstår som en viktig begrunnelse for ikke personstemme går vi i det etterfølgende dette temaet noe nærmere i sømmene. Spørsmålet om hvor velinformerte velgerne er om kandidatene kan si noe om forutsetningene for personvalg i systemer der partivalget er det vesentlige.

Kandidatkunnskap

Personvalg innebærer å prioritere mellom partienes listekandidater. En forutsetning for å kunne foreta en slik prioritering er at velgerne faktisk kjenner til listekandidater. Manglende kandidatkunnskap ser da også ut

til å være en viktig begrunnelse for ikke å rette på listene. De svenske erfaringene er her spesielt interessante siden undersøkelsene gjør det mulig å sammenligne velgernes kandidatkunnskap over en lengre tidsperiode. Spørsmålet er om personvalgreformene bidro til å gjøre kandidatene mer synlige for velgerne?

Oscarsson og Holmberg (2013: 275) viser at andelen svenske velgere som kan oppgi navnet på en kandidat fra sin valgkrets er redusert fra 60 prosent i 1956 til 38 prosent i 2010. Personvalgreformene har, paradoksalt nok, ikke brutt denne trenden. Deres konklusjon er at kandidatanonymitet forklarer personvalgreformens manglende gjennomslagskraft blant velgerne (Ibid:276): ”väljarna vill inte kryssa för okända kandidater”. I overkant av 50 prosent av velgerne som personstemte i 1998 kunne heller ikke i ettertid huske hvem de hadde stemt på, og mange av de som oppga å ha gitt personstemme til en navngitt kandidat kunne umulig ha gjort det siden den kandidaten de oppga ikke var kandidat på den partilisten velgerne oppga å ha stemt på (Holmberg 1999: 268). I 2010 valget oppga bare 28 prosent av velgerne det riktige navnet på minst én riksdagskandidat fra velgerens valgkrets. Det var ikke overraskende at det er de samme gruppene som deltar i personvalget som har størst kunnskap om kandidatene (politisk interesserte velgere med høyere utdanning) (Oscarsson og Holmberg 2013: 278).

Oscarsson og Holmberg (Ibid) har også sammenliknet velgernes kunnskap om kandidatene på tvers av ulike land med ulike valgsystemer. Tabell 3.4 viser at det er en viss sammenheng mellom valgsystem og kandidatkjennskap. I land med ulike varianter av flertallsvalg er kandidatkjennskapen høyere enn i land med blandende systemer eller proporsjonale valgsystemer. Proporsjonale valgsystemer er i større grad orientert mot partiene. Resultatene er som forventet siden det er viktigere for velgerne å ha kunnskap om kandidatene i flertallsvalgsystemer for å foreta et valg, mens kunnskap om partiene er tilsvarende viktig for velgerne i proporsjonale listevalgsystemer. Valgsystemet er med andre ord viktig for hvilken type av kunnskap velgerne har behov for når de skal foreta sitt valg.

Det er like fullt interessant at tabell 3.4 viser at kandidatkjennskapen er betydelig høyere i Norge (68 prosent) enn i Sverige (37 prosent). Norge er blant de proporsjonale valgsystemene der flest velgere oppgir at de kjenner til navnet på minst en kandidat som stiller til valg i valgkretsen. Med utgangspunkt i disse resultatene

vil forutsetningene for å introdusere personvalg i stortingsvalgene være bedre enn det de var (og er) i Sverige.

Selv om kunnskap om kandidaten kan betraktes som en viktig forutsetning for personvalg vil en slik reform gi velgerne flere valgmuligheter på valgdagen. Spørsmålet er om det vil kunne slå ut i økt engasjement fra velgernes side. Personvalg innebærer at politikerne på en tydeligere måte enn før blir folkevalgte (Holmberg og Möller 1999: 7-8), noe som vil kunne knytte velgerne tettere til det politiske systemet. Nedenfor ser vi nærmere på om personvalg vil kunne ha betydning for velgernes engasjement i, og tilknytning til, demokratiet.

Tabell 3.4 Kandidatkunnskap i 21 land. Andelen velgere som kan navnet på minst en kandidat fra egen valgkrets i det siste parlamentsvalget (prosent).

Land	Kandidatkunnskap	Valgsystem
Japan	94	PR-mix/Semi-PR
Thailand	93	Flertallsvalg (majoritet)
Korea	92	PR-mix/Semi-PR
New Zealand	83	PR-mix/Semi-PR
Canada	71	Flertallsvalg (majoritet)
Peru	71	PR-Lister
Norge	68	PR-Lister
Ungarn	63	PR-mix/Semi-PR
Storbritannia	60	Flertallsvalg (majoritet)
Australia	58	Flertallsvalg (majoritet)
Tsjekkoslovakia	58	PR-Lister
USA	52	Flertallsvalg (majoritet)
Sveits	46	PR-Lister
Tyskland	43	PR-mix/Semi-PR
Ukraina	39	PR-mix/Semi-PR
Polen	38	PR-Lister
Sverige	37	PR-Lister
Taiwan	36	PR-mix/Semi-PR
Romania	29	PR-Lister
Spania	26	PR-Lister
Mexico	18	PR-mix/Semi-PR

Kilde: Oscarsson og Holmberg 2013:279 (data hentet fra CSES perioden 1996-2000).

Personvalg og velgerengasjement

Tradisjonelle deltakelsesformer som valgdeltakelse og partimedlemskap har dårligere kår i de etablerte demokratiene (Goul Andersen 2004). Nedgangen i valgdeltakelsen er tydelig i de fleste land, selv om denne trenden ikke er entydig for Norge i de siste valgene. Partiene har fått færre medlemmer samtidig som de blir mer profesjonaliserte og medieorienterte (se for eksempel Marsh og Miller 2012). Kan personvalg bidra positivt til å styrke forholdet mellom velgerne og det politiske systemet? Har personvalg betydning for

velgernes holdninger til politikere og det politiske systemet, og kan det bidra til å aktivisere velgerne i større grad?

Forskningen gir ikke entydige svar på disse spørsmålene. En grunn er at det er begrenset med komparativ forskning som eksplisitt har studert personvalgordningers betydning for velgernes atferd og holdninger. Det er ikke overraskende siden personvalgsystemene er svært forskjellige, og ikke minst på grunn av at personvalg konkurrerer med svært mange andre egenskaper ved ulike land som kan ha betydning for velgernes holdninger og atferd. Det er likevel enkelte komparative undersøkelser med fokus på betydningen av personvalg. Den finske statsviteren Lauri Karvonen (2002) har sett på betydningen av personvalg for tillit og valgdeltakelse i nasjonale valg. Tilsvarende tema er diskutert i forbindelse med den svenske personvalgreformen, og danske valgforskere har vært opptatt av hva deres personvalgordning betyr for valgdeltakelsen der. Endelig er forholdet mellom velgernes tilfredshet med demokratiet i land med og uten innslag av personvalg blitt undersøkt (Farrell og McAllister 2006). Nedenfor ser vi nærmere på resultatene fra denne forskningen.

Med hensyn til valgdeltakelse er det lite som tyder på at personvalg har positive effekter. Karvonen (Ibid) undersøker 51 FN-land i perioden 1945-1997 og finner ikke at land med sterke innslag av personvalg har høyere valgdeltakelse enn land med lukkede lister. Det er derimot stor variasjon innenfor gruppen av land med personvalg, noe som betyr at det i disse landene er land med både høy og lav deltagelse. Karvonen (Ibid) konkluderer med at hans undersøkelse ikke gir støtte til antagelsen om at personvalg bidrar til økt valgdeltakelse i nasjonale valg. Andre enkeltlandstudier viser at erfaringene er ulike. I Sverige forble valgdeltakelsen upåvirket av personvalgreformen. I samme år som personvalg ble introdusert (1998-valget) ble det satt negative rekorder både når det gjaldt valgdeltakelse og politikertillit (Holmberg 1999: 250). I Danmark har derimot valgforskerne pekt på at deres personvalgordning har hatt betydning for den relativt stabile og høye valgdeltakelsen der (Elklit m.fl. 2005). Disse forskerne mener personvalgordningen i Danmark bidrar til å forklare at valgdeltakelsen er høyere i kommunevalgene der enn tilfellet er i Norge. Her ser de bort fra at velgerne i norske kommunestyrevalg også har anledning til å personstemme. Hovedkonklusjonen er at lite tyder på at personvalg alene vil få velgerne til å strømme til valglokalene i nasjonale valg.

Selv om personvalg ikke påvirker nivået på valgdeltakelsen som sådan kan det spille en rolle for enkeltgruppers deltagelse. Det kan se ut

som om personvalg har en viss betydning for deltakelsen blant etniske minoriteter i *lokale valg*. I en analyse av kommunestyrevalgene i 2007 finner Bergh og Bjørklund (2010) at etniske minoriteter som har mulighet til å stemme på kandidater av samme bakgrunn har høyere valgdeltakelse enn andre. Det er likevel ikke sikkert at personvalgssystemet i seg selv forklarer dette. Det at det finnes synlige politikere med minoritetsbakgrunn i lokalpolitikken har en generelt mobiliserende effekt på minoritetsvelgere, og dette synes viktigere enn mobiliseringen knyttet til å gi personstemmer til enkeltkandidater (se også Bjørklund og Bergh 2013).

Danske valgforskere har vært opptatt av at det er en sterk mobilisering i flere innvandringsgrupper, og at en faktor bak mobiliseringen er personvalgssystemet. Det at innvandrene har mulighet til å stemme frem sine egne kandidater skal ha vært en viktig faktor bak deres politiske engasjement Togeby (1999; 2003). Svenske (Soininen og Bäck 1999) undersøkelser antyder noe av den samme tendensen. Innvandrerkandidater får viktig drahjelp fra organiserte grupper, familiemedlemmer og bekjente. I den svenske personvalgevalueringen vises det til at reformen først og fremst hadde betydning for de innvandrene som var partimedlemmer og listekandidater der (Soininen og Bäck 1999: 195): ”personvalskampanjer har startas för at kompensera för svagt stöd från det egna partiet”.

I spørsmål som har å gjøre med deltakelse og engasjement vil nok situasjonen i nasjonale og lokale valg være forskjellig. En grunn til det kan være at partiene har en langt sterkere posisjon blant velgerne ved nasjonale valg enn det kandidatene har. Norske velgere er som nevnt mer opptatt av kandidatene ved kommunevalg enn ved stortingsvalg. Det kan tyde på at det er liten grunn til å tro at personvalg vil ha betydning for valgdeltakelsen ved stortingsvalg. Ved stortingsvalg vil det være de politiske styringsalternativer (og partienes politikk) som engasjerer både velgerne, partiene og mediene. Erfaringene fra Sverige er at personvalg ikke endret nevneverdig på dette. Økt valgdeltakelse ser slik ikke ut til å være et godt argument for å øke innslaget av personvalg i norske stortingsvalg. Når det er sagt, så er det ikke urimelig å si at et valgsystem som gjør det mulig for velgerne å påvirke personvalget i større grad motiverer for deltakelse sammenliknet med et valgsystem der en slik mulighet ikke er til stede.

Selv om velgerne ikke deltar mer i land med personvalg kan det tenkes å ha betydning for *deres tilfredshet med demokratiet*. Det er

forskning som viser at tilfredsheten med demokratiet er større i land med personvalg enn i land uten (se Farrell og McAllister 2006). Disse forskerne tar utgangspunkt i tre forhold. For det første at velgerne i en kontekst med større valgmuligheter vil ha større tilhørighet til det politiske systemet. For det andre at personvalg kan styrke båndet mellom politikerne og deres velgere. Tanken er at personvalg påvirker representasjonsrollen til politikerne, ved at de dras sterkere i retning av velgerne. De forventer dermed at velgere i land med personvalg er mer positive til politikerne enn velgere i land uten personvalg, der politikerne i større grad orienterer seg mot sine respektive partier (Ibid: 726). For det tredje pekes det på at personvalg kan bidra til å dra partipolitikken inn mot sentrum, noe som i sin tur kan bidra til større grad av demokratisk stabilitet. I systemer med lukkede lister kan partieliten inngå allianser på tvers av partilinjene og tilpasse politikken fra toppen og nedover. Personvalg oppmuntrer imidlertid politikerne til å bevege seg inn mot sentrum for å tiltrekke seg personstemmer. Implikasjonen av det sistnevnte argumentet er at taktikken – om den virker – kan bidra til demokratisk stabilitet og sterkere støtte til demokratiet (Ibid: 726). Det sistnevnte argumentet bygger imidlertid på et premiss som ikke nødvendigvis er holdbart: at velgerne foretrekker sentrums kandidater. Man kan like gjerne argumentere for at når partieliten inngår allianser på tvers av partilinjene, vil det trekke partiene inn mot sentrum. Personvalg gir derimot velgerne mulighet til å stemme på kandidater med klare og tydelige standpunkter, i opposisjon til partiledelsens sentrums kurs. Slik sett kan personvalg motvirke en sentrumslinje.

Resultatet fra undersøkelsen er større tilfredshet med demokratiet i land med personvalg. 26 landene inngikk i undersøkelsen (deriblant Norge). Det skal det imidlertid nevnes at Norge er på toppen av listen med hensyn til demokratitilfredshet og det uten et valgssystem med reelt innslag av personvalg (Farrell og McAllister 2006: 732).

Oppsummering

Et flertall av norske velgere ønsker et større innslag av personvalg i stortingsvalgene. Støtten er imidlertid avhengig av spørsmålsformuleringen. Et flertall av velgerne støtter en personvalgreform først når det henvises til personvalgordningene i lokalvalgene. Svarfordelingene illustrerer nok at partipolitikken er

viktigere enn personvalget (kandidatene) for velgere ved stortingsvalgene.

Selv om velgerne slutter opp om en personvalgreform betyr ikke det at et flertall av velgerne også vil bruke muligheten til å avgi personstemme hvis personvalg skulle bli innført. Rundt 25 prosent av stemmesedlene har inneholdt personstemmer i de tre fylkestingsvalgene med personvalg. Dette er i nærheten av deltakelsesnivået i svenske riksdagsvalg (25 til 29 prosent). Det er betydelig variasjon i personvalgdeltakelsen i ulike land der det er mulig å personstemme. Omtrent halvparten av danske velgere retter på listene i folketingsvalgene (Elklit 2011), 25 prosent på de regionale listene i Østerrike (Müller 2005: 409), og 67 prosent i Belgia i 2003 (De Winter 2005: 423). Disse tallene antyder at det ikke nødvendigvis er en sammenheng mellom sperregrensene for at personstemmene skal være avgjørende for hvem som velges og hvorvidt velgerne bruker muligheten til å personstemme.

I Sverige (og i norske lokalvalg) ser manglende kandidatkjennskap ut til å være en viktig årsak til at mange velgerne ikke personstemmer. Her ser det ut til at forutsetningene er bedre i norske stortingsvalg, der kandidatkjennskapen, paradoksalt nok, ser ut til å være større (uten personvalg) enn i Sverige (med personvalg).

Et argument for økt velgerinnflytelse er at det kan resultere i større politisk engasjement i befolkningen. Litteraturen antyder at personvalg kan ha en viss betydning for velgernes holdninger til demokratiet. Tilfredsheten med demokratiet ser ut til å være noe høyere i land med personvalg sammenliknet med land der det ikke er mulig å avgi personstemme. Norge har imidlertid blant de mest tilfredse innbyggerne selv uten en reell personvalgordning. Når fokuset flyttes fra holdninger til faktisk atferd er det vanskelig å finne effekter av personvalg, det være seg i positiv eller negativ retning. Erfaringene fra andre land ser ikke til å kunne dokumentere at personvalg fører til større aktivitet fra velgernes side. Det er imidlertid en mulighet for at personvalg kan øke enkeltgruppers valgdeltakelse. Det kan ha betydning for deltakelsen blant enkelte etniske grupper. Det siste forutsetter at partiene nominerer kandidater med etnisk bakgrunn på sine lister. Vi vender tilbake til spørsmålet om personvalg vil ha betydning for innvandrerkandidatenes valgsjanser i kapittel 4.

4 Kandidater, valgkamp og personvalg

Personvalgets mulige betydning for kandidatene reiser en rekke interessante spørsmål. Hvor mange kandidater vil bli valgt ved hjelp av personstemmene? Hvor mange av disse kan vi forvente at ikke hadde blitt valgt uten personvalg? Hvor stort avvik vil det være mellom velgernes prioriteringer av kandidatene og partienes rangering av dem på listene? Et valgsystem med personvalg gir velgerne tre muligheter: de kan velge å ikke personstemme, de kan støtte opp under partienes rangering av kandidatene eller korrigere rangeringen (Nielsen 2007). Vi kan si at velgerne støtter opp under partienes rangordning av kandidatene ved å stemme på kandidater som ville blitt valgt selv uten personvalg, og korrigerer hvis de med deres personstemmer bidrar til å endre måten partiene har rangert kandidatene på og stemmer inn kandidater på såkalt *ikke-valgbar plass* (listeplassering som ikke ville gitt mandatplass uten personvalg). I forlengelsen av dette er det interessant å vite om personvalg i så fall er til fordel for visse typer eller grupper av kandidater. Vil kvinnerepresentasjonen eller representasjonen av ungdom og innvandrere kunne bli påvirket av en personvalgreform? Endelig er det også interessant å diskutere om personvalg kan ha betydning for kandidatenes velgertilknøyning, og spesielt spørsmålet om rollerepresentasjon, dvs. spørsmålet om hvem kandidatene ønsker å representere.

Dette kapitlet tar opp disse spørsmålene, og starter med forholdet mellom velgernes og partienes prioritering av kandidatene. Deretter følger en diskusjon av personvalgets betydning for den sosiale representasjonen, før kapitlet avsluttes med en vurdering personvalgets betydning for representasjonsroller og valgkampen.

Personstemmegivningens betydning for kandidatutvelgelsen

Internasjonal litteratur viser at det er en sterk sammenheng mellom kandidatenes plassering på listene og velgernes personstemmegivning (Marsh 1985; Rallings m.fl. 1998:123; Christensen m.fl. 2008). Jo

nærmere toppen av listen kandidatene befinner seg, desto flere personstemmer vil de få. (Johansson 1999:295; Elklit og Jensen 1997; Nielsen 2007). Velgernes personorientering ser dermed ut til å være vel så mye et spørsmål om lederfokus spesielt som kandidatfokus spesielt. Med det som bakgrunnsteppe antas en personvalgreform ved stortingsvalg (med sperregrenser) i begrenset grad å påvirke stortingssammensetningen. Når det er sagt, *potensialet* for omveltninger på listene vil absolutt være til stede selv med en sperregrense på 8 prosent. Svært populære kandidater vil kunne utløse svært store listeendringer. Det forskningen ovenfor følgelig sier er at slike kandidater ser partiene allerede ut til å ha plassert på toppen av listene. Personstemmer på kandidater plassert høyt oppe på partienes lister er selvsagt like "genuine" som andre personstemmer (Karvonen 2002:2). Det betyr kort og godt at velgerne gjennom personstemmegivning for en stor del foretar de samme prioriteringene som partiene gjør når de rangerer listekandidatene. Nedenfor blir det gjort rede for betydningen av velgernes personstemmegivning for kandidatutvelgelsen i fylkestingsvalgene, kommunestyrevalgene (Christensen m.fl. 2008, Bergh mfl 2010) og i svenske riksdagsvalg (Holmberg og Möller 1999; Nielsen 2007).

Ved fylkestingsvalget i 2007 mottok den gjennomsnittlige fylkestingskandidat på landsbasis 113 personstemmer mot 109 i 2003. Personstemmene var svært ujevnt fordelt mellom kandidatene ved begge valg. Mange kandidater fikk få stemmer, få kandidater fikk mange stemmer. Ved begge valg var den mest populære fylkestingskandidaten målt i antall personstemmer Terje Søviknes fra Fremskrittspartiet i Hordaland. Ved valget i 2007 kunne han innkassere mer enn 8000 personstemmer.

Etter valgreformen i 2003 må minst én kandidat (som ikke er toppkandidaten) oppnå minst åtte prosent av personstemmene for å endre den opprinnelige listerekkefølgen. I 2003 passerte kun 210 av i alt 7334 kandidater, eller mindre enn 3 prosent av kandidatmassen, denne grensen. I 2007 var dette lille tallet blitt enda mindre: Bare 180 av 6851, eller 2,6 prosent, passerte sperregrensen. Dessverre foreligger ikke tilsvarende tall for 2011, som det går fram av kapittel 8. For de 11 fylkene vi har tall for, passerte 149 kandidater sperregrensen. Dette utgjorde 3,7 prosent av en kandidatmasse på 3606 kandidater.

I 2003 skilte Vestfold seg ut med en relativt høy andel personstemmer sammenlignet med de andre fylkene, noe som kunne knyttes til mobiliseringen rundt "Vestfoldlisten mot bomringen". For å

bli innvalgt på fylkestinget på personstemmer er selv ikke det å oppnå mist 8 prosent av partistemmene som personstemmer nok (se tabell 4.1). For at personstemmene skal ha noen effekt, må partiet til de angjeldende kandidatene bli innvalgt på fylkestinget. 78 av de 180 kandidatene representerte i 2007 lister som ikke ble representert i fylkestinget. Trekker vi fra disse, står vi igjen med 92 kandidater. Kandidater som allerede stod på førsteplass på listen kan nødvendigvis ikke rykke høyere opp på listen. Svært mange av dem som passerte sperregrensen (68 prosent) var partiets førstekandidater. Trekker vi ifra disse, står vi igjen med 23 kandidater. Av de gjenværende kandidatene trekker vi også fra dem som, til tross for at de gikk frem på listen som følge av personstemmene, likevel sto på en plass som ville ha sikret dem innpass til fylkestinget. For å identifisere disse, utelukkes kandidater partiene hadde gitt en listeplassering som sikret dem plass i fylkestinget gitt partiets mandatgevinst. For slike kandidater var personstemmene rett og slett overflødige. Når det er gjort stod vi igjen med 8 kandidater som ble valgt inn på personstemmene i 2007.

Tabell 4.1 Personstemmegivning 2003 og 2007 (Absolutte tall).

	2003	2007
Antall kandidater > 8 prosent personstemmer	2,9% (210)	2,6% (180)
Antall innvalgt kun på personstemmer	11	8
Antallet personstemmer i gjennomsnitt	109	113
Prosent personstemmer i gjennomsnitt	1,54	1,51
N	7734	6851
Listesprengere som andel av mandatene	1,5% (11)	1,1% (8)
	N=728	N=731

Konklusjonen var at bare 8 kandidater kunne takke personstemmene for at de ble innvalgt til fylkestinget i 2007. Dette tilsvarte 1,1 prosent av fylkestingsrepresentantene eller cirka én promille av den totale kandidatmassen (se tabell 4.1). En annen indikasjon på at personstemmegivningen manglet betydning, er sammenhengen mellom plassering på listen henholdsvis før og etter rettingen: Korrelasjonen (Pearsons R) mellom listerangering før og etter rettingen var på hele 0,9996! (se Christensen m.fl. 2008).

Personvalgordningen har ikke hatt noen synlig effekt på representasjonsutvelgelsen i de tre fylkestingsvalgene den har blitt benyttet. Svært få kandidater har klart å passere sperregrensen på åtte prosent. De få som faktisk har klart det, ble enten ikke innvalgt eller de ville blitt innvalgt uansett. Endringene over tid er svært marginale. Selv om svært populære kandidater kan utløse store listeendringer, synes slike kandidater å være en mangelvare, og hvis de finnes, har partiene allerede plassert dem på toppen av listen. Personvalgordningen har med andre ord betydd lite for representantutvelgelsen i fylkestingsvalgene.

Ved norske kommunestyrevalg er situasjonen en annen. Muligheten til å stemme på personer blir brukt i større grad enn ved fylkestingsvalgene, og personstemmene har en større effekt på hvem som blir valgt. Valgordningen er også en annen.

Velgerne kan gi personstemmer til et ubegrenset antall kandidater på egen liste, samt til kandidater på andre partiers lister (slengere). Partiene kan begrense velgernes innflytelse ved å gi stemmetillegg til kandidater de ønsker å få valgt inn. Det er frivillig for dem som stiller liste å benytte stemmetillegg, men de fleste partiene og listene velger å gjøre det (Christensen mfl. 2008: 121–122).

Et stemmetillegg utgjør et forsprang i personvalgoppgjøret på 25 % av et partis stemmer.⁷ Dette forspranget blir nesten aldri forbigått av kandidater lenger ned på listen (Hellevik og Bergh 2005). For partiene kan dermed stemmetillegget være en mulighet for å sikre at enkelte kandidater blir valgt.⁸ Valgloven begrenser likevel hvor mange kandidater som kan få stemmetillegg. Har kommunestyret 23 medlemmer eller færre, kan et parti gi stemmetillegg til inntil 4 kandidater. Med 25–53 og 55 eller flere medlemmer er grensene henholdsvis 6 og 10 kandidater.

Det er altså ingen sperregrense for personstemmene ved kommunestyrevalg. Ved kommunestyrevalgene i 2003 og 2007 ble henholdsvis 60 og 63 prosent av mandatene valgt inn av personstemmene (Bergh mfl. 2010). Likevel, de fleste av disse

⁷. Ved valgoppgjøret summeres partiets stemmetillegg og velgernes personstemmer. De som får den høyeste summen, fyller de plassene som partiet har fått i kommunestyret. Hvis en kandidat med stemmetillegg for eksempel får 100 personstemmer (inkludert slengere), og partiet får 1000 stemmer, vil denne kandidaten sitte med 350 stemmer når partiets plasser i kommunestyret skal fordeles ($100 + (1000 \cdot 0,25)$).

⁸. For å «sikre» kandidater på denne måten må partiene passe på at de ikke gir stemmetillegg til et større antall kandidater enn de faktisk får valgt inn.

kandidatene ville også ha blitt valgt hvis man fulgte rekkefølgen på listen. Hvis vi fokuserer på de som ble valgt inn av velgernes personstemmer, men som ikke ville ha blitt valgt inn hvis man fulgte rekkefølgen på listen, så gjelder det 23 og 25 prosent av representantene (i 2003 og 2007). Tilsvarende tall for fylkestingsvalgene var altså cirka 1 prosent.

Erfaringene fra lokale valg i Norge er altså varierte. Vi har én ordning ved fylkestingsvalg som blir forholdsvis lite brukt av velgerne og som har svært liten betydning på sammensetningen av fylkestingene. Samtidig har vi en annen ordning ved kommunestyrevalg som blir brukt i større grad, og som har betydning for sammensetningen av kommunestyrene. Det gir grunn til å se nærmere på erfaringene fra andre land hvor man har personvalg ved parlamentsvalg.

Erfaringene fra *Sverige* er interessante siden personvalgordningen er den samme, med den forskjell at svenske velgere bare kan gi personstemme til én kandidat. I Sverige er personvalgordningen så langt benyttet i fire riksdagsvalg, og alle disse ble holdt før sperregrensen ble senket fra åtte til fem prosent. Tabell 4.2 viser resultatene for representantutvelgelsen. De første kolonnene viser antallet innvalgte representanter for de enkelte partiene som fikk mer enn 8 prosent av sine respektive partiers partistemmer som personlige stemmer, den nest kolonnen viser det totale antallet riksdagsrepresentanter som passerte denne sperregrensen, mens den siste kolonnen viser antallet representanter som ikke hadde blitt valgt om det ikke var for personstemmene.

Som i fylkestingsvalgene, har personvalgreformen i Sverige hatt marginal betydning for hvem som blir valgt (se tabell 4.2). Hvis vi starter med den siste kolonnen i tabellen så fremgår det at få kandidater har blitt innvalgt på personstemmene alene: 12 i 1998 (3,5 prosent), 10 i 2002 (2,9 prosent), 6 i 2006 (1,7 prosent) og 8 i 2010 (2,3 prosent). Antallet kandidater valgt fra ikke-valgbar plass har variert mellom 1,7 prosent og 3,5 prosent av riksdagsmandatene (riksdagen har 349 plasser). Den nest siste kolonnen viser antallet representanter som passerte personvalgspærregrensen. 87 av totalt 349 riksdagsrepresentanter klarte det i 1998, noe som utgjorde cirka 25 prosent av representantene. Dette antallet ble redusert ved de to påfølgende valgene (2002 og 2006), og økte noe i 2010 (16,9 prosent). At antallet kandidater som fikk mer enn åtte prosent av partienes stemmetall som personstemmer eller ble valgt fra ikke-valgbar plass ("sprengte" listen) er lavere i 2002 og 2006 kan være en konsekvens av

at færre rettet på listene i de to valgene. En liten økning ble observert for de to kandidatgruppene i det siste riksdagsvalget i 2010.⁹

Tabell 4.2 Innvalgte på personstemmer svenske riksdagsvalg 1998-2010 (absolutte tall)

År	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Alle (349)	«Liste-sprengere»
1998	12	13	5	18	13	3	23	-	87 (24,9%)	12
2002	9	13	5	18	11	12	18	-	86 (24,6%)	10
2006	3	6	2	15	7	12	12	-	57 (16,3%)	6
2010	4	13	3	13	6	10	9	1	59 (16,9%)	8

Kilde: Oscarsson og Holmberg 2013:269.

Når det gjelder fordelingen av personstemmene på kandidatene rapporterer Nielsen (2007:58) tall fra 2006-valget. Tabell 4.3 viser disse bare for de kandidatene som passerte sperregrensen på 8 prosent. I gjennomsnitt fikk disse kandidatene 12,7 prosent personstemmer. Nesten halvparten fikk mellom 8 og 11 prosent, mens svært få kandidater fikk veldig mange personstemmer. 8 kandidater fikk mer enn 20 prosent av partistemmene som personlige stemmer i 2006, og fire av dem var partiledere. Det skal nevnes at kandidaten med flest personstemmer (Lars Thomsson fra Centerpartiet, 43,9 prosent), ikke ble innvalgt siden hans parti ikke ble representert i Riksdagen fra Gotland der han var kandidat.

⁹. Antallet valgt ved hjelp av personstemmene er enda lavere i svenske kommuner. Det har delvis med å gjøre at antallet representantplasser (og dermed antallet kandidater) er betydelig høyere i kommunevalgene (se Nielsen 2007: 56). I tillegg har det vist seg at velgerne i kommunevalgene konsentrerer personstemmegivning til et mindre antall kandidater.

Tabell 4.3 Fordeling av personstemmer ved riksdagsvalget i 2006 blant kandidater som klarte personvalg-sperregrenser (prosent).

Personstemmer (Prosent)	Andel av kandidatene
8,0–10,9	44,0
11,0–13,9	31,9
14,0–16,9	8,8
17,0–19,9	6,6
20,0–22,9	6,6
23,0–25,9	1,1
26,0–	1,1

Kilde: Nielsen 2007: 58.

Det har vært (og er) en diskusjon om størrelsen på valgkretsene og effekten av personstemmene i Sverige (Oscarsson og Holmberg 2013). Kandidater i de største valgkretsene må ha betydelig flere personstemmer for å passere sperregrensen sammenliknet med kandidater i de små kretsene. Nielsen (2007) finner imidlertid ingen enkel sammenheng mellom valgkretsstørrelse og antallet representanter valgt med bakgrunn i personstemmene. I 2006 kom ni av disse representantene fra de minste valgkretsene, 13 fra de nest minste, 22 fra de neste største og 13 fra de største (Ibid:54-55).

Erfaringene i Sverige, som i fylkestingsvalgene i Norge, er at flertallet av kandidater som passerer sperregrensen ville blitt valgt selv om valgsystemet ikke hadde gjort det mulig å personstemme. Velgerne bekrefter partienes rangering av kandidatene, eller som Nielsen (2007:60) uttrykker det: "Parti och väljare gör så att säga samma bedömning av vilka kandidater som bör bli invalda". Den direkte effekten av personvalget viser seg først når velgerne setter partienes rangering til side. Erfaringene viser at velgerne i svært liten grad gjør det: "Att kandidater placerade långt ned på valsedlarna blir personvalda är ytterst ovanligt" (Ibid:60-61). Av de seks som ble valgt på ikke-valgbar plass i riksdagsvalget i 2006, stod fire på andreplass på sine respektive partilister mens de to andre stod på tredjeplass. Selv om de 6 ikke var partienes toppkandidater, dreier det seg om kandidater som

partiene har rangert høyt på listene.¹⁰ Unntaket, og den laveste listeplasseringen som har gitt riksdagsplass i de tre første valgene med personvalg i Sverige er 10. plassen (Sören Wibe (S) i 2002) (se Nielsen 2007: note 12 s. 61). Valgresultatene fra de to valgkontekstene har også det til felles at den store kandidatmassen fikk få personstemmer, mens få kandidater fikk mange personstemmer (Christensen m.fl 2008; Håkansson 1999:207). Spesielt førsteplassen på partienes lister gir størst uttelling i form av personstemmer. I det første valget med personvalg i Sverige fikk toppkandidatene i gjennomsnitt 13 prosent personstemmer, mot under 1 prosent for de øvrige kandidatene (Håkansson 1999:226-227): ”Att vara riksdagsledamot, att ha en hög position inom sitt parti och, framförallt, att vara första namn på sitt partis valsedel i valkretsen, detta är vad som allra mest har varit en fördel för en kandidat när det kom till personröstande i valet 1998”.

Den svenske ordningen peker altså i retning av at en personvalgordning ved parlamentsvalg kan ha lite å si for sammensetningen av parlamentet. Erfaringene fra Danmark, derimot, peker i en annen retning. Cirka 50 prosent av danske velgere gir personstemmer. I Danmark kan partiene selv velge mellom ulike ordninger for personvalg, og det forekommer også variasjoner mellom valgkretser innenfor samme parti. De fleste representantene i Folketinget er valgt med en ordning hvor personstemmene avgjør hvem som blir valgt inn. Av de 175 representantene som ble valgt inn ved folketingsvalget i 2011,¹¹ ble 17 valgt etter reglene for partilister (Enhedslisten, samt SF i noen valgkretser). Bare én av disse (Enhedslistens leder) fikk mange nok personstemmer til at personstemmene kunne telle (opnådde kvoten), men hun sto på førsteplass og ville uansett blitt valgt. Det store flertallet av representantene – 158 – ble valgt etter reglene for sideordnet oppstilling (Danmarks Statistik 2012: 57). Her stiller alle kandidater likt, i de fleste tilfeller (147 av de 158) uten noen prioritering fra partiets side.¹² Det gir derfor ikke mening å beregne hvor mange som ville blitt valgt hvis partiets prioritering skulle være avgjørende.

^{10.} I det svenske kommunevalget samme år ble kun 129 kandidater valgt fra ikke-valgbar plass. Det utgjorde knapt 1 prosent av kommunestyrerepresentantene (Nielsen 2007:61).

^{11.} Mandatene fra Grønland og Færøyene er ikke regnet med her.

^{12.} Rent konkret består hver storkrets av et antall opptellingskretser, med hver sin valgliste. Det vanlige mønsteret i de fleste partiene (unntatt de som

Mens man i Sverige har en personvalgordning som nesten ikke har betydning for hvem som blir valgt inn i Riksdagen, er altså situasjonen motsatt i Danmark. Der er det i hovedsak velgernes rettinger som avgjør. Det er altså ikke mulig å trekke noen generelle konklusjoner fra erfaringene fra våre naboland.

Hva så med forholdet mellom personvalg og sosial representasjon? Vil personvalg ha betydning for den sosiale sammensetningen av Stortinget, i den forstand at enkelte grupper av kandidater kommer bedre eller dårligere ut av velgernes retting på listene?

Personvalg og sosial representasjon

Idealet om at folkevalgte forsamlinger skal avspeile befolkningssammensetningen står sterkt i norsk og nordisk politikk. Mens kjønnsdimensjonen i andre land har konkurrert med andre dimensjoner som etnisitet og religion, har den homogene befolkningssammensetningen i de nordiske land bidratt til at kjønn lenge har inntatt posisjonen som representativitetsdiskusjonens absolutt viktigste variabel (Kjær og Pedersen 2004). Spørsmålet om kvinnerepresentasjon har vært særlig dominerende i norsk personvalgdebatt i tilknytning til kommunestyrevalgordningen (Hellevik og Bjørklund 1995, Hellevik 2003, Midtbø og Christensen 2005). Vil en personvalgreform ved stortingsvalg redusere valg sjansen for visse kandidatgrupper? Hva kan det tenkes å bety for kvinner, unge og innvandrere?

Det foregående avsnittet viste at personvalgordningene ved fylkestingsvalgene i Norge og riksdagsvalgene i Sverige har det til felles at de har hatt lite å si for kandidatutvelgelsen. De store flertallet av fylkestings- og riksdagsrepresentanter hadde blitt valgt også med et valgsystem uten personvalg. Det tilsier at personvalget i disse valgene

brakte partiliste) er at alle partiets kandidater står på alle partiets lister innenfor storkretsen. Så bytter de på å være toppkandidat, ved at hver enkelt kandidat står på førsteplass i hver sin oppstillingskrets, mens de andre følger i alfabetisk rekkefølge. Det forekommer imidlertid et annet mønster, hovedsakelig i partiet Liberal Alliance og i Bornholms storkrets, der én kandidat topper samtlige lister i storkretsen. Dermed signaliserer partiet at denne kandidaten er prioritert. 11 av de 158 kandidatene ble valgt inn på denne måten, og i samtlige tilfeller ble den prioriterte kandidaten nominert (beregnet ut fra tabell 96 i Danmarks Statistik 2012).

ikke har hatt stor betydning for hvordan ulike kandidatgrupper har kommet ut. Ved norske kommunestyrevalg kunne man forvente en større effekt.

Evalueringen av fylkestingsvalgene viser at kvinnelige kandidater fikk noen færre personstemmer enn sine mannlige kolleger (Christensen m.fl. 2008:36). Det betyr nødvendigvis ikke at velgerne foretrakk mannlige kandidater som sådan. Forskjellen mellom kvinnene og mennene tilskrev forskerne den posisjonen kandidatene hadde før velgerne slapp til: Velgerne stemte i tråd med, ikke på tvers av, preferansene til partienes nominasjonskomiteer. Etter å ha tatt hensyn til egenskaper ved partilistene, herunder topplasseringen (stort sett menn), finner de at kandidatenes kjønn ikke hadde en direkte betydning for personstemmene. At kjønnsforskjellene forsvinner i en multivariat analyse betyr imidlertid ikke at de ikke er reelle, men at de forklares gjennom analysen: kjønn har betydning for ulike mellomliggende variabler, som i sin tur påvirker personstemmegivningen. Etter å ha tatt hensyn til en rekke andre forklaringer, som listeplassering, tidligere politisk erfaring osv. får faktisk kvinnene litt flere personstemmer enn mennene i fylkestingsvalget i 2007, men denne effekten var ikke statistisk utsagnskraftig. Heller ikke kandidatenes alder viste seg å ha betydning for kandidatenes personstemmetall i fylkestingsvalgene.

Ved kommunestyrevalg i Norge viser tidligere forskning at representasjonen av kvinner og politikere med innvandrerbakgrunn påvirkes av velgernes listeretteringer. Kvinner får noe færre personstemmer enn menn, og dette har konsekvenser for kjønns sammensetningen i kommunestyrene. Ottar Hellevik har i analyser av kommunevalg over flere tiår vist at kvinnelige kandidater i snitt kommer dårligere ut av personvalgoppgjøret enn mannlige kandidater (Bergh mfl. 2010; Hellevik og Bjørklund 1994; Hellevik og Skard 1985). Ved alle kommunestyrevalg siden 1979 bidrar velgernes rettelsler til en nedjustering av kvinneandelen i kommunestyrene, sett i forhold til partienes listeoppsett. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 9.

Politikere med innvandrerbakgrunn blir utsatt for mange listeretteringer ved kommunestyrevalg i Norge. Før 2003, når ordningen med strykninger ble praktisert, fikk politikere med innvandrerbakgrunn flere strykninger enn andre (Bergh mfl. 2009). Dette ble i mange tilfeller oppveid av et stort antall personstemmer og slengere. I sum kom politikere med innvandrerbakgrunn derfor ikke spesielt dårlig ut av ordningen med personvalg. Etter at strykningene ble fjernet i 2003 utmerker mange politikere med innvandrerbakgrunn seg med å komme

godt ut av ordningen med personvalg. I sum bidrar personvalgordningen ved kommunevalg til at politikere med innvandrerbakgrunn kommer bedre ut enn de ville gjort med en ordning uten personvalg (Bergh og Bjørklund 2011; Bjørklund og Bergh 2013). Grunnen til det er trolig at det skjer en mobilisering av velgere med innvandrerbakgrunn som stemmer på politikere med samme bakgrunn som dem selv. I tillegg ønsker en del etnisk norske velgere å støtte minoritetspolitikere gjennom personstemmer.

Sverige hadde en diskusjon om personvalgreformens mulige betydning for kjønns sammensetningen av riksdagen i forkant av reformen. Forventningene pekte i stikk motsatt retning. Enkelte mente at kvinnene kunne komme dårlige ut enn sine mannlige kandidatkolleger, men andre mente at kvinnene tvert imot vil ha fordel av personvalg (Nielsen 2007: 63). Argumentet for det siste var at det var flere nominerte kvinner enn valgte, og at en viktig grunn til det var at kvinnene gjennomgående var plassert lavere på listene enn sine mannlige kolleger. Det ble blant annet henvist til Finland der forskjellen mellom andelen nominerte og valgte kvinner var lavere enn i Sverige. I vurderingen av det første valget med personvalg (1998) ble ordningen vurdert som kjønnsnøytral (Holmberg og Möller 1999). Mannlige kandidater fikk flere personstemmer enn kvinnelige kandidater og ubalansen ble for en stor del forklart med at mannlige kandidater i gjennomsnitt var plassert høyere på listene enn kvinnelige kandidater. 68 prosent av partienes toppkandidater (første plass på listen) var menn i riksdagsvalget i 1998 (Wängnerud 1999:302). Kvinnerepresentasjonen i det første valget med personvalg økte fra 40,4 prosent til 42,7 prosent, og selv om kvinnene fikk færre personstemmer enn mennene ville det blitt valgt én kvinne mindre om det ikke hadde vært for personvalgordningen. På samme måte som i evalueringen av de norske fylkestingsvalgene ble andre faktorer enn kjønn vurdert å ha større betydning. Spesielt gjaldt det listeplassering (Håkansson 1999: 227). Holmberg og Möller (1999: 373) konklusjon var at: ”partiernas nominering snarare än väljarnas personkryssade missgynnade kvinnorna”.

Nielsen (2007) har imidlertid sett nærmere på resultatene fra riksdagsvalget i 2006. Kvinneandelen i dette valget ble 47,3 prosent, og økte med det for fjerde valget på rad til tross for personvalgreformen. Nielsen finner også her at kvinnelige kandidater fikk færre personstemmer enn mennene også i dette valget, og det selv etter å ha tatt hensyn til kandidatenes listeplasseringer (se tabell 4.4). Resultatet

er ikke like entydig når man kun ser på representantene som ble valgt fra ikke valgbar plass. Disse utgjorde riktignok en svært liten gruppe (6 personer), men halvparten var kvinner (Ibid: 66). Nielsen konklusjon er at personvalgets betydning for kjønns sammensetning ikke er lette å tolke. Blant annet er det (som i Norge) betydelig variasjon i personvalgets betydning for kvinnelige kandidater innen landet. Nielsen (2007: 86) skriver at det: ”knappast är personvalssystemet i sig som gynnar eller missgynnar ettdera könet”. Han peker på at personvalg i visse situasjoner ikke er til fordel for kvinnelige kandidater, samtidig som det i enkelte kommuner er lokale kulturer som har negativ betydning for rekrutteringen av kvinner. I kapitlet om partienes nominasjonsprosesser ser vi nærmere på andre svenske undersøkelser som med bakgrunn i data fra svenske kommunevalg har vist at personstemmene ser ut til å ha en viss betydning for lokalpolitikernes videre karriereforløp internt i partiene, og at kvinnelige lokalpolitikere i så måte kommer dårligere ut enn sine mannlige kolleger (se kapittel 5).

Tabell 4.4 Kjønn og personvalg, riksdagsvalget 2006 (prosent)

	Nominerte	Topp-kandidater	Person-stemmer	P-valgte	Liste-sprengere
Kvinner	44,7	46,6	42,0	40,4	50,0
Menn	55,3	53,4	58,0	59,6	50,0

Kilde: Nielsen 2007:65.

I tillegg til personvalgets betydning for mannlige og kvinnelige listekandidater har Nielsen (2007) sett på betydningen av alder, etnisitet, utdanning og inntekt i 2006-valget. Når det gjelder kandidatens alder ser de aller yngste (18-29 år) og de aller eldste (65 år pluss) ut til å komme noe dårligere ut. Disse fikk færre personstemmer i 2006 enn andre aldersgruppene. Av de seks kandidatene som ikke hadde blitt valgt uten personvalg tilhørte derimot én den yngste aldersgruppen, ingen den eldste. Kandidater med utenlandsk bakgrunn kom noe dårligere ut, og fikk færre personstemmer og ble i mindre grad personvalgt sammenliknet med den posisjonen de hadde på stemmesedlene i riksdagsvalget. Kandidater med høy utdanning kom godt ut av ordningen, og det samme gjorde kandidater med høy inntekt.

Resultatene fra Sverige viser at betydningen av personstemmer for sosial representasjon ikke er lett tolkbar. Dels er det avhengig av hvilke sider ved valgresultatet det fokuseres på; antallet personstemmer, kandidater som passerte 8-prosentsgrensen, eller kandidater som ble valgt fra ikke-valgbar plass (listesprengere). Det er videre verd å ta med at det i Sverige er store forskjeller mellom henholdsvis riksdags-, kommune-, og landstingsvalg. Nielsen (2007:88) konklusjon er at; ”Sannolikt har partiernas sätt att fungera internt – på vilket sätt de ger stöd och hjälp till engagerande partimedlemmar och nominerte kandidater – lika stor eller större betydelse än själva personvals-systemet för hur olika grupper påverkas av personvalet”.

Valgsystemet ved danske folketingsvalg gjør det umulig å beregne kvinneandel hvis kun partienes nominasjoner skulle bestemme hvem som ble valgt, og sammenligne denne med den faktiske kvinneandelen. Vi kan derimot sammenligne kvinneandelen blant kandidatene og de innvalgte, og da viser det seg at velgerne har stemt kvinner inn i Folketinget: i 2007 utgjorde kvinnene 32 prosent av kandidatene og 38 prosent av de valgte (Fiig 2009: 20–21). Ved danske kommunevalg har kvinnene derimot tapt noe på velgernes personstemmer (Kjær 2007: 145–148), men denne trenden ble brutt i 2009 (Kjær 2013: 322–323).

Så langt har vi sett at erfaringene fra fylkestingsvalgene og riksdagsvalgene viser at det ikke er store avvik mellom velgernes prioritering av kandidater og partienes rangering av dem. Det er følgelig ikke overraskende at personvalg viser seg å ha begrenset betydning for hvordan ulike grupper av kandidater kommer ut.

Ved norske kommunevalg er situasjonen annerledes. Der har velgernes rettelser en klart større effekt på sammensetningen av de folkevalgte organene. Tidligere norsk forskning viser at dette også har betydning for representasjonen av kvinner og av minoriteter.

Personvalg og representasjonsroller

Påvirker personvalg måten representantene definerer sin rolle på? Hvem oppfatter representantene at de representerer? Med utgangspunkt i relasjoner til velgerne skiller statsvitenskapelig litteratur mellom ulike rolleoppfatninger (Pitkin 1967, Eulau et al, Thomassen 1994, Narud og Valen 2007, Christensen m.fl 2008; Nielsen 2007). Representasjonsdebatten tar utgangspunkt i om en representant bør møte med bundet mandat fra valgkretsen (velgerdelegat), eller om han eller hun snarere skal stå fritt til å ta valg basert på eget skjønn for

valgkretsens beste (tillitsmannsrollen). Partienes sterke stilling i dagens demokratier kompliserer dette spørsmålet ytterligere. I Norge som i de fleste andre vestlige demokratier, nomineres dessuten kandidater av politiske partier og de velges til parlamentet på partiliste knyttet til et politisk program. I så måte er representantene også delegater for sitt parti og er «bundet» av partiprogrammet de er valgt på. Likevel, folkevalgte verv i Norge er som kjent personlige, og en representant som melder seg ut av partiet mister ikke sitt mandat.

Personvalg kan tenkes å påvirke hvordan representantene oppfatter sin rolle. En mulighet er at personvalg fører til at kandidatene i større grad opptrer som velgerdelegater i den forstand at det er velgernes oppfatninger som vil utgjøre de sterkeste føringene på kandidatens atferd (delegatrollen). En annen mulighet er at, personvalget til tross, kandidatenes lojalitet likevel først og fremst knytter seg til det partiet de representerer (partidelegat). En tredje, og siste mulighet, er at rollen heller tar form av en slags tillitsmannsordning der egne oppfatninger og holdninger styrer kandidatenes standpunkter (tillitsmannsrollen).

Evalueringen av personvalgreformen i lokalvalgene i Norge sammenlikner kandidatenes rolleoppfatninger med de rollene ulike velgergrupper forventer at kandidatene skal spille (Christensen m.fl. 2008: 58). Undersøkelsen viser at fylkestingskandidatene først og fremst oppfatter seg som partirepresentanter (partidelegat), mens velgere foretrekker kandidater i rollen som velgernes delegater. Selv om vi ikke har data over tid viser undersøkelsen at partidelegatrollen, personvalget til tross, er den dominerende blant kandidatene til fylkestingene.

Det samme mønsteret finner vi når det gjelder stortingsrepresentantenes rolleoppfatninger. Selv om representantene balanserer en rekke ulike roller, mener et stort flertall at en stortingsrepresentant først og fremst bør representere partiet (Allern, Karlsen og Narud 2014). De fleste stortingsrepresentanter er i tillegg det vi kaller partidelegater, det betyr at de mener at en representant bør stemme med partiet selv om de selv og/eller velgerne i valgkretsen er uenige med partiet. Det er riktignok litt variasjon når det gjelder partirepresentasjon. Mens representanter fra Ap, SV og FrP er nærmest unisone når det gjelder partiets betydning, er Høyres representanter mindre tilbøyelige til å anse seg som partidelegater (Allern, Karlsen og Narud 2014, Bengtsson og Karlsen 2013).

Når norske stortingsrepresentanter legger vekt på å representere partiet, er de like sine svenske og danske kolleger. Finske

parlamentarikere legger derimot mindre vekt på eget parti (Esaiasson 2000; Bengtsson og Karlsen 2013). Det er rimelig at den finske personvalgordningen bidrar til å forklare dette – men i så fall er det ikke personvalg som sådan, men utformingen av personvalgordningen. Som vi har sett, har det finske systemet obligatorisk personvalg.¹³

I Sverige er spørsmålet om kandidatenes rolleoppfatninger ikke undersøkt direkte i forbindelse med personvalgreformen. Nielsen (2007) diskuterer imidlertid spørsmålet med bakgrunn i annen statsvitenskapelig litteratur. Andre svenske undersøkelser ser også ut til å vise at svenske parlamentarikere over tid i større grad ser ut til å vektlegge egen overbevisning. De vektlegger også i større grad enkeltvelgeres problemer. Det å representere eget parti fremstår like fullt som det viktigste. Riksdagsrepresentantenes kontakter med velgerne har også økt over tid, og de folkevalgte legger større vekt på kontakt med egen valgkrets i perioder mellom valgene (Brothén og Giljam 2005 i Nielsen 2007: 82-83).

Men det er også en del som tyder på at varierende rolleoppfatninger ikke nødvendigvis påvirker atferd i parlamentet i så stor grad. I Stortinget stemmer Høyres representanter med eget parti i like stor grad som de andre partienes representanter (Heidar 2014), og mens representanter i det finske parlamentet i liten grad oppfatter seg som partidelegater, er finske parlamentariske avstemninger også preget av sterk partidisiplin, om enn i noe mindre grad enn i Norge (Bengtsson og Karlsen 2013, Karvonen 2004) Vi kommer tilbake til spørsmålet om partidisiplin i parlamentet nedenfor.

Oppsummering

Hvilke konklusjoner man trekker om effekten av personvalg basert på tidligere forskning og erfaringer, avhenger både av hvilke land, valgordninger og type valg (nasjonale eller lokale) man ser på. I denne rapporten har vi som hovedmandat å se på personvalgordningen i Sverige og ved norske fylkestingsvalg. Det er likevel grunn til å påpeke at hvis vi bruker norske kommunestyrevalg eller danske folketingsvalg som eksempler, så finner vi klare effekter. Velgernes listerettinger

¹³. Esaiassons materiale var samlet inn før den svenske personvalgreformen. Men hvis personvalg som sådan var avgjørende, burde en større forskjell mellom Norge og Sverige på den ene siden, og Danmark på den andre, komme til syne.

påvirker, og avgjør utvelgelsen av en stor andel av representantene i Folketinget og i norske kommunestyre. Representasjonen av sosiale grupper er heller ikke upåvirket av velgernes rettinger. Effektene er ikke nødvendigvis entydige: ved norske kommunevalg har menn tjent på personstemmegivning, ved danske folketingsvalg har kvinner tjent på det.

Tar vi utgangspunkt i fylkestingsvalgene og svenske riksdagsvalg, synes det klart at personvalgordningene har marginal (direkte) betydning for kandidatutvelgelsen. To trekk ved resultatene bidrar til denne hovedkonklusjonen:

For det første er det svært få kandidater som har klart å passere sperregrensen på åtte prosent i fylkestingsvalgene. 89 klarte dette i 2003 og 92 i 2007. I Sverige er prosentandelen kandidater som har passert sperregrensen høyere: 57 (16 prosent) av 349 riksdagsrepresentanter passerte sperregrensen i 2006, noe som var en viss nedgang sammenliknet med 1998 og 2002 da omtrent en fjerdedel av kandidatene klarte dette. Som andel av listekandidatene utgjorde disse 57 derimot en forsvinnende liten del av den totale kandidatmassen (i overkant av 4800 er listekandidater i svenske riksdagsvalg). For det andre ville de få som klarte å passere sperregrensen enten ikke blitt innvalgt (partiet ble ikke representert) eller innvalgt uansett. Siden velgernes personstemmer for en stor del går til kandidatenes toppkandidater ville det store flertallet av de som klarte sperregrensen blitt valgt selv i et valgsystem uten personvalg. Personvalgordningenes direkte effekt på representantutvelgelsen var minimal. I Sverige var dette 12 i 1998, 10 i 2002, 6 i 2006 og 8 i 2010 (av 340 riksdagsrepresentanter).¹⁴ Dette var også begrunnelsen for å senke sperregrensen til 5 prosent fra neste riksdagsvalg (2014). De personstemmende velgerne vurderer med andre ord kandidatene på samme måte som partiene med hensyn til hvem som bør representere dem.

Personvalgordningene marginale betydning for kandidatutvelgelsen tolkes i Sverige på to måter (Nielsen 2007: 85). En tolkning er at den eksisterende personvalgordningen gjør det for

¹⁴. I de svenske kommunevalgene var den direkte effekten av personvalgordningen enda lavere selv om sperregrensen her er 5 prosent. Bare 129 representanter ble direkte valgt som følge av personvalget i kommunestyrevalget i 2006, mens tilsvarende tall for landstingsvalgene var 60. Dette var noen færre enn i 2002.

vanskelig for kandidater med dårligere listeplassering å bli valgt. En annen tolkning er at resultatet viser at partiene går i takt med sine velgere med hensyn til hvilke kandidater som egner seg best til å representere dem.

Gitt disse personvalgordningenes begrensede effekt på representantutvelgelsen er det grenser for i hvilken grad den sosiale representasjonen kan bli påvirket. I fylkestingsvalgene (2003 og 2007) hadde det ikke betydning for kvinnelige kandidaters valgsjanser. Kvinnene fikk noen færre personstemmer enn mennene, noe som skyldes andre forhold enn kandidatenes kjønn (tidligere politisk erfaring og listeplassering) I Sverige fikk kvinnene også færre personstemmer sammenliknet med sine mannlige kolleger i riksdagsvalget i 2006, men halvparten representanter valgt fra ikke-valgbar plass var kvinner (totalt 6 representanter). I Sverige kom eldre kandidater noe dårligere ut, og det samme gjaldt utenlandskfødte kandidater.¹⁵ Høy utdanning og inntekt resulterte i flere personstemmer.¹⁶

Endelig er det en del forskning som tyder på at personvalg – eller utforming av personvalgordningen – også påvirker representanters rolleoppfatninger. Finske parlamentarikere legger mindre vekt på eget parti enn både norske, svenske og danske, og det er rimelig at den finske personvalgordningen bidrar til å forklare dette. Svensk forskning tyder videre på at representantene mer enn før legger egen overbevisning til grunn når beslutninger fattes, men personvalg ser ikke ut til å ha styrket velgerdelegatrollen (Nielsen 2007). I neste kapittel ser vi noe nærmere på disse spørsmål da temaet blant annet er personvalgets betydning for samarbeidsforholdene internt i de politiske partiene.

^{15.} I kommunevalgene samme år ble resultatet for kandidater fødd i utlandet derimot noe bedre enn andre kandidater. Kvinnelige kandidater kom i kommunevalget dårligere ut enn mennene (se Nielsen 2007).

^{16.} At høy inntekt slår ut kan delvis tilskrives den høye gjenvælgsprosenten (representanter lønnet fra riksdagen).

5 Personvalgets betydning for de politiske partiene

I debatten om personvalg er det en uttrykt bekymring for at det kan bidra til å svekke partienes rolle i politikken. Mens partiene tidligere har hatt full kontroll med samtlige faser i den politiske rekrutteringsprosessen innebærer personvalg å slippe velgerne til i denne prosessen. Det kan ha betydning både for hvilke kandidater som nomineres, samarbeidsforholdene i partiene, og nominasjonsprosessen som sådan. Måten personvalgordningen utformes på er da også, som vist, som regel et kompromiss mellom partienes og velgernes interesse i å påvirke representantutvelgelsen.

Personvalg kan ha både *direkte* og *indirekte* effekter for partiene (se Nielsen 2007: 91; Folke og Rickne 2012). Den direkte effekten består i at andre kandidater enn de partiene har plassert på toppen av sine lister kan komme til å representere partiene (og velgerne) i Stortinget. Den direkte effekten varierer, som vi har sett, mellom ulike systemer. Vi kommer tilbake til den direkte effekten i simuleringene i del II. Personvalget kan også påvirke partiene mer indirekte ved at partienes indre liv og måte å fungere på endres. I og med at personvalg kan oppmuntre til større grad av konkurranse mellom kandidater fra samme parti, kan det for eksempel tenkes at partidisiplinen svekkes og at konfliktnivået intern i partiene økes. Dette kapitlet går slike mulige direkte og indirekte effekter nærmere i sømmene. Vi starter med å se på måten norske partiene organiserer nominasjonsprosessen til stortingsvalg i dag, og deltakelsen i disse.

Nominasjonsfasen: Organisering og engasjement

Partier i flere land har endret sine nominasjonsprosedyrer, slik at «utvelgerne» utgjør en mindre eksklusiv forsamling (Pennings og Hazan 2001; Narud 2008; Hazan og Rahat 2010). Endringene har likevel vært moderate i de fleste vesteuropeiske partier (Bille 2001). I Norden utgjør Island et ytterpunkt: flere partier har innført primærvalg (Kristjánsson 2002). Hvordan dette gjøres varierer både mellom og innenfor partier. I noen tilfeller er åpne primærvalg brukt, der i praksis

alle velgere kan delta. I andre tilfeller brukes lukkede primærvalg der bare medlemmer kan stemme.

I Norge har framgangsmåten imidlertid vært svært stabil (Valen 1988; Valen, Narud og Skare 2002; Narud 2008). Partienes prosedyrer var regulert i en egen nominasjonslov, som ble vedtatt da forholdstallsvalg ble innført i 1920. Loven ble innlemmet i valgloven uten substansielle endringer i 1985, men opphevet i 2002 etter forslag fra Valglovutvalget (NOU 2001:3).

Partiene var ikke bundet til å følge nominasjonslovens framgangsmåte, men staten dekket utgiftene til nominasjonsmøtet hvis loven ble fulgt. Slike utgifter kunne være betydelige i fylker med store avstander, men minimale i f.eks. Oslo. Likevel ble prosedyrene i loven som oftest fulgt, og når andre framgangsmåter ble valgt var avvikene ofte ganske små. Også etter at loven ble opphevet, blir dens regler i hovedsak fulgt av partiene.

Proseduren fra nominasjonsloven er desentralisert: beslutninger treffes på fylkesnivået. Fylkespartiet oppnevner en nominasjonskomité, som ber lokallagene om å foreslå kandidater. Komiteen setter så sammen et listeforslag, som sendes på høring til lokallagene før et revidert forslag foreligger. Deretter treffes de endelige beslutningene på fylkespartiets nominasjonsmøte, som består av delegater valgt av lokallagene. Dette er med andre ord et representativt demokrati. I de senere årene er det i flere partier blitt mer vanlig med innslag av direkte demokrati: uravstemninger. Disse avstemningene er likevel vanligvis rådgivende, og holdes tidlig i prosessen slik at nominasjonsmøtet tar den endelige beslutningen.¹⁷

Selv om den desentraliserte prosedyren sikrer en lokal forankring, er deltakelsen begrenset til partimedlemmer. Tallet på partimedlemmer har sunket i Norge, som i andre vesteuropiske land (van Biezen, Mair og Poguntke 2012). Det er også et mindretall av partimedlemmene som deltar i nominasjonen (f.eks. på et lokallagsmøte der kandidater blir diskutert). Ifølge Valen m.fl. (2002: 211) var bare to prosent av elektoratet aktive i stortingsnominasjonene i 1997. Hvis man ønsker å

¹⁷. Noen unntak finnes. Oslo SV har nominasjonsmøter der alle medlemmer har stemmerett, i stedet for å bruke modellen med valgte utsendinger fra lokallagene. Troms SV hadde en bindende uravstemning om førsteplassen på lista foran stortingsvalget i 2013, se <http://arkiv2.sv.no/Fylkes-og-lokallag/Troms/Uravstemming>

gi flere mulighet til å delta, kan altså personstemmegivning på valglisterne være et alternativ til primærvalg i partiene.

Hvilke konsekvenser kan det i så fall få for nominasjonsprosessen? Etter vårt skjønn vil effektene trolig være begrensede. Valen (1988: 220) pekte på en betydelig endring siden 1950-tallet: medietekke og velgerappell hadde blitt et viktigere kriterium i utvelgelsen. Partiene er allerede i dag opptatt av å rekruttere kandidater som oppfattes som populære blant velgerne, og det er vanskelig å se at personstemmegivning vil endre dette.

To trekk ved nominasjonene kan imidlertid tenkes å bli berørt. For det første er det vanlig å gi partiveteraner «hedersplassen» nederst på lista. Hvis personstemmegivning innføres vil nok partiene unngå dette, dersom det dreier seg om folk som er populære og faktisk kan bli valgt inn gjennom personstemmer. For det andre kan fylkespartiene – ved intern strid – bli forsiktige med å plassere den tapende part på det som i dagens ordning er ikke-valgbar plass. I situasjoner med sterk intern konflikt i partiene er det tenkelig at nominasjonsmøtet kan velge å skyve den tapende part helt ut av lista, for å sikre seg mot en omkamp på valgdagen.

Selv om selve nominasjonen kanskje påvirkes i liten grad, vil forskjellen ligge i at nominasjonsmøtets beslutninger ikke blir endelige: personvalg åpner for en omkamp på valgdagen. Konflikter mellom geografiske områder, ulike grupperinger og enkeltpersoner har alltid vært til stede i partienes nominasjoner. Personvalg kan imidlertid legge til rette for at slike konflikter – der de finnes – bringes ut til velgerne. Dermed kan personvalg tenkes å få større betydning for valgkampen.

Personvalg og valgkamp

Det er en uttrykt bekymring at personvalg vil kunne medføre økt personfokus i valgkampen (Petersson m.fl. 1996; Karvonen 2001), og at dette kan i sin tur være at valgkampen blir mer utspillsorientert og ”amerikanisert”. I den svenske debatten har det blant annet blitt henvist til Finland, der kandidater som har utseendet med seg har fått flere personstemmer enn andre kandidater (Nielsen 2007).

Selv om det først og fremst er partiene som stiller til valg i Norge i dag, er også norsk valgkamp på mange måter personifisert. Mediefokuset er imidlertid på partiledere og andre toppolitikere (f.eks Aardal mfl. 2004, Karlsen og Skogerbø kommer). Personvalg medfører at en kandidat som ønsker å bli valgt også i noen grad må fokusere på

eget kandidatur. Det betyr at det ikke nødvendigvis blir mer personfokus ved innføring av personvalg, men at det blir mer fokus på kandidatene som stiller til valg.

Det er store forskjeller mellom ulike land når det gjelder hvilken rolle kandidaten som stiller til valg har i en valgkamp. I noen systemer er det kandidatene mer enn partiene som stiller til valg, mens i andre systemer er de individuelle kandidatene nærmest usynlige (Karvonen 2010). I litteraturen om valgkamp er det trukket et hovedskille mellom den amerikanske kandidatbaserte og den vesteuropeiske partisentrerte valgkampstilen (Plasser og Plasser 2002). Den amerikanske valgkampen er i stor grad kandidatbasert. Det betyr at kandidatene bygger sin egen valgkamporganisasjon og besetter den gjennom og ansette alt fra valgkampleder, og andre typer politiske konsulenter, til ulike typer frivillige. Valgkampen må også finansieres av kandidaten, noe som gjør pengeinnsamling helt sentralt, og en type politiske konsulenter har dette som spesialfelt. Den vesteuropeiske stilen er til sammenligning partisentrert. Dette betyr at det er partiene mer enn de enkelte kandidatene som stiller til valg. Partiorganisasjonen er valgkamporganisasjonen, og kandidatene er en lojal del av denne valgkamporganisasjonen.

Mens flere peker på valgsystemet og forskjellen mellom flertallsvalg i enmannskretser og forholdstallsvalg for å forklare denne grunnleggende forskjellen mellom USA og Vest-Europa, trekkes innføringen av primærvalg fram som den viktigste faktoren bak «the rise of the candidate centered system» (Agranof 1972, Brox og Shaw 2006, Wattenberg 1991). Ordningen ble blant annet innført med det eksplisitte målet å svekke partienes makt.

De to valgkampstilene må likevel forstås som idealtyper. Spesielt fordi valgkamp varierer mye mellom vesteuropeiske land, og disse forskjellene har i noen grad med innslag av personvalg å gjøre. For eksempel er det i de nordiske land mye mer vanlig å snakke om kandidaters personlige valgkampanjer i Finland og Danmark, enn det er i Norge.

Som beskrevet ovenfor er finske kandidater helt avhengig av personstemmer for å bli valgt, og her er personlige kampanjer en helt naturlig del av valgkampen. Kandidatene anslås å stå for over 75 prosent av de totale valgkamputgiftene, mens partiene står for 25 prosent (Moring 2008:48). Enkeltkandidatens kampangebudsjett fylles opp gjennom donasjoner, men kandidatene bidrar også med egne midler. Mens det er små forskjeller mellom partienes valgkampbudsjett,

er det store forskjeller mellom kandidatenes valgkampbudsjett: det er spesielt kandidater fra de store borgerlige partiene som bruker mye penger på sine personlige kampanjer (Moring 2008:48).

Også i Danmark har personvalg som nevnt stor betydning for om en kandidat blir valgt eller ikke, så det er vanlig å snakke om kandidatenes personlige valgkampanjer også der (Hansen, Hoff og Kosiara-Pedersen 2014). Ved valget i 2011 brukte 2/3 av danske kandidater mindre enn 50 000 på sin personlige valgkampanje, mens 1 av 6 brukte over 100 000 danske kroner. Kandidatene knytter også frivillige til sine egne valgkampanjer. Selv om kandidater i noen grad driver personlige valgkampanjer i Danmark er det likevel først og fremst partiene som er hovedfokus i danske valgkamper (Hansen, Hoff og Kosiara-Pedersen 2014).

I Norge finnes ikke personlige kampanjer slik de er beskrevet i Finland og Danmark. Kandidater arbeider først og fremst for partiet i valgkampen, som en del av partiets valgkamporganisasjon (Karlsen og Skogerbø kommer). Partienes sentralt utarbeidede valgkampstrategi oversettes til lokale forhold av partienes lokale valgkampanjer. Det er riktignok noen forskjeller etter listeplassering og parti. Spesielt toppkandidatene til Høyre og KrF er mer tilbøyelige til å si at et mål med valgkampen er å få oppmerksomhet om eget kandidatur, men det er likevel langt igjen til de finske personlige valgkampanjene (Karlsen og Skogerbø, kommer).

Svensk forskning finner ikke støtte for at valgkampen er blitt ”amerikanisert” etter innføring av personvalg (Pettersson m.fl. 2006). Det er da også lite som tyder på at valgkampene i Norge og Sverige skiller seg nevneverdig fra hverandre (Aardal et al 2004, Esaiasson 1991, Strömbäck 2009). Personfokuset drives frem av både journalister og partiene selv, og det er partilederne og andre toppolitikere som står i fokus i riksmediene. Medier på regionalt og lokalt nivå er kandidatenes arena (Karlsen og Skogerbø 2013). I tillegg til personlige nettsider og sosiale nettmedier som Facebook, er det rimelig å forvente at en innføring av personvalg vil føre til at kandidater vil forsøke å markere eget kandidatur i noe større grad på denne arenaen.

Det er ikke noe særlig belegg for at velgerne i Sverige har blitt mer personorienterte i sin stemmegivning. Personvalgreformen har, som vi har sett, ikke bidratt til økt kandidatkjennskap. Når det er sagt, har antallet svenske kandidater som sier til har ført en personlig valgkamp økt over tid. Men partiene slutter også opp om disse enkeltkandidatkampanjene, og har gitt mest støtte til de av partienes

toppkandidater som har valgt å føre en personlig valgkampanje (Nielsen 2007:103). Gitt dette er det ikke spesielt overraskende at undersøkelser som har fokusert spesielt på kandidater med personlige kampanjer viser at disse kandidatene i liten grad motarbeider egne partier (Ibid). Andelen av kandidatene som hevder at de gjennomfører en personlig valgkamp er likevel fortsatt lav i Sverige, faktisk lavere enn i Norge og mye lavere enn de fleste andre land som deltar i prosjektet «Comparative Candidate Survey».¹⁸ Så det er lite som tyder på at innføringen av personvalg har ført til at svenske kandidater driver personvalgkamp i stor stil.

Selv om det er lite som tyder på at den type personvalgordning vi diskuterer i denne rapporten vil føre til store endringer i form av uavhengige personlige valgkampanjer, må kandidatene likevel sies å balansere to hensyn under en personvalgordning. På den ene siden er de avhengige av å arbeide for sine partiers politikk for å bli valgt, samtidig som de må profilere seg selv i forhold til andre kandidater fra samme parti. Det er også eksempler fra Finland på at personer som er kjent fra andre områder enn politikken har stilt til valg og blitt valgt inn i parlamentet. For at listekandidatene (og representantene) skal holde seg til den offisielle partilinjene, og ikke trår over noen grenser har partier i Sverige innført såkalte "kandidatkontrakter". Disse kontraktene tydeliggjør de rammene listekandidatene (og politikere) har å forholde seg til. Slike kontrakter kan selvsagt eksistere uavhengig av personvalg (noe de også gjør), men i Sverige ble slike aktualisert først i forbindelse med personvalgreformen. I 2006 hadde to riksdagspartier (Socialdemokraterna og Moderaterna) sentralt initierte "kandidatförsäkringar" (Nielsen 2007: 104).

Alt i alt tyder forskningen om kandidatenes rolle i valgkamp at personvalg har betydning for hvilken rolle de individuelle kandidatene har i valgkampen. Dette betyr ikke nødvendigvis at personfokus på partilederene vil øke, men at kandidater som ikke er blant partienes rikspolitiske frontfigurer også får en grunn til å markere eget kandidatur i valgkampen. Erfaringene fra Sverige viser likevel at omfanget av slik personlig valgkamp kan være begrenset, også med et personvalgssystem. Mange ulike forhold kan imidlertid tenkes å påvirke karakteren og omfanget av personlig valgkamp. I tillegg til utformingen av selve

¹⁸. Basert på analyser gjort på det innsamlede datamateriale av Rune Karlsen.

personvalgssystemet, kan for eksempel graden av sentralisering i partiene, regionale og lokale mediers dekning av politikk osv spille inn.

Finansiering av personlig valgkamp

Valgkamp koster, og med personvalg kan det bli vanskeligere for partiledelsen å sentralt fordele valgkampmidlene og for myndighetene å få oversikt over finansieringskildene (Karvonen 2001). Det er ikke lett å få tak på hvordan personvalg påvirker valgkampfinansieringen siden det ikke er lett å skaffe pålitelige opplysninger om hvor mye penger partier og kandidater bruker i en valgkamp. Pengenes rolle i politikken er et ømtålig område i mange land, og i enkelte land er det ikke uvanlig med regler om informasjonsplikt og hvilke finansieringsformer som er akseptable (USA, Storbritannia og Irland for eksempel). Tilsynsorgan holder kontroll med finansieringen, det er grenser for hvor mye partier og kandidater kan bruke, for hvor mye enkeltpersoner kan bidra med, forbud mot visse finansieringskilder, samt regler om informasjonsplikt. Det at slike regler finnes er i seg selv et tegn på at pengenes rolle i politikken oppfattes som utfordrende for demokratiet. Økonomiske skandaler og korrupsjon har blant annet vært hyppig forekommende i japansk partipolitikk. Med bakgrunn i individuelle valgkamper har også Finland innført lovgivning som fokuserer på reglene enkeltkandidaters kampanjeutgifter (Ibid.). Bakgrunnen var at personvalg innebærer at finansieringen kan bli desentralisert til enkeltkandidater, noe som gjør kontroll vanskeligere enn om finansieringen utelukkende skjer gjennom partiorganisasjonene. Denne loven krevde at alle valgte representanter måtte avgi rapport om eget valgkampbudsjett til justisdepartementet. Her måtte det gjøres rede for kandidatens bruk av egne penger, samt hvor mye som kom fra andre kilder.

Selv om det ikke kan føres empirisk belegg for det mener Karvonen (Ibid.) at et sterkt innslag av personvalg skaper utfordringer med hensyn til kontroll med og innsyn i valgkampfinansieringen. Ordningen som ble innført i Finland i 2001 viste seg også å være ineffektiv, og etter at mediernes interesse for de arkiverte rapportene resulterte i en rekke «skandaler» ble det i 2009 innført betydelig strengere kontroll (Karvonen kommer). Blant annet ble det innført et «tak» på 6000 euro for hvor mye en kandidat kunne motta fra en

bidragsyter. I tillegg ble anonyme bidrag, samt bidrag fra utlandet, forbudt.¹⁹ Den nye loven, samt oppmerksomheten om valgkampbidrag i finske medier, bidro også til at selskaper og bedrifter vurderte sine egne praksiser i forbindelse med valgkampbidrag, og disse praksisene har i all hovedsak blitt strengere. Valgkampbudsjettet for en enkeltkandidat var således i gjennomsnitt 3000 euro mindre i 2011 enn i 2007 (Karvonen kommer).

Personvalg: utfordringer for det parlamentariske arbeidet?

Selv om valgkampen er sentral, knytter hverdagspolitikken seg til det parlamentariske arbeidet i periodene mellom valgene. Et spørsmål i diskusjonen er om personvalg har betydning for på måten representantene opptrer på overfor sine egne partigrupper i parlamentet. Argumentet er at personvalg gjør at den enkelte representant vil kunne stå i en direkte relasjon til velgerne i sin valgkrets, noe som kan øke behovet for at vedkommende i visse saker vil ha behov for å profilere seg selv mot sitt eget parti (Karvonen 2001). Det kan i sin tur føre til et økt konfliktnivå i Stortinget og gjøre samarbeidsforholdene vanskelige internt i de respektive partigruppene.

Statsvitenskapelig forskning kan ikke dokumentere at konfliktnivået i partiene er høyere i land med personvalg enn i de uten. Karvonen (2001; 2002) har forsøkt å måle dette ved å sammenligne partidisciplinen (partisamholdet) i Norge og Finland. Analysen viser at partidisciplinen er noe svakere i Finland, noe som antyder at finske enkeltrepresentanter i visse situasjoner har behov for å markere selvstendighet i spørsmål som kan være viktige for egne velgere. Dette spørsmålet ble også diskutert i valglovutvalgets innstilling, der argumentasjonen var nokså sprikende (NOU 2001:3, s. 22). Utvalget begrunnet blant annet forslaget om økt velgerinnflytelse med at konfliktene i partiene i en rekke politiske spørsmål ofte går gjennom partiene og ikke mellom dem, samtidig som det ble poengtert at personvalg ikke nødvendigvis fører til større konfliktnivå i partiene. Nielsen (2007: 105) viser også til at det ikke kan føres belegg for at personvalg går sammen med interne partikonflikter (partisplittelser).

¹⁹. Se <http://www.puoluerahoitusvalvonta.fi/se/index.html>

Land med personvalginnslag, som for eksempel Danmark og Finland, skiller seg ikke fra land med mindre innslag av personvalg.

Det skal også poengteres at det i litteraturen er ulike syn på hva enhetlige partier betyr for demokratiet (Petersson m.fl. 2000; Anckar, Karvonen og Isaksson 2001; Davidsson 2006). Narud (2008: 547) har diskutert deltaker- og konkurransedemokratiske argumenter omkring velgerinnflytelse over nominasjoner, som også er relevante for personvalg. For deltakerdemokrater kan personvalg være bra, fordi det per definisjon gir økte deltakelsesmuligheter, og fordi det kan tenkes å øke interessen for politikk. På den annen side kan deltakerdemokrater være skeptiske, fordi partiorganisasjonens rolle som arena for demokratisk deltakelse og debatt kan undergraves. Konkurransedemokrater kan tenkes å være positive, hvis personvalg ses på som et middel til å ansvarliggjøre kandidatene. På den annen side kan konkurransedemokrater være bekymret for personvalg, hvis resultatet blir splittede partier som ikke gir velgerne tydelige politiske alternativer, og som vanskeliggjør effektiv politisk styring.

I den svenske debatten er det ulike oppfatninger av dette spørsmålet. Berggren m.fl. (2001: 200) mener at en tydeligere personvalgordning kan ha den fordel at den ”minskar intern partidisciplin, försvåra särintresseinflytande och öka de reella valmöjligheterna för väljarna”. I motsetning til argumentene ovenfor om partienes rolle som demokratisk arena og styringsinstrument, betraktes svekket partisamhold her som en fordel, fordi det trekker kandidatene nærmere velgerne og bort fra alliansebyggingen mellom partitopper og organisasjonseliter. Tilsvarende har statsviteren Bo Rothstein i en debattartikkel i Dagens Nyheter (09.01.2007) tatt til orde for et valgsystem der velgerne gis maksimale muligheter for å ”utse vilka kandidater som skall representera honom eller henne i riksdagen”. Bakgrunnen for hans forslag var at de folkevalgte ser det som viktigere å representere eget parti enn velgerne.

I Sverige er det få undersøkelser av personvalgreformens betydning for representantenes forhold til eget parti (Nielsen 2007:105). Karvonen (2001) diskuterer om velgerdelegatrollen er fremtredende blant de tolv representantene som ble valgt fra ikke-valgbar plass i 1998 sammenliknet med partiombudsrollen. De tolv var noe mer aktive i riksdagen sammenliknet med andre representanter, men det varierte betydelig mellom dem. De kunne ikke observere at disse representantene avvek nevneverdig mer fra partilinjene enn andre representanter. Også andre undersøkelser finner at personvalgte

representanter har en høyere individuelt aktivitetsnivå i riksdagen (Nielsen 2007:106). I gjennomsnitt leverte slike kandidater 7-8 flere representantforslag sammenliknet med de øvrige representantene.

Lars Davidsson (2006) har gjennomført den mest omfattende undersøkelsen av personvalgreformens betydning for representantenes forhold til eget parti/partigruppe. Hans doktorgradsavhandling viser også at personvalget har ført til en viss økt individuell profilering blant riksdagsrepresentantene. I likhet med de nevnte undersøkelsene finner han at de er mer aktive (skriver flere lovforslag, spør mer osv.). I tillegg undersøker Davidsson også om personvalgreformen har betydning for representanter som står i fare for å miste riksdagsplassen. Han finner at disse kandidatene i større grad enn andre avviker fra partilinjen. De har gjerne avvikende regionalt innrettede forslag i riksdagen. Han finner også at representantene selv uttrykker økt villighet til å avvike fra partigruppens interesser. Han er kritisk til reformen, som han mener gjør at riksdagsrepresentantene representerer sine velgere på ulike premisser.

Endelig er det mulig at personvalg kan ha konsekvenser for de enkelte representantenes status i eget parti. Den posisjonen eller statusen de folkevalgte oppnår kan tenkes å bli påvirket av personvalget. Mange personstemmer kan styrke akkurat disse kandidatenes posisjon i sine respektive partier. I så tilfelle kan de tyngste vervene gå til de som er mest populære blant velgerne. Gilljam (1998) pekte i debatten om personvalgreformen i Sverige på at resultatet kunne bli et A- og B-lag av politikere: "politikere som får mange personrøster kan tänkas agera med större självförtroende och auktoritet än sina mindre lyckosamma partikamrater". Senere forskning kan tyde på at disse mer indirekte effektene av personvalg er større enn de direkte. Undersøkelser, som har fulgt svenske lokalpolitikere over tid, finner at kandidatenes personstemmer har hatt betydning for partiens nominasjonsprosesser i påfølgende valg og den enkelte lokalpolitikers karriereforløp (Folke og Rickne 2012). Velgernes personstemmegivning kan slik ha betydning for kandidatenes mulighet til å oppnå topplassene på partilistene i senere valg og hvilke tillitsverv disse oppnår både i partiorganisasjonen og i kommunene. Slike indirekte effekter ser ut til å være velkjente også i andre systemer. Selv om ikke personstemmene påvirker mandatfordelingen viser Müller (2005) til at kandidatenes popularitet blant velgerne i Østerrike registreres i partiene, og kan bli tatt hensyn til når listen settes opp til neste valg. Tilsvarende tar nominasjonskomiteene i belgiske partier hensyn til kandidatenes

tidligere personstemmer (De Winter 2005). Andeweg (2005) viser imidlertid til at kandidater som er svært populære blant velgerne kan kreve større frihet og følgelig være et tveegget sverd for partiene, og dermed ikke alltid like attraktive for nominasjonskomiteene.²⁰

Hva mener medlemmer og kandidater?

I kapittel 3 har vi sett hva velgerne mener om personvalg. Hva mener så de som er mest direkte berørt: partimedlemmer og kandidater? Vi begynner med data fra en spørreskjemaundersøkelse blant partimedlemmer og landsmøtedelegater, gjennomført i 2000 og 2001. Spørsmålsformuleringene er dessverre ikke de samme som er brukt i valgundersøkelsene, så svarene kan ikke sammenlignes direkte. I denne undersøkelsen ble respondentene bedt om å velge mellom to svaralternativer, der det ene beskrev den nåværende ordningen der nominasjonsmøtet avgjør mens det andre åpnet for velgerinnflytelse gjennom personstemmegivning I tabell 5.1 ser vi holdningene blant landsmøtedelegater, aktive medlemmer og passive medlemmer, mens svarene er fordelt på parti i tabell 5.2.

I tabell 5.1 ser vi for det første at det nåværende systemet hadde betydelig legitimitet i de norske partiene: et flertall foretrakk den nåværende ordningen der nominasjonsmøtet bestemmer. For det andre var det en tydelig forskjell mellom nivåene innenfor partiene. Blant landsmøtedelegatene var det et stort flertall – to tredjedeler – for den nåværende ordningen, mens stemningen var jevnere blant medlemmene. Blant de passive medlemmene fikk de to svaralternativene nesten jevnstor oppslutning.

Tabell 5.2 viser at den samme forskjellen mellom nivåene gjenfinnes innenfor hvert parti. Unntaket var Venstre, der landsmøtedelegatene var mer positive til personvalg enn medlemmene. I likhet med Venstres landsmøtedelegater, hadde FrPs og Høyres

²⁰. Ifølge Andeweg (2005) oppmuntrer nederlandske partier i liten grad til personvalg. Det er til og med eksempler på at enkelte partier har fått sine kandidater til å skriftlig garantere at de vil trekke seg om de skulle bli valgt med bakgrunn i personstemmene alene. I Nederland må velgerne stemme på én kandidat for å få avgitt stemme, og det skjer ved at de fleste stemmer på kandidaten på førsteplass (partilederen vanligvis). Stemmer avgitt på andre kandidater er personstemmer, men disse har svært liten betydning for kandidatutvelgelsen (én representant av 150 ble for eksempel valgt fra ikke-valgbar plass i 2002).

medlemmer et knapt flertall for å innføre personvalg. Den mest massive støtten til dagens ordning fantes hos Senterpartiets. KrFs og SVs landsmøtedelegater.

Tabell 5.1. Medlemmers og landsmøtedelegaters holdninger til valg av partiets stortingsrepresentanter (2000–01). Prosent.¹

	PM ²	AM	LD
Medlemmene bør – gjennom nominasjonsmøtet – bestemme hvem som skal representere fylkespartiet på Stortinget	46	56	68
Velgerne bør gis direkte innflytelse over hvem som kommer inn på Stortinget, f.eks. ved strykninger eller kumuleringer	41	40	29
Vet ikke	13	4	3
Sum	100	100	100
Opinionsbalanse³	5	16	39
Signifikans		,00	
N	1050	617	1152

Kilde: Heidar og Saglie 2002: 196

¹ Veide tall for medlemmer (unntatt N). De som ikke svarte (1 % av landsmøtedelegatene og 3–4 % av medlemmene) er utelatt.

² PM: passive medlemmer (deltakelse på mindre enn to partiarrangementer siste år); AM: aktive medlemmer (to arrangementer eller mer); LD: landsmøtedelegater.

³ Prosentandel som mener at nominasjonsmøtet bør avgjøre, minus prosentandel som mener at at velgerne bør få direkte innflytelse.

Tabell 5.2. Medlemmers og landsmøtedelegaters holdninger til valg av partiets stortingsrepresentanter (2000–01), etter parti. Opinionsbalanser (andel for at nominasjonsmøtet avgjør minus andel for velgerinnflytelse).

	Opinionsbalanse		N	
	Medl.	LD	Medl.	LD
Fremskrittspartiet	-12	33	220	131
Høyre	-1	22	191	186
Kristelig Folkeparti	3	62	213	179
Arbeiderpartiet	17	44	253	218
Venstre	18	-13	272	136
Senterpartiet	19	65	222	146
Sosialistisk Venstreparti	24	59	291	154

Kilde: Heidar og Saglie 2002: 198

I en undersøkelse av stortingskandidatene i 2009-valget ble respondentene spurt om hvem som burde ha innflytelse på sammensetning og rangering av kandidatene på listene. I tabell 5.3 gjengir vi andelen kandidater som mener at ulike grupper bør avgjøre nomineringen (sammensetningen av listen) og den endelige rangeringen av kandidatene.

Syv av ti kandidater mente at delegater på nominasjonsmøtet burde avgjøre den endelige rangeringen av kandidatene på listen. Bare tolv prosent svarte partimedlemmer, og sju prosent nominasjonskomiteen. Tolv prosent mente at velgerne burde avgjøre den endelige rangeringen. Her må vi understreke at dette ikke nødvendigvis betyr at bare 12 prosent er for en eller annen form for personvalg. Ordet «avgjøre» i spørsmålet gjør at svarene kan tolkes som at de er mot en helt åpen løsning, som den finske.

Tabell 5.3 Hvem bør avgjøre sammensetningen av partiets liste, og hvem bør avgjøre den endelige rangeringen av kandidatene på listen?

Stortingskandidatenes holdninger (2009). Prosent.

	Sammensetningen av listen		Den endelige rangeringen	
	Alle	Topp 3	Alle	Topp 3
Delegater på nominasjonsmøtet	56	60	70	69
Partiets medlemmer	25	29	12	13
Nominasjonskomiteen	16	9	7	4
Velgerne	4	3	12	14
Partiledelsen	0	0	1	1
N (100%)	1 002	201	1 002	202

Spørsmål: Hvem burde avgjøre sammensetningen av partiets liste? Hvem burde avgjøre den endelige rangeringen av kandidatene?

Kilde: Karlsen og Narud 2013: 89.

Ulik betydning for ulike partier?

De ulike partiene vil også kunne bli ulikt berørt av en personvalgreform. Desto flere velgere i et parti som personstemmer, jo større betydning kan det ha for partiet (Nielsen 2007). Evalueringene fra Sverige viser at det har vært flest listerettere blant Centerpartiets velgere, mens Sosialdemokratenes velgere har endret på listene minst (se tabell 5.4). Over tid har forskjellene mellom partiene blitt noe

utjevnet, noe som kan skyldes lavere personvalgdeltakelse (i 2002 og 2006). Det er også en sammenheng mellom antallet velgere som personstemmer i de respektive partiene og antallet kandidater som passerer sperregrensen på åtte prosent i de samme partiene. Centerpartiets og Kristdemokraternas velgere har endret hyppigst på listene, og de to partiene hadde også flest personvalgte kandidater i 2006, Socialdemokraterna hadde færrest (Nielsen 2007: 94).

Tabell 5.4 Andel personstemmer i 1998-2010, innenfor hvert parti (Riksdagsvalg, prosent)

Parti	1998	2002	2006	2010
Vänsterpartiet	27	28	22	28
Socialdemokraterna	26	24	21	23
Miljöpartiet	27	27	22	18
Centerpartiet	41	33	26	31
Folkpartiet	34	23	21	25
Kristdemokraterna	38	30	24	24
Moderaterna	30	27	22	21
Sverigedemokraterna	-	-	24	22

Kilde: Oscarsson og Holmberg 2013: Utdrag av tabell 12.4 s. 273.

Mer interessant er det at partiens størrelse (mandatgevinster) viser seg å være viktig for antallet kandidater på listene som får tilstrekkelig antall personstemmer. Det har bare unntaksvis skjedd at mer enn én kandidat fra et parti har passert sperregrensen i en valgkrets. Det betyr at partiene med den største mandatgevinsten i en valgkrets har endt opp med færrest antall kandidater med personstemmer nok til å passere sperregrensen. Med andre ord blir større partier i mindre grad berørt av personvalget. Teoretisk sett (gitt valgsystemet) er det ikke mulig for de største partiene i de største valgkretsene å få samtlige av sine representanter personvalgt selv om samtlige velgere hadde rettet på listen. Gitt at én kandidat måtte få personstemmer fra minst 8 prosent av partiets velgere kunne maks 12 kandidater nå sperregrensen (100 prosent/13 < 8 prosent) (Nielsen 2007: 97). Moderaterna fikk i 2006 17 mandater i Stockholm. For de minste partiene er det ikke uvanlig at kandidater passerer sperregrensen uten av partiet blir representert i riksdagen. To av Miljöpartiets ledere (språkrør) sto på liste og passerte

sperregrensen i flere valgkretser i 2006, men uten at partiet ble representert i disse kretsene.

Med hensyn til antallet kandidater valgt fra ikke-valgbar plass (den direkte effekten) så hadde personvalget minst betydning for Sosialdemokraterna. Ingen av partiets kandidater sprenge listen i 2006. Det skyldes både at partiets velgere rettet lite på listene, men også her var partistørrelsen viktig. Store partier, som Sosialdemokraterna, får mange mandater, og for at en kandidat skal stå på ikke-valgbar plass i disse partiene krever det en plassering langt nede på partilisten. Nielsen (2007: 100) viser til at: "I mindre partier, som ofta kanske bara får ett till två mandater per valkrets, kan det räcka att en kandidat är nominerad som nummer två eller tre på listan för att det ska räknas som icke valbar plats". De av kandidatene som har blitt valgt fra ikke-valgbar plass i de mindre partiene har stort sett vært plassert høyt oppe på disse partilistene, plasseringer som på de store partienes lister ville vært "valbare plasser" (Ibid). Nielsen (2007) finner endelig at Miljöpartiets velgere var de avvek mest fra partiets rangering av kandidatene i sin personstemmegivning.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på personvalgets betydning for de politiske partiene, på ulike stadier i prosessen fra nominasjon via valg og valgkamp til parlamentarisk arbeid. Det er ikke grunn til å tro at personvalg vil kunne påvirke nominasjonene i særlig grad, med noen unntak. Blant annet vil partiene måtte tilpasse seg at det ikke vil være mulig å nominere kandidater på en plass som sikrer dem mot å bli valgt.

Valgkampen kan imidlertid bli en arena for omkamp i eventuelle konflikter i nominasjonene. Norske valgkamper har allerede i dag et betydelig innslag av personfokus – på partilederne – men personvalg kan også gi individuelle kandidater et behov for å markere seg, og drive personlig valgkamp. Dette reiser også spørsmålet om behov for regulering av finansiering av personlige valgkamper. Erfaringene fra våre naboland viser imidlertid at det er store variasjoner i så måte. Personlig valgkamp synes viktigere i Finland og Danmark, der persontemmene er avgjørende, enn i Sverige.

I den grad kandidater er avhengige av å markere seg for å bli valgt, kan det også tenkes at det parlamentariske arbeidet påvirkes – i retning av økt konfliktnivå og egenmarkeringer. Erfaringene fra våre naboland

peker på en tendens til økt egenmarkering. Men selv om partidisiplinen er noe svakere i Finland (med en sterk grad av personvalg) enn i Norge, er det ingen dramatisk forskjell. Personvalg kan også tenkes å påvirke representantenes status innad i partiet, ved at de mest populære blant velgerne styrker sin stilling,

Den nåværende ordningen der partiene kontrollerer kandidatutvelgelsen har betydelig legitimitet innad i partiene – og spesielt i de øvre sjiktene: jo nærmere man selv er til å være listekandidat, dess mindre er man tilhenger av at velgerne skal kunne personstemme.

Del 2

Simuleringer av valgutfall

6 Om simuleringer

Formålet med denne delen av rapporten er å gjennomføre simuleringer av valgutfall med ulike typer av personvalgsordninger. Det viktigste spørsmålet i simuleringene er i hvilken grad en personvalgordning fører til et annet resultat enn en ordning der det kun er rangeringen på listen som avgjør hvem som blir valgt (slik det i praksis er ved stortingsvalg i dag). Vi måler dette avviket for hver simulering, som andelen representanter som blir valgt med den aktuelle personvalgordningen, men som ikke ville ha blitt valgt hvis rangeringen på listen avgjorde. Vårt første og viktigste mål er altså: Hvor stor andel av representantene ville ha blitt valgt som følge av personstemmer? Hvis en stor andel blir valgt som følge av personstemmer betyr det at velgerne faktisk har påvirket utvelgelsen av representanter.

Vi gjennomfører en rekke simuleringer, hvor to kjennetegn ved valgordningen varierer. For det første varierer vi sperregrensen for andelen personstemmer en kandidat må få for at personstemmene skal avgjøre om vedkommende blir valgt. Vi endrer disse grensene fra 0 til 10 prosent, men fokuserer særlig på grensene på 5 og 8 prosent, som er aktuelle for innføring ved stortingsvalg.

For det andre er det ønskelig å undersøke utfall når velgerne har en mulighet til å gi én personstemme, sammenliknet med situasjonen når velgerne kan gi flere personstemmer. Dette er mer problematisk å gjennomføre i praksis, siden alle valgene i Norge, og dermed alle mulige valgresultater vi kan bruke til simuleringer, har en ordning hvor velgerne kan gi flere personstemmer/gjøre flere rettinger på listene. Vi kommer tilbake til det i kapittel 7.

I simuleringene vil data fra alle de tre politiske nivåene vil bli benyttet. Det er fordeler og ulemper knyttet til å gjøre simuleringer på valgresultater fra hvert av disse valgene. Ved å gjøre simuleringer på alle de tre typene av valg vil vi få et godt grunnlag for å trekke konklusjoner om konsekvenser av ulike typer av personvalgordninger.

1) *Stortingsvalg* (kapittel 7). Fordelen med å benytte data fra stortingsvalg er at det er dette valget det gjelder. Simuleringene blir derfor "riktige" i forhold til type av valg, partistørrelse, valgkretser, antall kandidater og antall mandater. I tillegg er det en eksisterende personvalgordning for stortingsvalg. Ulempen er at den eksisterende personvalgordningen i praksis ikke har noen effekt på sammensetningen av Stortinget; derfor er det få som bruker den. Hvis en form for "reelt personvalg" blir innført ved stortingsvalg må man forutsette at flere vil benytte ordningen. I tillegg er det grunn til å nevne at listeretting ved stortingsvalg i dag skjer ved andre metoder (strykning, endring av rekkefølgen på listen) enn det som er foreslått innført (personstemmer).

2) *Fylkestingsvalg* (kapittel 8). Fordelen med å benytte data fra fylkestingsvalg er at man her har en ordning som er aktuell for innføring ved stortingsvalg. Det er en ordning hvor velgerne kan gi flere personstemmer, men det er en sperregrense på 8 prosent for at personstemmene skal telle i valgoppgjøret. En annen fordel ved å benytte fylkestingsvalg er at valgkretsene (fylkene) er de samme som ved stortingsvalg; utvalget av partier/lister er også i hovedsak det samme. Ulempene er at fylkestingsvalgene er kjennetegnet av lav interesse fra velgerne. Velgerne kjenner i liten grad til kandidatene, og benytter i liten grad muligheten til å gi personstemmer.

3) *Kommunestyrevalg* (kapittel 9). Ved kommunestyrevalgene har velgerne noe bedre kjennskap til kandidatene, og de benytter muligheten til å avgi personstemmer i større grad enn ved fylkestingsvalg. Ved kommunestyrevalgene i 2011 benyttet 42 prosent av velgerne muligheten til å rette på listene. Det var en økning fra 40 prosent i 2007. Det er en fordel å kunne gjøre simuleringer i forbindelse med et valg hvor personvalgordningen benyttes i stor grad. Ulempene ved å benytte kommunestyrevalg til simuleringer, er at valgene foregår på et annet politisk nivå enn stortingsvalg. Forskjellene mellom stortingsvalg og kommunestyrevalg er derfor mange: antall kandidater, hvilke lister som stiller til valg, størrelsen på valgkretsene og så videre.

Simuleringer – begrensninger

Det er flere faktorer som avgjør hvor stor betydning personstemmegivning ville kunne ha. Dette er samtidig faktorer som er ukjente for oss: Hvor mange velgere vil benytte seg av muligheten til å gi personstemme til én eller flere kandidater? Hvor stort vil avviket mellom velgernes og partienes prioriteringer av kandidatene være? Legges erfaringene fra fylkestingstingsvalgene og riksdagsvalgene i Sverige til grunn kan personvalgdeltakelsen antas å ligge mellom 25-30 prosent. Det kan også forventes en sterk sammenheng mellom velgernes rangering av kandidatene og partienes listeoppsett. Velgerne vil, såfremt spesielle politiske omstendigheter ikke oppstår, sannsynligvis stort sett prioritere de samme kandidatene som partiene gjør på sine valglistene. Dessuten er det grunn til å tro (som nevnt i kapittel 5) at partiene i noen grad vil tilpasse sine lister til den nye situasjonen, blant annet ved å ikke gi en «hedersplass» nederst på lista til partiveteraner som ikke ønsker en stortingsplass.

Forskergruppen er gitt i oppdrag å utrede to modeller for personvalg ved stortingsvalg:

Modell 1: Velgerne kan personstemme på et ubegrenset antall kandidater

Modell 2: Velgerne kan personstemme på kun én kandidat.

Modell 1 benyttes i fylkestingsvalgene, mens den svenske ordningen er modell 2. I tillegg til å vurdere spørsmålet om hvor mange personstemmer velgerne skal ha, skal utredningen vurdere effekten av ulike sperregrenser for personvalget. I tillegg kommer velgernes opplutning om personvalget (deltakelsen), og betydningen av størrelsen på valgkretsene. Hvis mange velgere avgir personstemme vil det kunne medføre at flere kandidater passerer den aktuelle sperregrensen. Siden forslaget innebærer felles nasjonale regler (identiske sperregrenser i alle valgkretser) vil kandidatenes forutsetninger for å bli valgt også kunne variere mellom valgkretsene. I de største valgkretsene vil det kreve svært mange personstemmer for at én kandidat skal oppnå et personstemmetall tilsvarende sperregrensen (se Nielsen 2007). Kandidater for et stort parti i en befolkningsrik valgkrets trenger flere tusen personstemmer for å passere andre kandidater på listen, mens kandidater fra et lite parti i en liten valgkrets vil ha behov for få personstemmer for å nå sperregrensen. Et eksempel

fra Sverige kan illustrere dette (Oscarsson og Holmberg 2013; note 1 s. 267): i den største valgkretsen, Stockholm (850 000 stemmeberettigede) må en kandidat fra det største partiet, Moderaterna (40 prosent), få mer enn 22 800 personstemmer for å passere sperregrensen på 8 prosent. I det minste valgkretsen, Gotland (46 000 stemmeberettigede), er tilsvarende tall for en kandidat fra Folkpartiet 82 personstemmer. Dette omtales som en utfordring for systemet av svenske forskere (Oscarsson og Holmberg 2013:267). Men mot dette kan det innvendes at vilkårene ikke nødvendigvis blir så ulike likevel, siden kandidater for store partier i store valgkretser har mange flere potensielle velgere som de kan sanke personstemmer fra.

Sverige: Betydningen av justeringer av personvalgordningen

Før vi begynner simuleringene basert på det norske materialet, oppsummerer vi først resultatene fra en tilsvarende svensk undersøkelse. Nielsen (2007) har med bakgrunn i den faktiske personstemmegivning i riksdagsvalget i 2006 sett på hvordan det å justere valgordningen i ulik retning – særlig effekten av andre sperregrenser enn den daværende (åtte prosent) – ville påvirket valgresultatet. Her oppsummeres kort resultatene fra hans analyse.

Tabell 6.1 viser utdrag av resultatene (Ibid:119) for følgende sperregrensenivåer: ti, åtte (den tidligere ordningen), fem (ordningen i neste riksdagsvalg), to og en modell uten sperregrenser. For hver enkelt sperregrense vises totalt antallet kandidater som ville passert de gitte sperregrensene (totalt), samt antallet kandidater som ville blitt valgt fra ikke-valgbar plass på listen (sprengt listen). Med den daværende ordningen passerte 57 representanter 8-prosentssperren, mens 6 av disse hadde ikke blitt valgt uten personvalgordningen (direkte effekt). Høyere sperregrenser innebærer naturlig nok færre personvalgte (37), og en lavere direkte effekt (4). Lavere sperregrenser gir på den annen side flere personvalgte. Hvis sperregrensen hadde vært 5 prosent, som i neste valg, ville 121 riksdagsrepresentanter passert sperregrensen og av disse hadde 13 stått på ikke-valgbar plass. Fremdeles ville 90-95 prosent av riksdagsrepresentantene vært de samme som i et system uten personvalg (Ibid:120). En sperregrense på to prosent ville ha gitt en direkte effekt på 33 kandidater, mens 228 representanter ville passert sperregrensen (65 prosent av representantene). En personvalgordning uten sperregrenser ville medført at 78 representanter hadde blitt valgt

fra ikke-valgbar plass. Selv et valgsystem uten sperregrenser for personvalget ville ikke bidratt til dramatiske endringer i riksdagen (Oscarsson og Holmberg 2013: 281). 78 prosent av representantene (271) ville vært de samme som i et system uten personvalg. Nielsens resultater sammenfaller med tilsvarende analyser foretatt med personstemmetallene fra riksdagsvalget i 2002 (Ibid).

Tabell 6.1 Antall personvalgte med ulike sperregrenser i riksdagsvalget 2006

Sperregrenser	Antall kandidater over sperregrensen	Antall kandidater fra ikke-valgbar plass
10%	37	4
8%	57	6
5%	121	13
2%	228	33
0%	349	78
Totalt antall mandater i Riksdagen	349	349

Argumentet for sperregrenser er at små velgergrupper ikke skal kunne styre personvalget på bekostning av partiene og andre velgere (Nielsen 2007). Det er i så måte interessant at simuleringene viser at en valgordning uten sperregrenser hadde medført at i gjennomsnitt ville de 78 direkte valgte representantene i snitt ha rundt 2,9 prosent personstemmer. Det er stor variasjon og noen kandidater ville blitt valgt med mellom 0,1 og 0,2 prosent personstemmer. Denne effekten gjør seg særlig gjeldende blant listekandidater for store partier i store valgkretser. Nielsen (2007: 122) forklarer dette med at velgerne i slike partier konsentrerer personstemmegivningen til en liten gruppe av kandidater (toppkandidatene), og siden store partier i store valgkretser vinner mange mandater vil det kreve få personstemmer for å bli valgt på de siste mandatene. Effekten av lavere sperregrenser varierer slik både mellom partier og valgkretser. Nielsen (2007: 146) konkluderer med at: ”ju flere mandat ett parti får i en valkrets, desto større skulle förändringarna bli”. Årsaken til at de mindre partiene generelt ser ut til å påvirkes i mindre grad er at disse partiene ofte ikke får mer enn ett mandat i en valgkrets og at toppkandidatene som hovedregel også i disse partiene er de mest populære blant velgerne.

Ytterligere et relevant spørsmål som diskuteres i simuleringene er forholdet mellom personvalg og størrelsen på valgkretsene. En innvending mot felles nasjonale regler er at med gjeldende valgkretsinnndeling er det vanskelig å bli personvalgt i de største kretsene. Simuleringen viser at sannsynligheten for å bli valgt ved hjelp av personstemmene er lavere i de store valgkretsene sammenliknet med de mindre kretsene. Nielsen (2007: 148) finner at hovedforklaringen på dette er at det er flere mandater som fordeles i de større kretsene. Hvis det fokuseres på det absolutte antallet kandidater som klarer å passere sperregrensen så er det ingen tydelige forskjeller med hensyn til valgkretsstørrelse.

Simuleringene inneholder også en analyse av betydning for den sosiale sammensetningen av riksdagen. Gitt at utskiftingen av representanter ikke ville vært dramatisk med lavere sperregrenser viser Nielsen at representasjonen for de fleste grupper ikke ville endret seg stort. I riksdagen ville andelen unge representanter økt, og det samme gjelder andelen innvandrere. Hadde sperregrensen blitt fjernet helt ville det doblet andelen representanter født utenfor Sverige. Det siste hadde først og fremst berørt de tre største valgkretsene (Stockholm län, Stockholm kommune og Göteborg kommune). Forklaringen her er at i disse kretsene skal det få personstemmer til for å bli valgt for de siste mandatene på listene til partiene med størst mandatgevinst (se ovenfor). Lavere sperregrenser ville hatt lite å si for kjønns sammensetningen (Ibid:147).

Endelig undersøker Nielsen (Ibid) betydning av økt personvalgdeltakelse. Hva om halvparten av velgerne hadde rettet på listene? Gitt måten personstemmene fordelte seg på i 2006 så ville antallet kandidater med mer enn 8 prosent personstemmer økt fra 57 til 165, og de aller fleste av disse ville stått på valgbar plass. Antallet valgte på ikke-valgbar plass ville økt fra 6 til 18 (Ibid:149). En kombinasjonen av økt deltagelse og lavere sperregrense ville naturlig nok ha noe større betydning. Blant annet ville en sperregrense på fem prosent kombinert med at halvparten av velgerne rettet på listene resulterte i at 223 representanter passerte sperregrensen. Antallet valgt på ikke-valgbar plass ville blitt 32 representanter.

Det skal understrekes at simuleringseffektene baseres seg på at personstemmene fordeler seg på kandidatene som i 2006-valget. Det er åpenbart at en slik forutsetning ikke nødvendigvis er realistisk. Lavere sperregrenser kan motivere både kandidater og velgere til å engasjere seg mer (og på en annen måte) i personvalget. Der er derfor mulig at

den direkte effekten vil være større med lavere sperregrenser (Nielsen 2007). Lavere sperregrenser kan blant annet bidra til å øke sannsynligheten for at den enkelte velgers personstemme vil ha betydning for valgresultatet. Hvis velgerne opptrer rasjonelt er det mulig at lavere sperregrenser i større grad kan motivere velgere med ønske om å korrigere partienes rangering til å personstemme (Marsh 1985). Her er erfaringene ikke entydige siden det ikke ser ut til å være en nødvendig sammenheng mellom nivået på sperregrensene og deltakelsen i personstemmegivningen. Elklit (2011) viser til at det ikke nødvendigvis er slik at flere velgere retter på lister med sterkt personvalg enn på lister der personstemmene har mindre betydning for kandidatutvelgelsen. I Belgia rettet 67 prosent av velgerne på listene i 2003 (De Winter 2005:422), selv om innslaget av personvalg der er relativt svakt.²¹ Med slike forbehold på minne skal vi se nærmere på hvordan de to personvalgmodellene ville kunne slå ut ved norske stortingsvalg.

^{21.} Totalt 18 kandidater gikk forbi bedre plasserte kandidater, og 11 av disse hadde ikke blitt valgt uten personvalg (De Winter (2005).

7 Simuleringer basert på data fra stortingsvalget 2013

Vi benytter data fra stortingsvalget i 2013 til å simulere ulike typer av valgutfall hvor vi også varierer forutsetningene og formene for personstemmegivning som legges til grunn.

Målet med simuleringene er først og fremst å undersøke hvilke konsekvenser personstemmegivning vil ha på sammensetningen av Stortinget. Partienes representasjon på Stortinget vil ikke bli påvirket av personvalg, men hvilke kandidater som blir valgt til å representere det enkelte parti vil kunne påvirkes. Den viktigste indikatoren på «effekten» av personstemmegivning er derfor antall kandidater som blir valgt som følge av personstemmene, men som ikke blir valgt i dagens ordning hvor det i praksis bare er partienes rangering av kandidater som avgjør. Et tilsvarende antall kandidater som i dag er valgt inn på Stortinget ville da ikke blir valgt inn hvis man innførte personstemmegivning. Det vi måler er derfor graden av «utskiftning» av representanter, gitt ulike typer av personvalgordninger. Vi fordeler også disse tallene etter parti, slik at det er mulig å se hvilke partigrupper på Stortinget som i størst grad vil bli preget av en eventuell innføring av personstemmegivning. Videre ser vi nærmere på om kjønns sammensetningen på Stortinget påvirkes av personstemmegivning, og vi ser i noen grad på andre kjennetegn ved de som kunne ha blitt valgt som følge av velgernes personstemmer.

Dagens valgordning

Ved norske stortingsvalg i dag har velgerne en mulighet til å uttrykke preferanser om hvilke kandidater de ønsker at skal bli valgt og hvilke de ønsker ikke skal bli valgt. Utgangspunktet for ordningen er partienes lister, hvor kandidatene er rangert. Velgerne kan renummerere kandidater på listen, altså endre rangeringen av kandidatene. I tillegg kan de stryke kandidater fra listen. Slike endringer vil bare ha en effekt hvis over halvparten av et partis velgere gjør den samme endringen. Det har aldri skjedd. Ordningen har derfor bare en symbolsk betydning.

Velgerne kan gjennom ordningen uttrykke sin støtte eller misnøye til enkeltkandidater.

Et spesielt aspekt ved dagens personvalgordning er at det ikke er mulig for velgere å uttrykke støtte til førstekandidaten på et partis liste. Disse kandidatene kan bare renummereres nedover på listen eller strykes. Slik sett legger ordningen lettere til rette for å uttrykke negative enn positive preferanser. I sum gav også velgerne i 2013 noe flere negative enn positive rettinger.²²

Som nevnt har dagens personvalgordning ingen reell effekt på Stortingets sammensetning. Man kunne tro at velgerne derfor valgte ikke å benytte ordningen. Tabell 7.1 og 7.2 viser likevel at en betydelig andel av velgerne gjorde endringer på listene ved 2013-valget. Totalt valgte 11,9 prosent av velgerne å renummerere og/eller stryke kandidater.

Tabell 7.1 Andel rettede lister ved stortingsvalget 2013, etter parti. Prosent

		N (antall stemmer)
Rødt	13,9	30751
Høyre	12,9	760232
Fremskrittspartiet	12,5	463560
Arbeiderpartiet	12,1	874769
Venstre	11,3	148275
Miljøpartiet De Grønne	11,2	79152
Senterpartiet	10,4	155357
Sosialistisk Venstreparti	9,2	116021
Kristelig Folkeparti	9,0	158475
Andre	7,6	62311
Totalt	11,9	2848903

Kilde: Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Det er små forskjeller mellom partiene i tabell 7.1. I de fleste partier velger omtrent hver tiende velger å rette på listen, altså å renummerere og/eller stryke kandidater. Velgerne til Høyre, FrP og Rødt er noe mer

^{22.} I alt ble det gitt 507 459 renummereringer oppover på listene (positive stemmer), 162 525 renummereringer nedover på listene og 382 019 strykninger. De to sistnevnte formene for rettinger er et uttrykk for negative preferanser og utgjør til sammen 544 544 rettinger.

aktive enn for eksempel velgerne til SV eller KrF. Gruppen av «Andre» partier utmerker seg med en lav rettefrekvens, men her er det stor variasjon innad i gruppen.

Tabell 7.2 Andel rettede lister ved stortingsvalget 2013, etter fylke. Prosent

		N (antall stemmer)
Finnmark	21,6	37949
Oslo	15,9	349841
Møre og Romsdal	14,4	143882
Troms	14,2	88760
Nordland	13,7	133958
Østfold	12,4	158157
Buskerud	12,4	150628
Sogn og Fjordane	12,3	61425
Aust-Agder	11,9	63215
Rogaland	11,8	241441
Vest-Agder	11,7	97984
Sør-Trøndelag	11,7	176143
Hordaland	10,4	287793
Hedmark	10,3	113388
Telemark	9,9	98333
Oppland	9,7	107897
Nord-Trøndelag	9,1	76843
Akershus	8,8	322516
Vestfold	8,4	138750
Totalt	11,9	2848903

Kilde: Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Det er en del mer variasjon når vi studerer rettefrekvens etter fylke. Velgerne i Finnmark er særlig tilbøyelige til å rette på listene ved stortingsvalget. Dette kan ikke forklares av befolkningsstørrelse. Også i Oslo rettet nesten 16 prosent av velgerne på listene ved stortingsvalget i 2013.

Sett i lys av at rettingene ikke har noen effekt på sammensetningen av Stortinget er det overraskende mange som retter på stortingsvalglistene. Vi vet ikke hva som forklarer den relativt høye

rettefrekvensen. Dels kan det tolkes som et ønske fra velgerne om å uttrykke symbolsk støtte eller misnøye til enkeltkandidater. Det at rettingen ikke har noen konsekvenser, kan gjøre det «ufarlig» å uttrykke sympatier på denne måten. En annen mulighet er at velgerne tror at personvalgordningen har en reell effekt på sammensetningen av Stortinget, og at de retter på listene for å påvirke hvem som blir valgt.

De små variasjonene vi ser mellom partier og mellom fylker kan kanskje forklares av at enkelte kandidater bidrar til en høyere rettefrekvens. I Oslo stiller mange kjente rikspolitikere til valg, noe som kan bidra til høy rettefrekvens der. Oslos populære ordfører Fabian Stang stilte på ikke-valgbar plass på Høyres liste, og fikk svært mange renummereringer oppover. I Finnmark er det også et utvalg enkeltpolitikere som bidrar til å dra opp den totale andelen rettede lister.

Data og metode – simulering av andre valgordninger

Vi benytter data fra stortingsvalget 2013, som har blitt gjort tilgjengelig for oss av Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD). Dataene inneholder informasjon om antall renummereringer, opp eller ned på listene, og antall strykninger for hver enkelt kandidat til stortingsvalget. Videre inneholder datafilen informasjon om kandidatenes kjønn, partitilhørighet, fylke, listeplassering, samt om vedkommende ble valgt eller ikke. Kandidatenes navn er også oppgitt, siden listene til stortingsvalget jo er offentlig kjent, og datafilen ikke inneholder personlig eller sensitiv informasjon om den enkelte.

Vi ønsker å simulere hva resultatet av stortingsvalget 2013 hadde blitt med en annen personvalgordning enn den som ble praktisert i 2013. I våre simuleringer skal det kun være mulig å gi positive stemmer, altså personstemmer til enkeltkandidater. Vi vil både simulere en ordning der velgerne kan gi et ubegrenset antall personstemmer og en ordning der velgerne bare kan gi én personstemme. Videre benytter vi ulike sperregrensener for at personstemmene skal telle. Sperregrensene gjelder hvor stor andel personstemmene til en kandidat skal utgjøre av et partis stemmer for at personstemmene skal telle i kandidatoppgjøret. De mest aktuelle sperregrensene (som er foreslått av Kommunal- og moderniseringsdepartementet) er på 5 og 8 prosent. Vi vil variere sperregrensene fra 0 til 10 prosent, for på den måten å illustrere hvilken effekt slike sperregrensener har.

Siden det ikke er aktuelt å innføre strykninger eller andre former for «negative stemmer» i en ny personvalgordning, utelukker vi strykninger og renummereringer nedover fra våre simuleringer. Vi bruker dermed renummereringer oppover på listen som et substitutt for personstemmer. Alle renummereringer oppover vil i våre simuleringer bli brukt som om det var personstemmer.

Problemet med denne metoden er at vi ikke har noen personstemmer til førstekandidaten (siden det ikke er mulig å renummerere førstekandidaten oppover). Vi løser problemet med å se på forholdet mellom antall negative stemmer (strykninger og renummereringen nedover) og positive stemmer (renummereringer oppover) på hver enkelt liste. Det viser seg at det er en nær sammenheng mellom antall negative og antall positive stemmer til hver enkelt kandidat.²³ Politikere som er kjente, og mye omtalte i media får både positive og negative personstemmer. Mindre kjente politikere får heller ikke den samme oppmerksomheten fra velgerne. Vi beregner hva forholdet er mellom antall positive og negative stemmer på hvert enkelt partis liste. For å gjøre det tar vi ut førstekandidaten som jo ikke får noen positive stemmer. Så benytter vi dette forholdstallet til å beregne et hypotetisk antall positive stemmer til førstekandidaten ut i fra antallet negative stemmer til vedkommende.

Denne beregningen av positive stemmer til førstekandidaten betyr i praksis at de fleste førstekandidater får mange personstemmer og er sikret å bli valgt når personstemmene legges til grunn. Vi anser det for å være en realistisk forutsetning. Erfaringer fra lokale valg i Norge er utvetydig at førstekandidaten får flest personstemmer (Christensen mfl. 2004; Hellevik og Bergh 2005).

Når førstekandidaten på hver liste har fått tildelt personstemmer på denne måten kan vi gjennomføre simuleringer hvor vi varierer sperregrensen. Den første runden med simuleringer benytter faktiske personstemmetall fra stortingsvalget 2013, som beskrevet ovenfor. Vi forutsetter da at velgerne kan gi et ubegrenset antall personstemmer, som jo er tilfellet med dagens ordning.

Den andre runden med simuleringer er et forsøk på å ta høyde for at flere velgere trolig vil benytte muligheten til å personstemme hvis dette blir innført som en ordning som har reell betydning for

²³. Korrelasjonen mellom antall negative og antall positive stemmer for hver kandidat er en Pearsons r på 0,63. For å beregne korrelasjonen har vi tatt ut førstekandidatene som jo ikke har noen positive stemmer.

sammensetningen av Stortinget. Vi forutsetter da at velgerne vil være like tilbøyelige til å rette på listene som de er ved kommunevalg, hvor personvalgordningen jo er etablert og blir relativt mye brukt. I hvert fylke ganger vi alle personstemmetallene med en faktor som gir en personstemmefrekvens som er på nivå med kommunevalget i 2007, hvor rundt 40 prosent av velgerne gav en personstemme.²⁴ Dette forandrer ikke mønsteret i personstemmegivningen, men bare volumet. I praksis betyr det at det blir lettere å overskride sperregrensene for at personstemmene skal telle.

I den avsluttende runden med simuleringer ønsker vi å imitere en ordning hvor hver velger bare kan gi én personstemme. Det er vanskelig å simulere en slik ordning, da vi ikke vet om mønsteret i personstemmegivningen ville ha endret seg med en slik ordning. Vi forutsetter at dette mønsteret ikke ville ha endret seg. Videre forutsetter vi at hver velger bare avgav én personstemme; altså at det totalt sett ble gitt så mange personstemmer som det var velgere som rettet på listene ved stortingsvalget. Likevel beholder vi også her forutsetningen om at andelen velgere som retter på listene er på nivå med kommunevalget. Det synes lite sannsynlig at denne andelen skulle være så liten som den var ved stortingsvalget 2013 om en ordning med reelt personvalg ble innført ved stortingsvalg.

Tabell i appendiks C viser hvordan personstemmetallene ser ut i våre simuleringer i en tilfeldig valgt liste.

Simuleringer – første runde

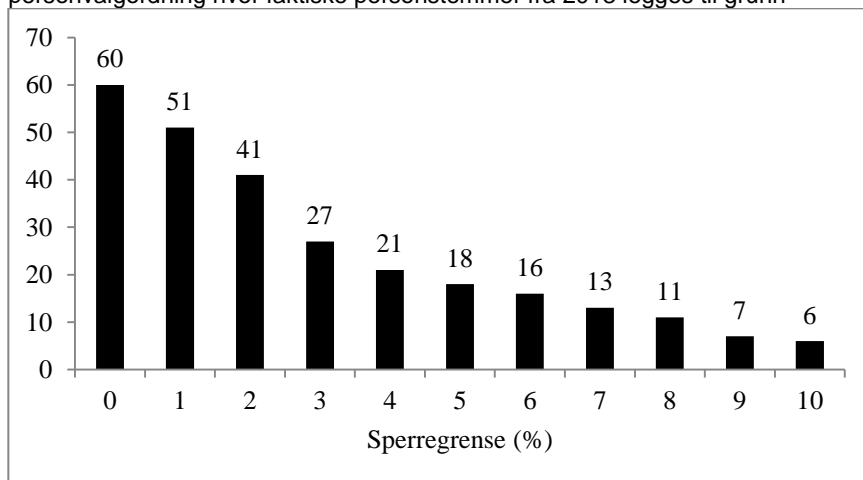
I den første runden av simuleringer benytter vi personstemmetallene fra stortingsvalget 2013. Alle renummereringene oppover på listen telles som personstemmer, og vi benytter metoden beskrevet ovenfor for å gi et personstemmetall til førstekandidaten på hver liste.

Det viktigste målet er hvor mange kandidater som ville ha blitt valgt som følge av personstemmene i en slik ordning. Dette antallet angir også hvor mange av representantene som ble valgt inn på Stortinget i 2013 som ikke ville ha blitt valgt inn med en

^{24.} Vi benytter tall for personstemmegivning i fra 2007-valget, fordi vi har disse tilgjengelig. Det ville trolig ikke ha forandret noe særlig på resultatene om vi benyttet tall fra valget i 2011.

personvalgordning. Figur 7.1 angir disse tallene med sperregrenser fra 0 til 10 prosent.

Figur 7.1 Antall representanter som ville ha blitt skiftet ut med en personvalgordning hvor faktiske personstemmer fra 2013 legges til grunn

Det norske Stortinget har i alt 169 representanter. Hvis vi ikke benytter noen sperregrense, og antar at personstemmene utelukkende avgjør hvem som blir valgt inn på Stortinget fra hvert enkelt parti, så blir 60 av disse representantene skiftet ut. 60 kandidater som i dag ikke sitter på stortinget ville ha blitt valgt inn, og 60 representanter som i dag har en fast plass på Stortinget ville ikke ha blitt valgt. Det utgjør 35,5 prosent av representantene på Stortinget. De resterende 109 representantene ville altså ha blitt valgt både med og uten en personvalgordning.

Hvis vi så innfører en sperregrense for at personstemmene skal ha en effekt på hvem som blir valgt, så synker disse tallene raskt. En sperregrense på 3 prosent ville mer enn halvert antall kandidater som ble valgt inn på grunn av personstemmene. Ved en sperregrense på 5 prosent (som er en aktuell mulighet), ville 18 kandidater bli valgt inn som følge av personstemmene. En 8 prosent sperregrense ville medføre at 11 kandidater fikk plass på Stortinget til fordel for 11 kandidater som faktisk ble valgt inn i 2013. Disse utskiftningene er større enn det vi så i

de svenske simuleringene ovenfor.²⁵ En mulig forklaring på det kan være at velgerne i Norge kan gi personstemme til flere kandidater.

I tabell 7.3 har vi fordelt disse tallene etter parti. For å begrense mengden med tall har vi bare tatt med simuleringer knyttet til et utvalg av sperregrenser (0, 3, 5 og 8 prosent).

Tabell 7.3 Antall representanter som ville ha blitt skiftet ut med en personvalgordning hvor faktiske personstemmer fra 2013 legges til grunn, etter parti.

	Sperregrense (%)				Totalt antall representanter
	0	3	5	8	
Miljøpartiet de Grønne	0	0	0	0	1
Sosialistisk Venstreparti	2	2	2	1	7
Arbeiderpartiet	24	6	3	2	55
Senterpartiet	2	2	2	1	10
Kristelig Folkeparti	1	1	0	0	10
Venstre	3	2	1	1	9
Høyre	17	7	4	2	48
Fremskrittspartiet	11	7	6	4	29
Alle	60	27	18	11	169

I den første simuleringen uten noen form for sperregrense skjer de største utskiftingene i forbindelse med de største partiene. Det er et omtrentlig proporsjonalt forhold mellom hvor mange representanter et parti har og hvor mange kandidater som blir valgt inn som følge av personstemmene. KrF ser ut til å være et unntak; sammensetningen av partiets stortingsgruppe blir i liten grad endret i disse simuleringene.

Når vi innfører en sperregrense skjer det en kraftig reduksjon av antall velgervalgte representanter for de store partiene, og særlig for Arbeiderpartiet. Relativt sett er det dermed de små partiene som i størst grad merker effekten av personstemmene –slik også erfaringene fra

²⁵ Man må ta høyde for at den svenske Riksdagen har omtrent dobbelt så mange representanter som det norske Stortinget, og flere mandater per valgkrets. Som nevnt viser de svenske erfaringene at personvalget gir mindre utskifting av representanter i større partier, med mange mandater fra hver valgkrets.

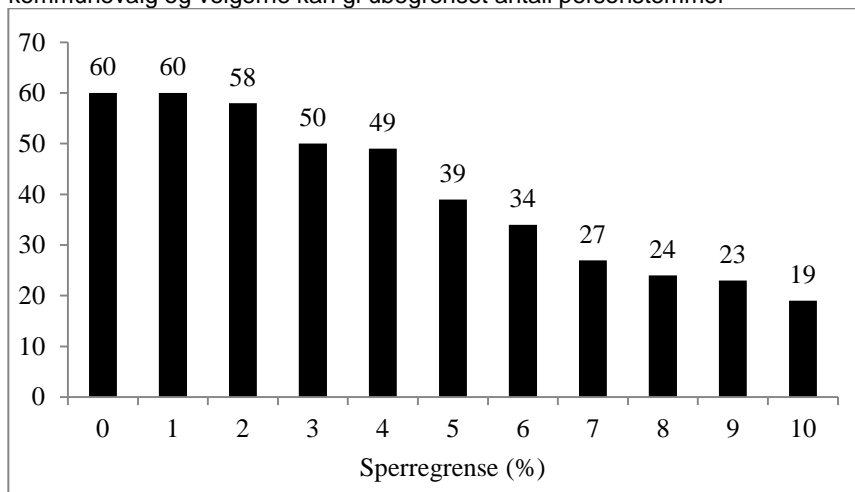
Sverige tyder på (se kapittel 5). For SV og Senterpartiets sin del, for eksempel, har det ingen betydning om man har en sperregrense på 0, 3, eller 5 prosent. Fremskrittspartiets velgere ser ut til å være mindre tilbøyelige til å endre på partiets rangering av kandidater. Med en sperregrense på 5 prosent blir likevel 6 av partiets 29 representanter på Stortinget (21 prosent) «skiftet ut» av velgerne.

Vi har også sett på effekten av personvalg-simuleringen på representasjonen av kvinner på Stortinget (se tall i appendiks). Etter valget i 2013 fikk 67 kvinner fast plass på Stortinget. Det utgjør 40 prosent av alle representantene. I simuleringene ser vi ingen negativ effekt på kvinnerepresentasjonen. Tvert imot blir det i noen av simuleringene valgt inn 2 eller 3 flere kvinner på Stortinget. Disse utslagene kan skyldes tilfeldigheter og er for små til at man kan konkludere med at personstemmegivningen vil ha en positiv effekt på kvinnerepresentasjonen. Men, vi kan altså konkludere med at kvinnelige kandidater ikke kommer noe dårligere ut av våre simuleringer av en personvalgordning enn de gjør med den ordningen vi i dag har for stortingsvalg.

Simuleringer – andre runde

I andre runde av våre simuleringer forutsetter vi at velgerne benytter muligheten til å personstemme ved stortingsvalg i like stor grad som de gjør det ved kommunevalg. Det totale antallet personstemmer blåses altså opp til å ligge på nivå med kommunevalg. Vi benytter tall fra kommunevalget i 2007, hvor rundt 40 prosent av velgerne rettet på listene. Vi gjør denne endringen i hvert fylke, slik at personstemmefrekvensen i hvert fylke tilsvarende frekvensen ved kommunevalget i det samme fylket.

Figur 7.2 Antall representanter som ville ha blitt skiftet ut med en personvalgordning hvor andelen personstemmer ligger på nivå med kommunevalg og velgerne kan gi ubegrenset antall personstemmer

Vi forventer at dette vil bety at flere kandidater blir valgt inn som følge av velgernes rettinger også når man innfører spærregrenser. Figur 7.2 angir antallet valgvalgte representanter med denne forutsetningen, med spærregrenser fra 0 til 10.

Siden vi ikke har endret mønsteret i personstemmegivningen, bare den totale mengden med personstemmer, blir resultatet av den første simuleringen med en spærregrense på 0, den samme som i figur 7.1. Rangeringen av kandidater etter personstemmetall blir den samme selv om alle disse tallene ganges opp med en gitt faktor i hvert fylke.

Derimot gir simuleringene i figur 7.2 et ganske annet resultat når man innfører spærregrenser. Når vi forutsetter aktive velgere som benytter mulighetene til å personstemme i like stor grad som ved norske kommunestyrevalg så vil velgernes rettinger få større betydning. En spærregrense på 1 eller 2 prosent vil gi omtrent det samme resultat som ingen spærregrense. Når vi øker spærregrensen til 5 prosent skjer det en utskifting av 39 representanter. En spærregrense på 8 prosent fører til at 24 kandidater ville ha blitt valgt inn på Stortinget som følge av personstemmer. Utslagene blir altså større enn i den første runden med simuleringer, og er av en annen størrelsesorden enn hva vi så i forbindelse med de svenske resultatene, hvor velgerne jo bare kan gi én personstemme og frekvensen av personstemmegivning er lavere.

Tabell 7.4 Antall representanter som ville ha blitt skiftet ut med en personvalgordning hvor andelen personstemmer ligger på nivå med kommunevalg og velgerne kan gi ubegrenset antall personstemmer, etter parti.

	Sperregrense (%)				Totalt antall representanter
	0	3	5	8	
Miljøpartiet de Grønne	0	0	0	0	1
Sosialistisk Venstreparti	2	2	2	2	7
Arbeiderpartiet	24	19	12	5	55
Senterpartiet	2	2	2	2	10
Kristelig Folkeparti	1	1	1	0	10
Venstre	3	3	3	3	9
Høyre	17	13	11	5	48
Fremskrittspartiet	11	10	8	7	29
Alle	60	50	39	24	169

Ser vi dette i forhold til partigruppene (tabell 7.4) så finner vi at de store partiene preges i større grad av personstemmegivningen her, sammenliknet med forrige runde med simuleringer. Det tyder på at hvis velgerne er aktive og benytter en personvalgordning i stor grad, så kan sperregrensene forholdsvis lett overskrides, og velgerne påvirker sammensetningen av partienes stortingsgrupper i en grad som er omtrent proporsjonal med partienes størrelse.

Likevel ser vi, særlig i simuleringen av en sperregrense på 8 prosent, at den prosentvise utskiftningen av representanter er størst i de små partiene. Det ser man for eksempel hvis man sammenlikner SV og Ap. 2 av SVs 7 representanter skiftes ut, altså 29 prosent. Det samme gjelder 5 av 55 Ap-representanter: 9 prosent.

Simuleringene så langt tyder altså på at effekten av sperregrensene vil avhenge av velgernes bruk av personstemmegivning. Hvis svært mange velgere benytter personstemmegivning, så vil sperregrensene lett kunne overskrides. Velgerne får da en betydelig innflytelse over sammensetningen av partigruppene i alle partier. Hvis velgerne ikke er så aktive, og bare et lite mindretall benytter personstemmegivning, så vil sperregrensene være effektive, og det er i hovedsak de små partiene som vil merke effekten av velgernes rettinger.

I denne andre runden av har vi også sett på representasjonen av kvinner, og vi finner det samme som ovenfor: en svak positiv effekt på andelen kvinnelige stortingsrepresentanter i enkelte simuleringer (se tall

i appendiks). Dette kan skyldes tilfeldigheter. Det er i hvert fall ingen tegn til at velgernes rettinger her går i kvinners disfavør eller har en negativ effekt på kvinnerepresentasjonen.

Simuleringer – tredje runde

I den siste runden av simuleringer med data fra stortingsvalget 2013 ønsker vi å simulere en situasjon hvor velgerne bare kan gi én personstemme. Ved norske stortingsvalg i dag, som ved kommune- og fylkestingsvalg, kan velgerne gjøre et ubegrenset antall rettelser på listen (riktignok begrenset av det totale antallet kandidater på listen). Vi har derfor ikke data fra noen norske valg hvor velgerne bare kan gi én personstemme.

Det er tenkelig, og kanskje sannsynlig, at velgernes rettelser vil fordele seg på kandidatene på en annen måte hvis hver velger gir én personstemme. Vi vet ikke hvordan et slik fordeling ville se ut.

Det vi kan gjøre er å anta at fordelingen av personstemmer mellom kandidatene ikke endres ved innføringen av en ordning hvor velgerne gir én personstemme. Så kan vi justere antallet personstemmer på en slik måte at det ikke gis flere personstemmer enn det er velgere som retter på listene.

Spørsmålet er da hvor stor andel av velgerne man kan anta at retter på listene med en slik ordning. Én mulighet er å ta utgangspunkt i de velgerne som rettet på listene ved stortingsvalget 2013, altså 11,9 prosent, og anta at hver av dem gav én personstemme. Vi mener det er en lite realistisk forutsetning. I Danmark, hvor man har en ordning med én personstemme per velger benyttet 50,1 prosent av velgerne muligheten til å stemme på person ved Folketingsvalget i 2011. Tilsvarende tall på lokalt nivå er 75,6 prosent ved kommunalvalget 2013.²⁶

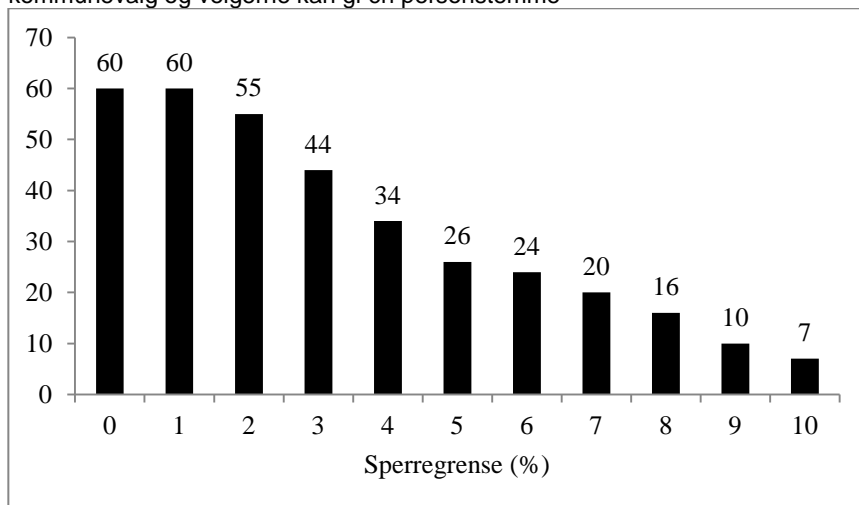
I våre simuleringer beholder vi derfor antagelsen om at personstemmegivningen er på nivå med kommunevalget 2007, og altså at hver velger gir én personstemme. Vi forutsetter altså at alle velgerne som endret på listene (40%) gav hver sin personstemme. Figur 7.3 viser utskiftningen av kandidater gitt disse forutsetningene.

^{26.} Kilde: Danmarks Statistik

^{27.} <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/valg/folketingsvalg.aspx>

^{28.} <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/valg/kommunalvalg.aspx>

Figur 7.3 Antall representanter som ville ha blitt skiftet ut med en personvalgordning hvor andelen personstemmer ligger på nivå med kommunevalg og velgerne kan gi én personstemme

Vi forutsetter altså også her at personstemmene fordeler seg etter samme mønster på kandidatene. Resultatet er at de samme 60 kandidatene blir skiftet ut, hvis vi ikke benytter sperregrense. For øvrig fremstår simuleringene i figur 7.3 som en løsning som ligger mellom figur 7.1 og 7.2. Velgernes påvirkning av personutvelgelsen er betydelig, men ikke på nivå med simuleringen hvor man antar at velgerne kan gi et ubegrenset antall personstemmer. Ved en sperregrense på 5 prosent vil 26 kandidater bli valgt inn som følge av personstemmegivning; det samme gjelder 16 kandidater ved en sperregrense på 8 prosent.

Vi ser videre av tabell 7.5 et mønster som likner på det vi allerede har sett. Hvis man ikke benytter en sperregrense vil partiene «rammes» omtrent likt, det vil si proporsjonalt i forhold til størrelse, av velgernes rettinger. Når sperregrensen økes er det heller de små partiene som disproportjonalt rammes av velgernes preferanser.

Til slutt: vi finner også i den tredje runden med simuleringer at kvinnerepresentasjonen på stortinget ikke rammes av velgernes rettinger (se appendiks).

Tabell 7.5 Antall representanter som ville ha blitt skiftet ut med en personvalgordning hvor andelen personstemmer ligger på nivå med kommunevalg og velgerne kan gi én personstemme, etter parti.

	Sperregrense (%)				Totalt antall representanter
	0	3	5	8	
Miljøpartiet de Grønne	0	0	0	0	1
Sosialistisk Venstreparti	2	2	2	1	7
Arbeiderpartiet	24	15	8	4	55
Senterpartiet	2	2	2	2	10
Kristelig Folkeparti	1	1	0	0	10
Venstre	3	3	3	2	9
Høyre	17	11	6	2	48
Fremskrittspartiet	11	10	5	5	29
Alle	60	44	26	16	169

Hvem blir valgt?

Avslutningsvis i denne delen om simuleringer basert på data fra stortingsvalget 2013, ser vi nærmere på hvilke kandidater som blir valgt i simuleringene. Altså: hvem er det som blir valgt inn som følge av velgernes personstemmer i våre simuleringer? Det er naturlig nok de samme kandidatene som går igjen i de ulike simuleringene. Vi velger derfor bare én av simuleringene for å se nærmere på dette. Tabell 7.6 angir hvilke 26 kandidater som kommer inn på Stortinget i simuleringen med en sperregrense på 5 prosent i tabell 7.5 (og figur 7.3).

Vi gjør oppmerksom på at denne beregningen bygger på en rekke forutsetninger, som ikke nødvendigvis vil være oppfylt dersom en av de foreslåtte modellene for personvalg blir gjennomført. Som nevnt knytter det seg spesiell usikkerhet til førstekandidatene, siden det ikke er anledning til å gi positive personstemmer til førstekandidatene med dagens system. I tillegg kan det være grunn til å tro at velgere som ikke gir personstemme under dagens ordning men vil gjøre det hvis ordningen får reelle effekter, kan ha andre preferanser enn velgere som i dag avgir personstemme. Tabell 7.6 er derfor på ingen måte en fasit, men en illustrasjon på hvilke typer av kandidater som får mange personstemmer.

Som tidligere nevnt er det ingen systematiske skjevheter knyttet til kjønn i tabell 7.6. Kvinner både vinner og taper plasser, men nettoresultatet blir at det kommer én kvinne til inn på Stortinget.

Hensikten med å sette opp en slik oversikt, er å gi et inntrykk av hvilken type politikere som vil kunne tjene og tape på personvalg – med tanke på andre kjennetegn enn dem som lett lar seg oppsummere statistisk. Vi ser at flere høyt profilerte politikere som ikke stod på valgbar plass på sine partis lister får støtte fra velgerne. Dermed blir de valgt inn i denne simuleringen. Det gjelder for eksempel Eskil Pedersen (Ap), Ola Borten Moe (Sp), Odd Einar Dørum (Venstre), Fabian Stang (Høyre) og Ketil Solvik-Olsen (Frp).

Tabell 7.6 Representanter som blir valgt inn på Stortinget som følge av personstemmer, gitt en sperregrense på 5 prosent

Prableen Kaur (Ap) Oslo
Odd Einar Dørum (V) Oslo
Fabian Stang (H) Oslo
Bersvend Salbu (SV) Hedmark
Dag Henrik Sandbakken (Sp) Hedmark
Kjersti Stenseng (Ap) Oppland
Eskil Pedersen (Ap) Telemark
Trond Henry Blattmann (Ap) Vest-Agder
Thorstein Dyrstad (H) Vest-Agder
Pål Morten Borgli (Frp) Rogaland
Ketil Solvik-Olsen (Frp) Rogaland
Monica Mæland (H) Hordaland
Terje Søviknes (Frp) Hordaland
Alfred Jens Bjørlo (V) Sogn og Fjordane
Eva Mariann Vinje Aurdal (Ap) Møre og Romsdal
Kirsti Dale (V) Møre og Romsdal
Mette Hanekamhaug (Frp) Møre og Romsdal
Rita Ottervik (Ap) Sør-Trøndelag
Ola Borten Moe (Sp) Sør-Trøndelag
Marvin Wiseth (H) Sør-Trøndelag
Jorid Holstad Nordmelan (Ap) Nord-Trøndelag
Ole-Henrik Hjartøy (H) Nordland
Tom Cato Karlsen (Frp) Nordland
Øyvind Hilmarsen (H) Troms
Åse-Marie Småvik (SV) Finnmark
Grethe Ernø Johansen (Ap) Finnmark

Om en ordning med reelt personvalg ved stortingsvalg ble innført, er det grunn til å tro at de politiske partiene ville ha vært forsiktige med å nominere høyt profilerte politikere på listen om de ikke ønsket at disse skulle bli valgt inn på Stortinget. Med dagens ordning kan partiene nominere slike kandidater langt ned på listen og dermed være sikre på at de ikke blir valgt. Dette illustrerer at måten en eventuell personvalgordning vil fungere på, avhenger av partienes nominasjoner. Partiene kan motvirke velgernes innflytelse ved å unngå å nominere kjente og populære personer langt ned på listen. Tabell 7.6 illustrerer dermed også at våre simuleringer kan overvurdere graden av utskifting, fordi listene ville være satt opp annerledes ved en annen valgordning.

Samtidig kan partiene bli stilt ovenfor nye utfordringer. I den grad et parti opplever en splittelse i ulike fløyer (som går dypere enn en kamp mellom enkeltkandidater), vil personvalget være en mulighet for omkamp for de delene av partiet som ikke kom godt ut av nominasjonsmøtene. I slike situasjoner vil det være stor forskjell på en ordning med bare én personstemme og en ordning hvor velgerne kan gi et ubegrenset antall personstemmer. I sistnevnte situasjon vil den tapende part fra nominasjonsmøtet mye lettere kunne organisere retteaksjoner hvor man stemmer inn en bestemt fløy av partiet. Denne forskjellen på en ordning med én eller flere personstemmer kommer ikke tydelig frem i våre simuleringer, men kan vise seg å ha betydning i reelle valg med personstemmer.

8 Simuleringer av fylkestingsvalget 2011

Også fylkestingsvalgene kan gi oss informasjon om hva som blir konsekvensen av ulike personvalgordninger. I dette kapitlet gjennomfører vi derfor ulike simuleringer av valgresultatet for fylkestingsvalget 2011. Fordelen med å benytte data fra fylkestingsvalg er at man her har en ordning som er aktuell for innføring ved stortingsvalg, og at valgkretsene (fylkene) samt utvalget av partier/lister er de samme som ved stortingsvalg.. Ulempene er at fylkestingsvalgene er kjennetegnet av lav interesse fra velgerne. I gjennomsnitt har valgdeltakelsen ved norske fylkestingsvalg siden 1975 ligget 15 prosentpoeng lavere enn for stortingsvalgene.²⁷ Velgerne kjenner i liten grad til kandidatene, og benytter i liten grad muligheten til å gi personstemmer.

Dagens valgordning

Velgerne kan ved norske fylkestingsvalg gi personstemmer til så mange kandidater de måtte ønske på den liste de har valgt. Dette gjør en ved å sette et merke i en rute ved navnet til kandidaten(e) på listen. Ordningen ved fylkestingsvalg skiller seg fra kommunestyrevalget på flere punkter. For det første er det ikke anledning til å føre opp andre kandidater fra andre lister (såkalte slengere). For det andre kan ikke partiene gi stemmetillegg til et begrenset antall kandidater på listen (mer om dette i gjennomgangen av simuleringer ved kommunevalg).

For at personstemmene skal telle må kandidaten ha fått personstemmer fra minst 8 prosent av partiets velgere. For kandidater som ikke oppnår minst 8 prosent personstemmer, blir rekkefølgen på listen lagt til grunn for kandidatkåringen (korrigert for de som måtte gå foran på grunn av godkjent antall personstemmer).

^{29.} Gjennomsnitt beregnet ved å ta differensen mellom fylkestingsvalg og det påfølgende stortingsvalget (valgdeltakelsen for fylkestingsvalget i 1975 minus valgdeltakelsen for stortingsvalget i 1977 osv). Den gjennomsnittlige forskjellen på 15 prosentpoeng er beregnet for perioden 1975 til 2013.

Data for fylkestingsvalget 2011

For å skaffe en oversikt over personstemmegivning ved fylkestingsvalget i 2011 ble fylkeskommunene kontaktet og vi ba om å få utlevert informasjon om personstemmegiving. Konkret ba vi om informasjon om enkeltkandidater: fylke, parti/liste, kjønn, listeplassering, antall personstemmer og valgutfall (valgt/ikke valgt). Vi ba om å få informasjonen utlevert som regneark (excel-format), slik at data kunne enkelt bearbeides med sikte på å simulere ulike utfall. Dette var dessverre en krevende prosess. For det første kunne ikke alle fylkeskommuner levere informasjonen i form av regneark, for det andre leverte flere fylkeskommuner skannede filer som ikke gjorde det mulig å kopiere tall inn i regneark eller liknende programvarer (eksempelvis excel eller andre statistikkprogram), for det tredje var det ulike oppsett og framstillinger av kandidatlistene, valgresultat og kandidatkåringer, og for det fjerde var det manglende informasjon om kjønn og antall rettede lister i noen fylker.²⁸ Etter en del bearbeiding endte vi opp med et datamateriale med informasjon om 11 fylkeskommuner, hvor 9 fylker hadde informasjon om antall rettede lister og kun to hadde informasjon om kandidatenes kjønn. Ved bearbeiding av datasettet har vi manuelt kodet inn kjønnsvariabelen for de valgte kandidatene og de som blir simulert innvalgt. Ved tvil om kjønn har vi søkt etter informasjon via internett (søkemotorer, nyhetskilder eller partienes egne nettsider). I appendiks bringer vi en tabell med oversikt over hvilke fylkeskommuner som er med i vårt datamateriale samt hvilke fylkeskommuner som ikke er med, og begrunnelse for å utelate nettopp disse fylkene..

I tillegg til de 11 fylkeskommunene har vi også skaffet data om Oslo. Dette behandler vi separat fra resten av fylkesmaterialet når vi gjennomfører simuleringene.²⁹ Her har vi bare informasjon for de partilistene som fikk innvalgte representanter. I tabell 8.1 ser vi

^{30.} Det er bemerkelsesverdig at denne statistikken, i motsetning til for eksempel tilsvarende statistikk for kommunevalg, ikke samles inn og offentliggjøres av Statistisk sentralbyrå. Dette vil forhåpentligvis bli bedre med innføringen av det nye valgadministrasjonssystemet (EVA).

^{31.} Oslo skiller seg også fra fylkene ved at det i Oslo er kommunestyrevalg og ikke fylkestingsvalg, hvilket betyr at det er innslag av slengere og lister med personstemmetillegg. Vi regner ikke inn slengere og personstemmetillegg i simuleringene for Oslo.

oversikten over antall kandidater totalt og antall valgte og ikke-valgte kandidater fordelt på de 11 fylkene som er med i vårt datamateriale.

Tabell 8.1 Oversikt over antall kandidater fordelt på fylker, Fylkestingsvalget 2011

	Ikke valgt	Valgt	Totalt
Akershus	388	43	431
Hedmark	283	33	316
Oppland	259	37	296
Østfold	304	35	339
Buskerud	181	44	225
Telemark	288	41	329
Aust-Agder	253	36	289
Rogaland	415	47	462
Hordaland	646	57	703
Sogn og Fjordane	314	39	353
Finnmærk	275	35	310
Total	3606	447	4053

Ser vi på personstemmegivningen i disse 11 fylkene så finner vi stor variasjon (se tabell 8.2). Kandidaten som fikk flest personstemmer var Tom Tvedt for AP i Rogaland med sine 9492 personstemmer. 8 kandidater i vårt datamateriale fikk ingen personstemmer, og alle disse tilhørte mindre partier som for eksempel Demokratene i Norge, Kystpartiet og Kristent samlingsparti. I gjennomsnitt fikk hver kandidat i underkant av 155 personstemmer. Dette er høyere enn tidligere valg hvor gjennomsnittet, som nevnt tidligere i rapporten, på landsbasis lå på 103 personstemmer i 2003 og 113 personstemmer i 2007. Men siden tallene fra 2011 ikke omfatter alle fylker, er de ikke direkte sammenlignbare.

Tabell 8.2 Oppsummerende statistikk for personstemmer ved fylkestingsvalget 2011, utvalgte fylker

	Personstemmer
Gjennomsnitt	155
Standardavvik	368
Minimumsverdi	0
Maksimumsverdi	9492

De aller fleste kandidater får altså personstemmer ved fylkestingsvalget, men det er kun et lite mindretall som passerer den gitte sperregrensen på 8 % av listestemmene. For valget i 2011 gjaldt dette for 149 kandidater i de 11 fylkeskommunene. Det vil si 3,68 prosent av kandidatene. Av disse 149 var det 81 som ble valgt. De resterende 68 kandidatene som passerte grensen for at personstemmene skulle telle, men som ikke ble valgt finner vi i særlig grad kandidater fra de minste partiene (som Kystpartiet, Miljøpartiet de grønne, Rødt osv).

Når det gjelder antallet rettede lister så har vi som nevnt ovenfor informasjon for 9 av de 11 fylkene i vårt datasett. I disse 9 fylkene ble det ved valget i 2011 rettet på 26 prosent av listene. Nivået for 2003 og 2007 lå på henholdsvis 23 og 25 prosent (for samtlige fylker). Dette er lavere enn nivået for kommunevalgene hvor graden av retting på listene lå på 37 prosent i 2003, 40 prosent i 2007 og 43 prosent i 2011. Tallene for fylkestingsvalget i 2011 viser også en betydelig variasjon mellom fylkene i antall rettede lister. Finnmark og Sogn og Fjordane har en retteprosent på henholdsvis 46 og 45 prosent, mens det i Akershus lå på 21 prosent.

For Oslo har vi som nevnt kun informasjon fra kandidatlistene for de partiene som ble valgt inn i bystyret. Bystyret i Oslo består av 59 representanter. Totalt stilte de partiene som fikk bystyrerepresentasjon med 486 kandidater hvilket betyr av 427 kandidater ikke ble valgt inn.

Som det går frem av den oppsummerende statistikken for Oslo (tabell 8.3), er det en betydelig variasjon i antall personstemmer. 5 kandidater fikk ikke personstemmer, mens Fabian Stang (H) troner øverst med sine 43 729 personstemmer. Om vi ser utelukkende på personstemmer (og holder slengere og partienes stemmetillegg utenfor) så var det kun 13 kandidater som passerte sperregrensen på 8 prosent. Av disse var det 2 kandidater som ikke ble valgt. Tar vi derimot med

slengere og partienes stemmetillegg passerte 63 kandidater sperregrensen på 8 prosent.

Tabell 8.3 Oppsummerende statistikk for personstemmer ved bystyrevalget i Oslo 2011

	Personstemmer
Gjennomsnitt	557
Standardavvik	2204
Minimumsverdi	0
Maksimumsverdi	43729

Metode

Vi skal simulere data for de fylkestingsvalgene vi har tilgjengelig og Oslo kommune på tilsvarende måte som vi gjorde for stortingsvalgene. Vi har som nevnt dessverre ikke informasjon om antallet rettede lister for alle fylkene inkludert i vårt datasett. På grunn av dette gjennomfører vi ikke her en simulering av en ordning der en kun kan gi én personstemme. Vi konsentrerer oss isteden om effekten av de ulike sperregrensene basert på det faktiske antallet av personstemmer som de ulike kandidatene fikk ved valget i 2011. Vi starter med fylkestingsvalgene, og går så over til å se spesielt på Oslo.

Simuleringer av fylkestingsvalgene 2011

Som for simuleringene av stortingsvalget 2013 fokuserer vi på den viktigste indikatoren når det gjelder effekten av sperregrenser: hvor mange kandidater ville ha blitt skiftet ut når vi varierer sperregrensen. sperregrensen mellom 0 og 10 %

Totalt har de 11 fylkeskommunene vi studerer 447 representanter. Figuren viser de fylkestingsrepresentantene som ville blitt valgt inn som følge av personstemmer i 2011. Dette gjelder altså representanter som ikke ville blitt valgt inn hvis rekkefølgen på partilistene alene skulle avgjort hvem som skulle blitt representert (etter fordeling av mandat basert på valgresultat). Den første søylen viser den faktiske utskiftningen basert på dagens ordning. 10 representanter ble skiftet ut, noe som utgjør 2,2 prosent av den samlede massen av valgte fylkestingsrepresentanter i de utvalgte fylkene. Dersom vi ikke har en

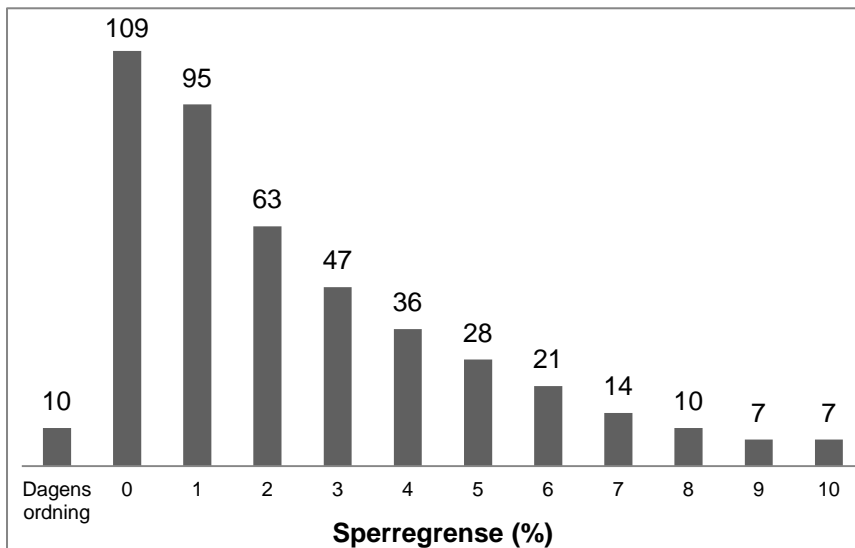
viser hvordan mange representanter som ville ha blitt skiftet ut når vi varierer sperregrensen mellom 0 og 10 %

Totalt har de 11 fylkeskommunene vi studerer 447 representanter. Figuren viser de fylkestingsrepresentantene som ville blitt valgt inn som følge av personstemmer i 2011. Dette gjelder altså representanter som ikke ville blitt valgt inn hvis rekkefølgen på partilistene alene skulle avgjort hvem som skulle blitt representert (etter fordeling av mandat basert på valgresultat). Den første søylen viser den faktiske utskiftningen basert på dagens ordning. 10 representanter ble skiftet ut, noe som utgjør 2,2 prosent av den samlede massen av valgte fylkestingsrepresentanter i de utvalgte fylkene. Dersom vi ikke har en sperregrense og lar personstemmene avgjøre hvem som skal inn i de ulike fylkestingene så ville 109 av disse 447 blitt skiftet ut. Totalt utgjør dette 24,4 prosent. De resterende 338 representantene (av totalt 447) ville blitt valgt uavhengig av personvalgordningen.

Når vi så innfører sperregrenser i simuleringene så ser vi at antallet synker raskt. Særlig gjelder dette fra 3 prosents sperregrense hvor antallet representanter som ville ha blitt skiftet ut blir mer enn halvert sammenliknet med nivået ved ingen sperregrense. Ved 5 prosents sperregrense ville 28 representanter blitt skiftet ut noe som utgjør 6,3 prosent av den totale massen av valgte representanter.

Hvordan fordeler dette seg så for de ulike partiene? I tabell 8.4 summerer vi opp graden av utskiftninger ved utvalgte sperregrenser for de 7 største partiene som er representert ved Stortinget i dag. Tabellen illustrerer at størrelsen på partienes oppslutning henger sammen med personstemmegivningens betydning for utfallet av kandidatkåringen. For de største partiene er det først når en fjerner sperregrensen helt at vi ser at personstemmegivningen har en vesentlig betydning.

Figur 8.1 Andel av representantene ved fylkestingsvalget 2011 som blir valgt inn som følge av personstemmer med ulike sperregrenser, utvalgte fylker

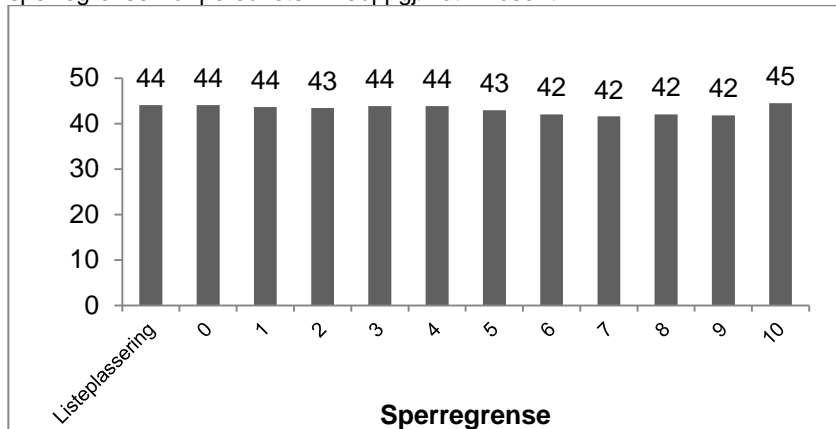
Tabell 8.4 Utskiftninger av representanter ved ulike sperregrenser, etter parti

	Dagens ordning	0	3	5	10	Totalt antall representanter
SV	3	7	7	7	2	17
AP	0	32	2	2	0	157
SP	1	13	10	4	1	38
KRF	2	9	9	5	2	28
V	2	6	5	3	1	25
H	0	26	5	2	0	120
FRP	0	12	5	1	0	54
Andre	2	4	4	4	1	8
Totalt	10	109	47	28	7	447

Før vi går over til å se på simuleringene av valget i Oslo i 2011, ser vi representasjonen av kvinner i norske fylkesting. Som det går fram av figur 8.2 er det liten variasjon mellom de ulike sperregrensene og sammensetningen av de 11 fylkestingene når det gjelder kjønnsrepresentasjon. Resultatet er påfallende likt simuleringene av stortingsvalget 2013. Og vi kan også her konkludere med at kvinnelige kandidater, når vi ser de 11 fylkene under ett, ikke kommer noe dårligere ut av våre simuleringer enn ved dagens ordning.

Vi finner derimot en viss geografisk variasjon. Tabell 8.5 viser variasjonen for noen utvalgte sperregrensener og listeplassering. Vi ser for eksempel at kvinner i Aust-Agder får en representasjon på 31 prosent dersom en ikke har sperregrense (0 %). Dette er vesentlig lavere holdt opp mot listeoppsettet der, dersom partiene alene fikk bestemme, fylkestinget i Aust-Agder skulle hatt en representasjon på 46 prosent. I Rogaland ser vi den motsatte tendensen. Her skulle representasjonen for kvinner vært på 43 prosent viss listeplasseringen var utgangspunktet. Dersom en ikke hadde hatt sperregrense for tellende personstemmer i Rogaland ville fylkestinget ha et kvinneflertall på 51 prosent.

Figur 8.2 Representasjon av kvinner ved 11 fylkesting 2011, gitt ulike sperregrensener for personstemmeoppgjøret. Prosent

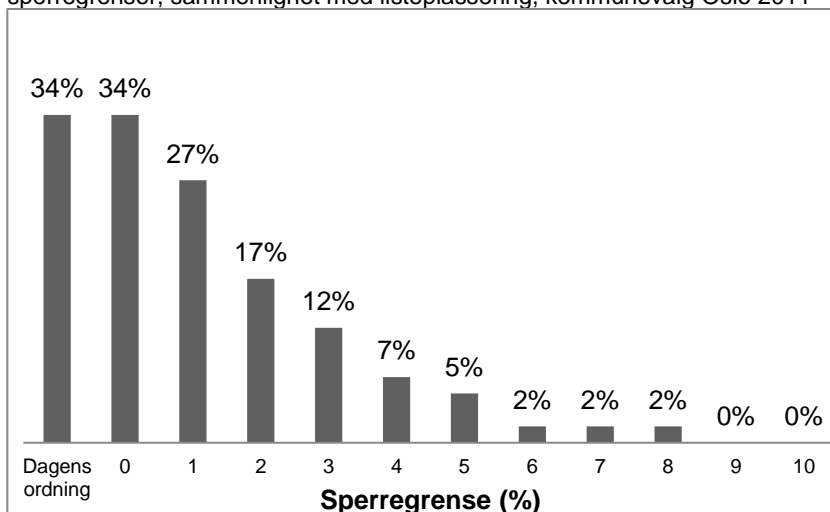
Tabell 8.5 Representasjon av kvinner ved ulike fylkesting, gitt ulike sperregrenser og listeplassering. Prosent

	Listeplass	0 %	4 %	8 %
Akershus	34	41	38	34
Hedmark	36	28	33	36
Oppland	50	45	50	47
Østfold	37	34	37	37
Buskerud	30	33	30	28
Telemark	46	37	41	46
Aust-Agder	46	31	37	43
Rogaland	43	51	45	45
Hordaland	44	39	42	44
Sogn og Fjordane	46	38	41	44
Finnmark	49	46	46	46

Simuleringer av kommunestyrevalget i Oslo 2011

Ved valget til Oslo kommune foregår det retting av listene i langt større grad enn ved fylkestingsvalgene. I gjennomsnitt rettet rundt 40 prosent av velgerne i 2007 og 2011 på listene. Som nevnt over er valget til Oslo bystyre et kommunevalg, hvilket betyr at det også er tillatt med slengere og adgang for partiene til å gi stemmetillegg. Som nevnt i kapittel 4 kan stemmetillegg bare gis til et begrenset antall kandidater, i Oslo maksimalt 10. Særlig for de største partiene, Arbeiderpartiet og Høyre, fører denne begrensningen på stemmetillegget til at det er stor kamp om de neste plassene. I alt ble det skiftet ut 20 kandidater sett opp mot opprinnelig listeplassering ved kommunevalget i Oslo 2011. 15 av disse kandidatene kom fra Arbeiderpartiet og Høyre (henholdsvis 7 for Arbeiderpartiet og 8 for Høyre). Denne store utskiftingen (sett opp mot partienes opprinnelige listeoppsett) fører til at dagens ordning i Oslo faktisk er på linje med en eventuell ordning med bare personstemmegiving og ingen sperregrenser. Dette ser vi av figur 8.3.

Figur 8.3 Antall representanter som ville ha blitt skiftet ut ved ulike sperregrenser, sammenlignet med listeplassing, kommunevalg Oslo 2011

Dagens ordning, med personstemmer, slengere og stemmetillegg, fører til at 34 prosent (20 kandidater blir skiftet ut). Det samme forholdet finner vi når vi simulerer en valgordning med bare personstemmer og ingen sperregrenser (vi holder slengere og stemmetillegg utenfor). Etter hvert som vi hever sperregrensene så ser vi at utskiftingene synker nokså drastisk. Dersom en hadde hatt en sperregrense på 8 prosent så ville 1 representant (2 prosent av kandidatmassen) blitt skiftet ut.

Til slutt kan vi slå fast når det gjelder kvinnerepresentasjon så er det lite som skiller Oslo fra simuleringene av fylkestingene 2011 og stortingsvalget 2013 (se appendiks for fordeling). Mønsteret er det samme, noen små variasjonen som trekker i ulike retninger og som trolig skyldes tilfeldigheter. I sum tyder simuleringene på at kvinner ikke kommer noe dårligere ut av disse simuleringene enn ved dagens ordning.

9 Simuleringer basert på data fra kommunevalgene 2007

Avslutningsvis ser vi nærmere på data fra kommunestyrevalgene 2007. Det er ved disse mest lokale valgene at vi i Norge har en ordning for personstemmegivning som har en lang tradisjon, som blir brukt mye og som har en betydelig effekt på hvem som blir valgt. Det er derfor interessant å se nærmere på hvilken effekt denne ordningen har, og å sammenlikne det med simuleringer hvor vi legger de foreslåtte ordningene for stortingsvalg til grunn.

Dagens personvalgordning ved kommunevalg

Velgerne kan ved norske kommunevalg gi personstemmer til et ubegrenset antall kandidater på den listen de selv stemte på. I tillegg kan man gi personstemmer til kandidater på andre partiers lister – såkalte slengere. Tidligere kunne man også stryke kandidater på egen liste, men den ordningen ble avskaffet i 2003.

Partiene har ett virkemiddel til disposisjon for å sikre kandidater og dermed å begrense velgernes innflytelse over kandidatutvelgelsen: De kan gi stemmetillegg til et begrenset antall kandidater på listen. Som beskrevet i kapittel 4, utgjør et stemmetillegg 0,25 ekstrastemmer til kandidaten per stemme partiet får. Det betyr at kandidater med stemmetillegg starter med en forsprang i personvalgoppgjøret som utgjør 25 prosent av partiets stemmer. Dette forspranget blir sjelden forbigått av kandidater lenger ned på listen (Hellevik og Bergh 2005). Så lenge partier ikke gir stemmetillegg til flere kandidater enn det antallet representanter de får valgt inn, vil kandidatene med stemmetillegg i praksis være sikret å bli valgt.³⁰

Ved kommunevalg fungerer altså stemmetillegget som et virkemiddel for å begrense velgernes innflytelse over personvalget. Ved en eventuell ny stortingsvalgordning er det tenkt at en sperregrense skal

³⁰ Av de kandidatene som var «sikret» på denne måten i 2003, ble 99,7 prosent faktisk valgt (Hellevik og Bergh 2005).

ha den funksjonen. I simuleringene nedenfor sammenlikner vi utslagene av en sperregrense med den faktiske ordningen som blir brukt ved kommunevalg.

Data og metode

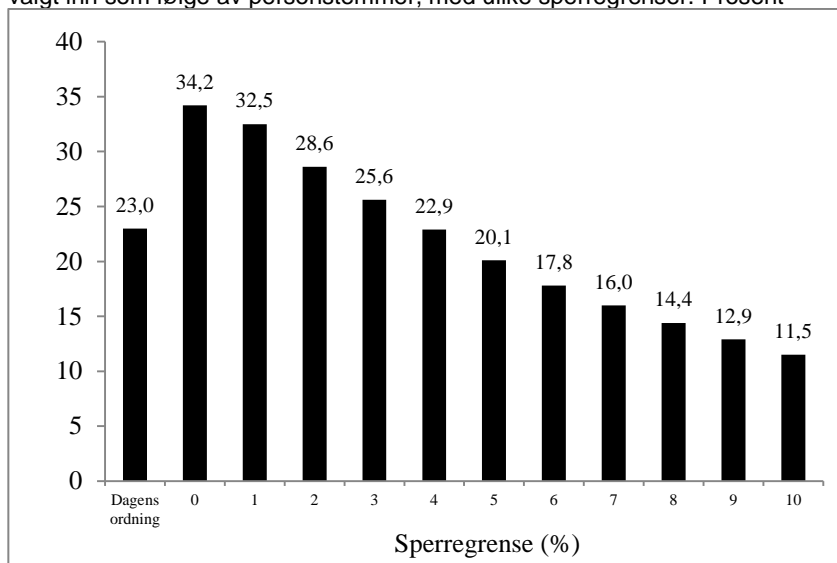
Vi benytter data fra kommunestyrevalgene i 2007. Grunnen til at vi ikke benytter data fra det siste lokalvalget i 2011 er at vi ikke har komplett informasjon om personstemmer fra det valget. Slike data har vi fra 2007; de ble samlet inn i forbindelse med evalueringen av personvalgordningen (Christensen mfl. 2008).

I simuleringene tar vi utgangspunkt i den valgordningen som eksisterer ved kommunevalg i Norge og de resultatene den gav i 2007. Deretter simulerer vi effektene av en tenkt ordning hvor velgerne bare kan gi personstemmer (vi ser bort fra slengere). Videre benytter vi ikke stemmetillegg, men heller en sperregrense for at personstemmene skal ha en effekt. Sperregrensen varierer vi på samme måte som i de tidligere simuleringene.

Resultater

I figur 9.1 viser vi andelen av alle kommunestyrerepresentanter som ble valgt inn som følge av personstemmer i 2007. Det gjelder representanter som ikke ville ha blitt valgt inn hvis rekkefølgen på listen ble fulgt i utvelgelsen av representanter. Den første søylen viser det faktiske resultatet fra 2007: 23 prosent av representantene ble valgt inn som følge av velgernes personstemmegivning. I absolutte tall utgjør de 2 512 av de 10 915 representantene som ble valgt inn i norske kommunestyrer i 2007.

Figur 9.1 Andel av representantene ved kommunestyrevalget 2007 som blir valgt inn som følge av personstemmer, med ulike sperregrenser. Prosent

Hvis vi så simulerer en ordning uten stemmetillegg til enkeltkandidater og uten slengere, så finner vi, uten å benytte en sperregrense, at 34 prosent av representantene ville ha blitt valgt inn som følge av velgernes personstemmer. Selv uten sperregrense ville altså et klart mindretall av representantene bli valgt som følge av velgernes personstemmer. Når vi innfører sperregrenser for at personstemmene skal telle, så synker denne andelen gradvis. En sperregrense på 4 prosent gir omtrent det samme resultatet som ved dagens personvalgordning ved kommunevalg. Det betyr ikke at en sperregrense på 4 prosent alltid vil gi samme resultat som dagens personvalgordning. Disse utslagene avhenger av partienes listeoppsett og ikke minst av velgernes personstemmegivning. Ved utstrakt bruk av muligheten til å personstemme vil en sperregrense lett kunne overskrides; hvis bare en liten andel av velgerne personstemmer vil selv en lav sperregrense bli vanskelig å komme over. Her kan det likevel tilføyes at ganske få personstemmer vil kunne utgjøre en stor andel av stemmene i et lite parti i en liten kommune.

Videre ser vi at en sperregrense på 5 prosent gjør at 20 prosent av representantene kommer inn som følge av personstemmer. En 8 prosents grense senker denne andelen til 14 prosent.

Tabell 9.1 viser hvordan de «velgervalgte» representantene – de som er valgt inn som følge av personstemmer – fordeler seg mellom partiene ved ulike valgordninger.

Tabell 9.1 Representanter ved kommunestyrevalget 2007 som ble valgt inn som følge av personstemmer, med ulike sperregrenser for personvalgoppgjøret, etter parti. Prosent

	Dagens ordning	Sperregrense (%)				Alle repre- senter
		0	3	5	8	
Rødt	0,4	1,3	1,0	0,6	0,3	0,6
Sosialistisk Venstreparti	4,3	8,5	7,6	6,9	5,9	5,1
Arbeiderpartiet	32,8	18,6	25,9	29,5	31,6	30,1
Senterpartiet	14,9	15,4	15,0	13,7	13,9	14,6
Kristelig Folkeparti	5,9	8,9	8,3	7,8	7,1	7,1
Venstre	4,4	9,4	8,4	6,7	5,6	5,1
Høyre	16,3	14,2	15,1	16,1	16,7	14,9
Fremskrittspartiet	12,0	17,4	13,1	12,9	12,9	14,9
Lokale lister	5,1	2,3	2,3	2,7	3,1	4,4
Felleslister	3,0	1,8	1,6	1,5	1,4	2,3
Andre	1,1	2,2	1,7	1,6	1,5	0,9
Sum	100	100	100	100	100	100

Hvis vi starter med «dagens ordning» og dermed utfallet av 2007-valget, så ser vi at de velgervalgte representantene fordeler seg noenlunde proporsjonalt med partiens størrelse (angitt i den siste kolonnen). Det er ingen partier som utmerker seg med å ha en større andel av representantene som er valgt som følge av personstemmer, enn hva partiets størrelse skulle tilsi.

Når vi så simulerer en ordning med personstemmer og uten sperregrense, så endrer bildet seg for enkelte partier. Arbeiderpartiet får da en betydelig mindre andel av representantene som er valgt inn av velgernes personstemmer enn partiets størrelse skulle tilsi. For Fremskrittspartiet er situasjonen motsatt: hvis vi antar en sperregrense på 0, blir de velgervalgte representantene overrepresentert blant partiets lokale folkevalgte. Det ser ikke ut til å være en systematisk sammenheng mellom partiets størrelse og i hvilken grad velgerne

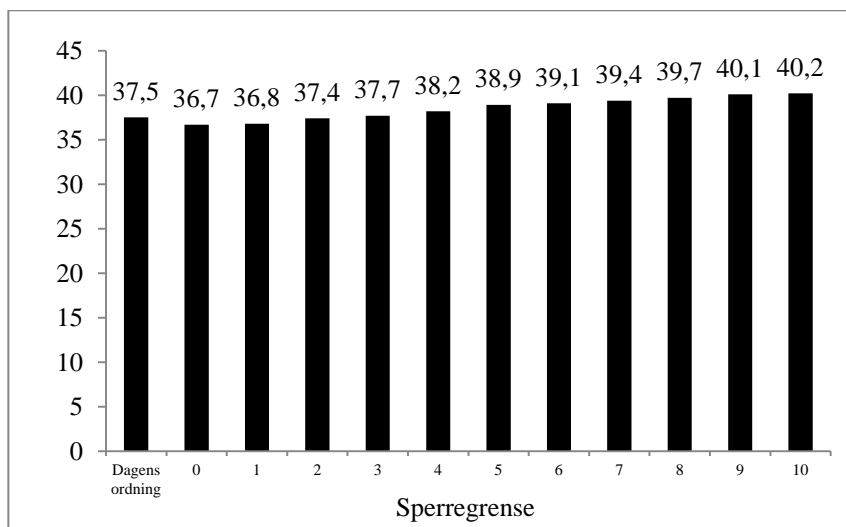
påvirker utvelgelsen av representanter, slik vi har sett i noen av de foregående simuleringene.

Når vi øker sperregrensen i tabell 9.1 får vi et resultat som likner på resultatet av dagens ordning. Representantene som er valgt inn som resultat av velgernes rettinger fordeler seg omtrent proporsjonalt med partienes størrelse. Gitt at velgernes listerettinger skjer på nivå med kommunevalget 2007, kan det se ut til at en ordning med personstemmer og sperregrense gir omtrent de samme resultatene som dagens personvalgordning ved kommunevalg.

Til slutt ser vi på representasjonen av kvinner i norske kommunestyre i disse simuleringene. Omfattende tidligere norsk forskning har pekt på at kvinner i snitt taper på personvalgordningen ved kommunevalg, sammenliknet med en ordning hvor partienes rangering av kandidater avgjorde utvelgelsen av representanter (Bergh mfl. 2010; Hellevik og Bjørklund 1994; Hellevik og Skard 1985).

Figur 9.2 viser et mønster som stemmer overens med tidligere forskning på dette området. Etter valget i 2007 ble det valgt inn 4090 kvinner i norske kommunestyre. De utgjorde 37,5 prosent av alle representantene. I vår simulering av en ordning hvor personstemmene avgjør personutvelgelsen (en sperregrense på 0 %), går kvinneandelen ned til 36,7 prosent. Representasjonen av kvinner øker så med en økende sperregrense for at personstemmene skal telle. Hver økning av sperregrensen fører til en økning av kvinneandelen i kommunestyrene. Det synes klart at velgernes personstemmer i sum går i disfavør av kvinner og at jo større begrensninger vi legger på velgernes innflytelse, desto større blir kvinnerepresentasjonen. Hvis vi helt fjerner velgernes innflytelse og utelukkende lar partienes rangering av kandidatene avgjøre utvelgelsen av representanter, så øker kvinneandelen ytterligere til 42,3 prosent.

Figur 9.2 Representasjon av kvinner ved kommunestyrevalget 2007, gitt ulike sperregrenser for personstemmeoppgjøret. Prosent

Velgernes personstemmer ved kommunevalg har altså en negativ effekt på representasjonen av kvinner. Denne effekten så vi ikke i simuleringene i forbindelse med stortingsvalg; bildet ved fylkestingsvalg varierte mellom fylkene. Dette utslaget ved kommunevalg har vært observert på ulike måter gjennom flere tiår. Likevel har den negative effekten av velgernes rettinger blitt mindre over tid (Bergh mfl. 2010).

Velgernes tilbøyelighet til å gi noen færre personstemmer til kvinner enn til menn skyldes ikke et ønske om å diskriminere kvinner, men at velgerne vektlegger egenskaper hos kandidatene som menn innehar i større grad enn kvinner. Det kan for eksempel være synlighet og erfaring i lokalpolitikken (Christensen mfl.2004; Hellevik 2003). Over tid blir trolig kjønnsforskjellene i synlighet og erfaring mindre; dermed minsker også effekten av velgernes listeretting på representasjonen av kvinner. Ved fremtidige valg er det tenkelig, og kanskje sannsynlig, at effekten vil forsvinne helt.

10 Oppsummering og hovedkonklusjoner

Standpunkter til reelt personvalg ved stortingsvalg vil dels bygge på prinsipielle vurderinger, som ligger utenfor rammen for denne utredningen. Noen vil legge vekt på velgernes rett til å påvirke hvilke personer som skal representere dem på Stortinget, ikke bare hvilke partier. Dette kan sies å være en utvidelse av demokratiet. Andre vil trekke fram at velgernes valg av personer kan få uintenderte konsekvenser: velgernes beslutninger som hver for seg er fornuftige nok, kan summere seg opp til utfall som ingen ønsker – som skjevheter i representasjon. Det kan også hevdes at partiene, som frivillige organisasjoner, selv bør ha rett til å avgjøre hvem som skal representere dem. Dypest sett kan en slik uenighet hvile på ulike syn på partienes rolle i demokratiet, og betydningen av styring gjennom enhetlige partier.

Noen konsekvenser kan utredningen likevel kaste lys over. Først og fremst har vi, gjennom simuleringer av valgutfall og en gjennomgang av erfaringer fra andre land, undersøkt hvilken betydning en eventuell ny personvalgordning kan få for hvem som blir valgt inn på Stortinget – og dermed også hvem som ikke blir valgt inn. Med andre ord har vi anslått omfanget av det vi kaller velgervalgte representanter. Dette er representanter som ville bli valgt inn ved en personvalgordning, men ikke hvis partienes rangering skulle være avgjørende.

Først må det sies at velgerne først og fremst vil stemme på toppkandidatene. Erfaringer fra andre land og norske lokalvalg viser at det er betydelig enighet mellom partiene og velgerne om hvem som skal prioriteres, ganske enkelt fordi partiene setter sine mest kjente og populære kandidater øverst på listene. Dette begrenser det faktiske omfanget av velgervalgte representanter, siden velgerne gjerne gir sin personstemme til kandidater som uansett ville blitt valgt inn.

Videre er det nødvendig å skille mellom faktiske og potensielle effekter av personvalg. Enighet mellom velgere og partier er som nevnt normalsituasjonen, og dette gjør at antallet velgervalgte representanter kan bli relativt lite. Dette betyr imidlertid ikke at velgerne mangler

innflytelse. Den samme ordningen kan gi et potensial for stort omfang av velgervalgte representanter, hvis velgerne faktisk begynner å stemme på andre personer enn dem som partiet har prioritert. Når en personvalgordning skal utformes, bør man ha i tankene at den skal kunne fungere også f.eks. i situasjoner med intern konflikt i fylkespartier.

Det faktiske omfanget av velgervalgte representanter avhenger helt av hvordan personvalgordningen utformes. Ett ytterpunkt er Finland, der velgerne må avgi en personstemme og der det kun er velgernes personstemmer som avgjør hvilke kandidater som velges inn. Noe tilsvarende gjelder i Danmark for de partier og valgkretser som har valgt såkalt «sideordnet oppstilling». Også her er velgernes personstemmer avgjørende, men velgerne kan enten stemme på en kandidat eller på kandidatens parti. De fleste representantene i det danske Folketinget er valgt på denne måten. Ved norske kommunestyrevalg har partiene større mulighet for å sikre at deres prioriterte kandidater blir valgt inn (gjennom stemmetillegg), men innslaget av velgervalgte representanter er ikke ubetydelig: det har ligget rundt 23–25 prosent ved de siste valgene.

Vi er imidlertid bedt om å vurdere ordninger som ligner de som praktiseres ved svenske riksdagsvalg og norske fylkestingsvalg. Her er det langt mindre utskiftning som følge av velgernes personstemmer. Ved svenske riksdagsvalg har bare 2–3 prosent av representantene vært velgervalgte. Dette har riktignok vært ved den mest restriktive av de modellene vi er bedt om å utrede: Velgerne kan bare gi personstemme til én kandidat, og sperregrensen har vært åtte prosent. Dette betyr at minst åtte prosent av dem som stemmer på en liste må gi personstemme til en kandidat, for at vedkommende skal velges inn framfor kandidater med en høyere listeplassering. Denne sperregrensen er nå senket til fem prosent i Sverige, med virkning fra valget høsten 2014.

Ved norske fylkestingsvalg er ordningen noe mindre restriktiv, ved at det er mulig å gi personstemme til flere kandidater. Også her er sperregrensen åtte prosent. Her er utskiftningen enda lavere enn i Sverige: mellom 1 og 2 prosent av representantene har vært velgervalgte.

De modellene som er foreslått for norske stortingsvalg, er i store trekk like de vi kjenner fra Sverige og fylkestingsvalg: sperregrenser på åtte og fem prosent, og mulighet til å gi en eller flere personstemmer. Erfaringene fra Sverige og fylkestingsvalg tyder på at omfanget av velgervalgte representanter vil bli beskjedent. Simuleringer som bygger

på de personstemmene som ble avgitt ved stortingsvalget 2011, antyder likevel at omfanget kan bli noe større. Med en sperregrense på åtte prosent, varierer andel velgervalgte representanter mellom 7 og 14 prosent – avhengig av om velgerne kan gi én eller flere personstemmer, og av hvor mange velgere som gir personstemme. Med fem prosents sperregrense varierer andel velgervalgte mellom 11 og 23 prosent.

Den institusjonelle utformingen av personvalgordningen vil selvsagt påvirke denne andelen. Å begrense antall personstemmer per velger til én, gir færre velgervalgte representanter. Jo høyere sperregrensen blir, dess færre representanter blir velgervalgt.

En viktig usikkerhetsfaktor er imidlertid spørsmålet om hvor mange velgere som vil bruke anledningen til å stemme på en person. I Sverige har rundt 25 prosent brukt denne muligheten ved riksdagsvalg. I Danmark, med en annen personvalgordning, ligger tallet på rundt 50 prosent. Færre gir personstemme ved fylkestingsvalg enn ved kommunevalg, henholdsvis ca 25 og 40 prosent. Vi ser også at det er overraskende mange som ga personstemme ved stortingsvalget i 2013 – 12 prosent – tatt i betraktning at denne stemmen i praksis ikke hadde noen betydning.

Hva vil så skje ved stortingsvalg, hvis stemmen får reell betydning? Vil andelen som gir personstemme ligge nærmere det vi ser ved fylkestingsvalg eller kommunevalg? At personer spiller en viktigere rolle (sammenlignet med partiene) i kommunepolitikken enn i riks- og fylkespolitikken, peker i retning av at omfanget av personstemmer vil ligge nærmere det vi ser ved fylkestingsvalg. At velgernes interesse for både riks- og kommunepolitikk er høyere enn for fylkespolitikken, peker i motsatt retning. Norske velgere har også relativt god kjennskap til kandidatene i internasjonalt perspektiv, særlig når vi tar i betraktning at norske velgere ikke behøver slik kandidatkunnskap for å stemme. Her ligger altså en sentral usikkerhetsfaktor, siden simuleringene – naturlig nok – viser at omfanget av personstemmegivning har betydning for andel velgervalgte.

Det ligger også andre usikkerhetsfaktorer i selve simuleringen. Det grunnleggende problemet er at beregningene bygger på stemmer som er avgitt med en annen valgordning enn den som er foreslått. Et viktig forhold er at partienes listeoppsett trolig vil bli tilpasset en ny valgordning: populære politikere som ikke ønsker å bli valgt vil ikke lenger får en «hedersplass» nederst på listene, siden det ikke vil bli mulig å gi dem en plass som garanterer mot å bli valgt. Denne typen

politikere blir ofte velgervalgt i våre simuleringer, som dermed kan overvurdere effekten av personvalg noe.

Både erfaringene fra Sverige og simuleringer av norske stortingsvalg og fylkestingsvalg peker på en forskjell mellom større og mindre partier. Store partier blir sterkt berørt av velgernes personstemmer uten noen sperregrense. Men når en sperregrense innføres, svekkes denne effekten for de større partiene. Det er små partier som får flest velgervalgte representanter, sett i forhold til deres totale antall representanter. En forklaring ligger trolig i at de fleste fylkespartiene har et begrenset antall kjente kandidater. Hvis fylkespartiet får valgt inn fem stortingsrepresentanter, vil kandidatene lengre ned på lista ofte være for ukjente til å passere sperregrensa. Når et fylkesparti bare får inn én representant, kan derimot andrekandidaten oftere være kjent nok til å være konkurransedyktig. Dessuten skal det færre stemmer til (i absolutte tall) for å nå sperregrensa i et lite fylkesparti, noe som kan gjøre mobilisering enklere.

Ved norske kommunevalg ser vi at personstemmer bidrar til en noe redusert kvinneandel, mens det ved danske folketingsvalg ser ut til at kvinnelige kandidater tjener på personstemmer. Simuleringene tyder imidlertid på at personstemmer vil få lite å si for kjønnsfordelingen på Stortinget.

Hva så med andre former for effekter av personvalg, ut over hvem som blir valgt inn på Stortinget? Det er neppe grunn til å tro at personvalg har noe å si for valgdeltakelsen. Videre finnes forskning som tyder på at personvalg kan virke positivt på tilfredshet med demokratiet. Her må det likevel tilføyes at Norge allerede ligger høyt i så måte.

Det er liten grunn til å tro at partienes nominasjoner blir påvirket i særlig grad, bortsett fra at det som nevnt kan bli slutt på hedersplasser. Det har alltid vært kamp om plassene på partienes lister, og slik vil det nok fortsatt være. Forskjellen er imidlertid at strider som før ble avgjort internt i partiet, kan bli brakt ut til velgerne til en omkamp på valgdagen. Personvalg kan dermed tenkes å forsterke slike konflikter i partiene – men også gi velgerne en sikkerhetsventil dersom f.eks. én fløy har vunnet fram i nominasjonene og har tatt de øverste plassene på partiets liste. I tilfeller av sterk intern konflikt, kan en potensiell konsekvens imidlertid være at en tapende part kan tenkes å bli skjøvet helt ut av lista – i stedet for å bli plassert på ikke-valgbar plass – for å hindre en slik omkamp.

Valgkampen vil dermed bli berørt, med et sterkere innslag av personlig valgkamp. Personvalg innebærer at kandidatene ikke bare må konkurrere med andre partier, men også med partifeller, om mandatene. Dermed får kandidater som ønsker en stortingsplass insentiver til å markere seg personlig. Men utformingen av personvalgordningen ser ut til å spille inn. Personlige valgkamper synes mer framtreddende i Finland og Danmark enn i Sverige. Hvordan dette vil utvikle seg, vil også være opp til partiene selv. Partiene vil kunne ha behov for «kjøreregler»: å sette rammer for kandidatenes personlige valgkamp, slik at partiet ikke svekkes av intern strid. Fra samfunnets side kan det også være behov for å regulere finansieringen av personlige kampanjer.

Når det gjelder det parlamentariske arbeidet, kan personvalg også påvirke representantenes rolleoppfatning. Men også her er det ikke nødvendigvis personvalg i seg selv som har betydning, men hvor sterkt innslaget av personvalg er. Det er først og fremst Finland som skiller seg ut ved at parlamentarikere legger mindre vekt på å være partirepresentanter, mens det er mindre forskjeller mellom Norge, Sverige og Danmark. Hvis vi går fra oppfatninger til faktisk atferd i parlamentet, ser personstemmegivning ut til å gi representantene et visst behov for å markere seg i offentligheten – og særlig når plassen på partilista framstår som usikker med tanke på gjenvalg. Betydningen av personvalg er imidlertid begrenset på dette området. Også Finland, som er et ytterpunkt når det gjelder personvalg, har betydelig partidisiplin i sitt parlament.

Alt i alt vil personvalg ved stortingsvalg kunne få konsekvenser for hvordan norsk politikk fungerer. Men på mange områder vil effektene kunne bli relativt begrensede. Omfanget av disse effektene vil også være avhengig av den konkrete utformingen av en personvalgordning: en lav sperregrense og en mulighet til å gi mer enn én personstemme gir større spillerom for velgerinnflytelse. Men effektene vil også være avhengig av forhold som ligger utenfor Stortingets kontroll: I hvilken grad velgerne tar personstemmeretten i bruk, i hvilken grad kandidatene bruker muligheten til å drive personlig valgkamp, i hvilken grad det forekommer interne konflikter i partiene, og i hvilken grad partiene faktisk nominerer sine mest populære kandidater øverst på listen.

Litteratur

- Agranof, R. (1972) *The new style in election campaigns*. Boston: Holbrook Press.
- Allern, E., R. Karlsen og H. M. Narud (2014) «En representativ forsamling?» I H.M. Narud, K. Heidar, og T. Grønlie (red.) *Stortingets historie 1960-2013*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Anckar, D., L. Karvonen og G.E. Isaksson (2001) *Vägar förbi och igenom partier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Andeweg, R.B. (2005) «The Netherlands: The Sanctity of Proportionality», i M. Gallagher og P. Mitchell (red.), *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Bengtsson, Å. og R. Karlsen (2013) «Preferential voting and roles of representation: a comparison of Finnish and Norwegian parliamentary candidates.» Paper presentert på den 7. ECPR General Conference, Sciences Po Bordeaux, september, 2013.
- Berggren, N., N. Karlson og J. Nergelius (2001) *Den konstitutionella revolutionen*. Stockholm: City University Press.
- Bergh, J. og T. Bjørklund (2010): «Political Integration of Minorities: Election Turnout in Norway's Minority Communities», kapittel 11 i B. Bengtsson, P. Strömblad og A.H. Bay (red.): *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*, Newcastle upon Thyne, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Bergh, J. og T. Bjørklund (2010): «Minority Representation in Norway: Success at the Local Level; Failure at the National Level», kapittel 7 i Bird, K., Saalfeld, T. og Wüst, A. (red.): *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*, Routledge Publishers.
- Bergh, J., T. Bjørklund og O. Hellevik (2010): «Personutvelgingen i norske valg», i *Norsk Statsvitenskapelig tidsskrift*, vol. 26, s. 105-129.
- Bergh, J., D.A. Christensen, O. Hellevik og J. Aars (2009): *Effekter av en eventuell gjeninnføring av strykninger ved kommunestyrevalg*, ISF Rapport 2009:5
- Bille, L. (2001) «Democratizing a Democratic Procedure: Myth of Reality? Candidate Selection in Western European Parties, 1960–1990.» *Party Politics* 7(3), 363–80.
- Bjørklund, T. (1999) *Et lokalvalg i perspektiv*. Oslo: Tano.

- Bjørklund, T. (2009) «Lokal orientering og høyredreining: Lokalvalget 2007», i J. Saglie (red.), *Det nære demokratiet – lokalvalg og lokal deltakelse*. Oslo: Abstrakt.
- Bjørklund, T. (2013) «Politisk deltakelse i sentrum og periferi: kontraster og endringer», i J. Bergh og D. A. Christensen (red.), *Et robust lokaldemokrati – lokalvalget i skyggen av 22. juli 2011*. Oslo: Abstrakt.
- Bjørklund, T. og J. Bergh (2013): *Minoritetsbefolkningens møte med det politiske Norge: Partivalg, valgdeltakelse, representasjon*, Oslo: Cappelen Damm
- Brox, B. J. og D. R. Shaw (2006) «Political Parties, American Campaigns, and Effects on Outcome», i R.S. Katz og W. Crotty (red.) *Handbook of Party Politics*. London: Sage.
- Carey, J.M og M.S. Shugart (1995) «Incentives to cultivate a personal vote: a rank ordering of electoral formulas». *Electoral Studies*, 14(4), 417-439.
- Christensen, D.A., T. Midtbø, H.E. Ringkjøb, L. Svåsand og J. Aars (2004) *Ny personvalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Rapport 2004:8. Bergen: Rokkansenteret.
- Christensen, D.A., T. Midtbø, H.E. Ringkjøb og J. Aars (2008) *To valg med ny personvalgordning – Kontinuitet eller endring?* Rapport 2008:9. Bergen: Rokkansenteret.
- Danmarks Statistik (2012) *Folketingsvalget den 15. september 2011*. <http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/17989/ftvalg.pdf>
- Davidsson, L. (2006) *I linje med partiet? Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen*. Stockholm: SNS Förlag.
- De Winter, L. (2005) «Belgium: Empowering Voters or Party Elites?», i M. Gallagher og P. Mitchell (red.), *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Elklit, J. (1998) *Danske valgsystemer: Fordelingsmetoder, spærreregler, analyseredskaber*. Århus: Institut for statskundskab.
- Elklit, J. (2005) «Denmark: Simplicity Embedded in Complexity», i M. Gallagher og P. Mitchell (red.), *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Elklit, J. (2011) «Preferential Voting in Denmark: How, Why, and to What Effect?» Paper, ECPR General Conference, Reykjavik, Iceland, 24-27 August, 2011.
- Elklit, J. og R.B. Jensen (1997) (red.) *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, J., B. Møller, P. Svensson og L. Togeby (2005) *Gensyn med sofavælgerne. Valgdeltagelse i Danmark*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Esaiasson, P. (1991) «120 years of Swedish Election Campaigns: A Story of the Rise and Decline of the Political Parties and the Emergence of the Mass Media as Power Brokers», *Scandinavian Political Studies* 14:261-78.

- Esaiasson, P. (2000) «How Members of Parliament Define Their Task», i P. Esaiasson og K. Heidar (red.): *Beyond Westminster and Congress: The Nordic Experience*. Columbus: Ohio State University Press,
- Eulau, H., Wahlke, J.C., Buchanan, W. og Ferguson, L.C. (1959) «The role of the representative. Some empirical observations on the theory of Edmund Burke.» *American Political Science Review* 53(3): 742–756.
- Farrell, D.M. (1997) *Comparing Electoral Systems*. London: Prentice Hall.
- Farrell, D.M. og I. McAllister (2006) «Voter satisfaction and electoral systems: Does preferential voting in candidate-centered systems make a difference?» *European Journal of Political Research* 45: 723–749.
- Fiig, C. (2009) «Køn og magt i dansk politik og centraladministration», i K. Niskanen og A. Nyberg (red.): *Køn och makt i Norden. Del 1 Landsrapporter*. TemaNord 2009:569. København: Nordisk ministerråd.
- Folke, O. og J. Rickne (2012) «Personrøster och politiska karriärer». *SNS Analys* nr. 4. Stockholm: SNS.
- Gallagher, M. (1988) «Conclusion», i M. Gallagher og M. Marsh (red.), *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*. London: Sage.
- Gilljam, M. (1998) «Personvalet – röstning med fallgropar». *Forskning och Framsteg*, nr. 6/98.
- Goul Andersen, J. (2004) *Et ganske levende demokrati*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Grofman, B. (2005) «Comparison among electoral systems: Distinguishing between localism and candidate-centered politics». *Electoral Studies* 24(4), 735-740.
- Grofman, B. og A. Lijphart (1986) (red.) *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York: Agathon Press.
- Hansen, K. M., J. Hoff og K. Kosiara-Pedersen (2014) Kandidaternes valgkampaner. I K. M. Hansen og K. Kosiara-Pedersen (red.) *Folketingsvalgkampen 2011 i perspektiv*. København: DJØF-forlag.
- Hazan, R. Y. og G. Rahat (2010) *Democracy within Parties. Candidate Selection Methods and Their Political Consequences*. Oxford: Oxford University Press.
- Heidar, K. (2014) «Partigruppene: Samordnings- og maktarena», i H.M. Narud, K. Heidar, og T. Grønlie (red.) *Stortingets historie 1960-2013*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Heidar, K. og J. Saglie (2002) *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hellevik, O. (2003) *Velgere, partier og representanter. Kritisk søkelys på ordningen for personutvalg i den nye valgloven*. Rapport nr 61. Oslo: Makt- og demokratiutredningen.

- Hellevik, O. og J. Bergh (2005): «Personutvelgingen», i J. Saglie og T. Bjørklund (red.): *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Hellevik, O. og T. Bjørklund (1994). *Nedgangen i kvinneandelen i kommunestyrene etter valget i 1991*. Rapport 94:10, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Hellevik, O. og T. Bjørklund (1995) «Velgerne og kvinnerepresentasjon», i N.C. Raaum (red.), *Kjønn og politikk*. Oslo: Tano.
- Hellevik, O. og T. Skard (1985) *Norske kommunestyrer – Plass for kvinner?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Holmberg, S. (1999) «Väljare personkryssar», i Holmberg, S. og T. Möller (red.), *Premiär för personval*, SOU 1999: 92, 239-270.
- Holmberg, S. og T. Möller (1999) *Premiär för personval*. SOU 1999: 92.
- Håkansson, A. (1999) «Vilka kandidater vinner på personval?», i Holmberg, S. og T. Möller (red.), *Premiär för personval*, SOU 1999: 92, 199-238.
- Johansson, F. (1999) «Vem personröstar och varför», i S. Holmberg og T. Möller (red.), *Premiär för personval*. SOU 1999: 92, 271-300.
- Karlsen, R. og H. M. Narud (2013) «Nominations, Campaigning and Representation: How the Secret Garden of Politics Determines the Style of Campaigning and Roles of Representation», i P. Esaiasson og H. M. Narud (red.) *Between-Election Democracy*. Colchester: ECPR Press.
- Karlsen, R. og E. Skogerbø (2012) «You have to be visible» Candidate Communication in the 2009 Norwegian Election Campaign. Paper presented at the 3rd International Conference on Democracy as Idea and Practice, Oslo, 12-13 January 2012.
- Karlsen, R. og E. Skogerbø (forthcoming) Candidate Campaigning in Parliamentary Systems. Individualized vs. Localized Campaigning. *Party Politics*.
- Karvonen, L. (1999) «Varför personval?», i Petersson, O. (m.fl), *Demokratirådets Rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag.
- Karvonen, L. (2001) «Partival och personval», i D. Anckar, G-E. Isaksson og L. Karvonen: *Vägar förbi och igenom partier*. Stockholm: SNS-Förlag: 23–62.
- Karvonen, L. (2002) «Personval – ingen risk, ingen mirakelmedicin», i H. Hvitfelt og L. Karvonen (red.), *Den personliga politiken*. Sundsvall: Demokratiinstitutet, 8–39.
- Karvonen, L. (2004) «Preferential Voting: Incidence and Effects». *International Political Science Review* Vol. 25(2), 203-226.
- Karvonen, L. (2010) *The personalization of politics. A study of parliamentary democracies*. Colchester: ECPR Press.
- Karvonen, L. (kommer) *Parties, Governments and Voters in Finland. Politics under Fundamental Societal Transformation*. Colchester: ECPR Press.

- Katz, R.S. (1986) «Intraparty Preference Voting», i Grofman, B. og A. Lijphart (red.), *Electoral laws and Their Political Consequences*. New York: Agathon Press.
- Kjær, U. (2007) «Kommunalpolitikere», i R. Buch og J. Elklit (red.), *Nye kommunalvalg? Kontinuitet og forandring ved valget i 2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kjær, U. (2013) «Efter de første 100 år: Kvinder i dansk kommunalpolitik 1909–2009», i J. Elklit og U. Kjær (red.), *KV09. Analyser af kommunalvalget 2009* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kjær, U. og M.N. Pedersen (2004) *De danske folketingsmedlemmer. En parlamentarisk elite og dens rekruttering, cirkulation og transformation 1849–2001*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kristjánsson, S. (2002) «Iceland: from Party Rule to Pluralist Political Society», i H.M. Narud, M.N. Pedersen og H. Valen (red.), *Party Sovereignty and Citizen Control*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Marsh, I. og R. Miller (2012) *Democratic Decline and Democratic Renewal: Political Change in Britain, Australia and New Zealand*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marsh, M. (1985) «The Voters Decide? Preferential Voting in European List Systems?» *European Journal of Political Research*, Vol 13(4), 365–378.
- Midtbø, T. og D.A. Christensen (2005) «Når angrep blir et forsvar: En kritikk av Helleviks 'kritikk'», *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 46 (4), 554–564.
- Moring, T. (2008) «Media and Politics in Finland», i J. Strömbäck, M. Ørsten og T. Aalberg (red.) *Communicating Politics. Political Communication in the Nordic Countries*. Göteborg: Nordicom.
- Müller, W.C. (2005) «Austria: A Complex Electoral System with Subtle Effects», i M. Gallagher og P. Mitchell (red.), *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Narud, H.M. (2008) «Partienes nominasjoner: Hvem deltar? Og spiller det noen rolle?». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49(4), 543–573
- Narud, H.M. og H. Valen (2007) *Demokrati og ansvar*. Oslo: N. W. Damm & Søn.
- Nielsen, P. (2007) *Ett decennium med personval – erfaringer og utfall*. Stockholm: SOU 2007:68.
- Norris, P. og J. Lovenduski (1993). «'If Only More Candidates Came Forward': Supply-Side Explanations of Candidate Selection in Britain». *British Journal of Political Science*, 23 (3), 373–408.
- Norris, P. og J. Lovenduski (1995) *Political Recruitment. Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NOU 2001: 3: *Velgere, valgordning, valgte*. Innstilling fra Valglovutvalget. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

- Oscarsson, H. og S. Holmberg (2013) «Personröstning», i H. Oscarsson og S. Holmberg (red.), *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Pennings, P. og R.Y. Hazan (2001) (red.) *Democratizing Candidate Selection: Causes and Consequences. Special Issue of Party Politics*, Vol. 7(3).
- Petersson, O., J. Hermansson, M. Micheletti og A. Westholm (1996) *Demokrati och ledarskap. Demokratirådets rapport 1996*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, O., G. Hernes, S. Holmberg, L. Togeby og L. Wängnerud (2000) *Demokrati utan partier? Demokratirådets rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, O., M. Djerf-Pierre, S. Holmberg, J. Strömbäck og L. Weibull (2006) *Mediernas valmakt. Demokratirådets rapport 2006*. Stockholm: SNS Förlag.
- Plasser, F. med G. Plasser (2002) *Global political campaigning*. London: Praeger.
- Rallings, C., M. Trasher og C. Gunter (1998) «Patterns of Voting Choice in Multimember Districts: the Case of English Local Elections». *Electoral Studies*, Vol. 17:111–128.
- Raunio, T. (2005) «Finland: One Hundred Years of Quietude», i M. Gallagher og P. Mitchell (red.), *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Rommetvedt, H. (2000) «Kommune- og fylkestingsvalg – lokaldemokrati eller riksgallup?», i A. Offerdal og J. Aars (red.), *Lokaldemokratiet: status og utfordringer*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Rose, L. E. og T. Hansen (2013) «Fylkestingsvalgene: Demokratisk milepæl eller demokratisk staffasje?», i J. Bergh og D. A. Christensen (red.), *Et robust lokaldemokrati – lokalvalget i skyggen av 22. juli 2011*. Oslo: Abstrakt.
- Rose, L. E. og P. A. Pettersen (2009) «Lokaldemokratiets grunnvoll: Innbyggernes politiske interesse og kompetanse», i J. Saglie (red.), *Det nære demokratiet – lokalvalg og lokal deltakelse*. Oslo: Abstrakt.
- Rothstein, B. (2007) «Väljaren måste kunna få rösta på flera partier till riksdagen», Stockholm: *Dagens Nyheter* 09.01.2007.
- Särilvik, B. (2002) «Party and Electoral System in Sweden», i B. Grofman og A. Lijphart (red.), *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries*, New York: Agathon Press.
- Skare, A. (1996) «Jo mer lokalpolitikk, dess mindre partipolitikk. Om partienes rolle i lokalpolitikken», *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 12 (3/4), 239–268.
- Soininen, M. og H. Bäck (1999), «Invandrarkandidaterna i personvalet», i S. Holmberg & T. Möller (red.), *Premiär för personal*. Stockholm: SOU 1999:92.
- SOU 1993:21, *Ökat personval. Betänkande av personvalskommittén*.
- Strömbäck, J. (2009) «Selective Professionalisation of Political Campaigning: A Test of the Party-Centred Theory of Professionalised Campaigning in the Context of the 2006 Swedish Election». *Political Studies*: 57:96-116.

- Thomassen, J. (1994) «Empirical Research into Political Representation: Failing Democracy or Failing Models?», i M.K. Jennings og T.E. Mann (red.) *Elections at Home and Abroad*. Michigan: Michigan University Press.
- Togeby, L. (1999) «Et demokrati, som omfatter alle, der bor i Danmark?», i J. Goul Andersen, P.M. Christiansen, T.B. Jørgensen, L. Togeby og S. Vallagårda: *Den Demokratiske Udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Togeby, L. (2003) *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Valen, H. (1988) «Norway: decentralization and group representation», i M. Gallagher og M. Marsh (red.), *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*. London: Sage.
- Valen, H., H. M. Narud og A. Skare (2002) «Norway: Party Dominance and Decentralized Decision-Making», i H. M. Narud, M. N. Pedersen og H. Valen (red.). *Party Sovereignty and Citizen Control*. Odense: University Press of Southern Denmark.
- van Biezen, I., P. Mair og T. Poguntke (2012) «'Going, going, ... gone? The decline of party membership in contemporary Europe». *European Journal of Political Research* 51(1), 24–56.
- Wängnerud, L. (1999) «Kön og personröstning», i S. Holmberg og T. Möller (red.), *Premiär för personvalg*. SOU 1999: 92, 301-326.
- Wattenberg, Martin P. (1991) *The Rise of the Candidate-Centered Campaign*. Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Aardal, B., A. Krogstad og H. M. Narud (2004) *I valgkampens hete. Strategisk kommunikasjon og politisk usikkerhet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aardal, B., H. Valen, R. Karlsen, Ø. Kleven og T.M. Normann (2003) *Valgundersøkelsen 2001. Dokumentasjons- og tabellrapport*. Rapport 2003/14. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Aardal, B., M. Høstmark, B.O. Lagerstrøm og G. Stavn (2007) *Valgundersøkelsen 2005. Dokumentasjons- og tabellrapport*. Rapport 2007/31. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Appendiks

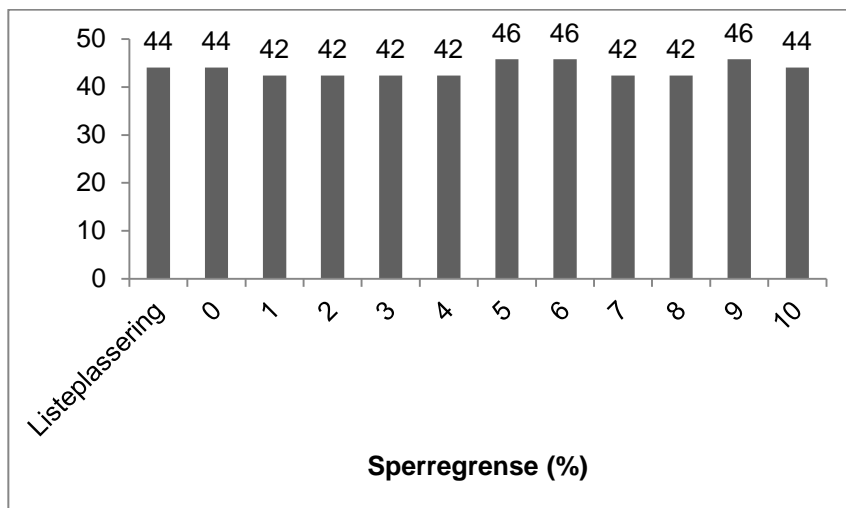
Appendiks A

Oversikt over datamaterialet for fylkestingsvalget 2011

Fylkeskommuner	Status	
Akershus	OK	
Hedmark		
Oppland		
Østfold		
Buskerud		
Telemark		
Aust-Agder		
Rogaland		
Hordaland		
Sogn og Fjordane		
Finnmark		
Møre og Romsdal		Foreliggende datasett inneholder ikke nødvendig informasjon
Nord-Trøndelag		Skannet dokument, ikke mulig å kopiere tall over i excel eller liknende
Nordland		
Sør-Trøndelag		
Troms		
Vest-Agder	Skannet dokument, vanskelig å kopiere tall over i excel eller liknende. Bruker en oversikt fra SSB over alle kandidater ved kommunestyrevalgene 2011, og taster manuelt inn tall for personstemmene til hver enkelt kandidat.	
Vestfold		
Oslo		

Appendiks B

Representasjon av kvinner i Oslo bystyre 2011, gitt ulike sperregrenser for personstemmeoppgjøret. Prosent

Appendiks C

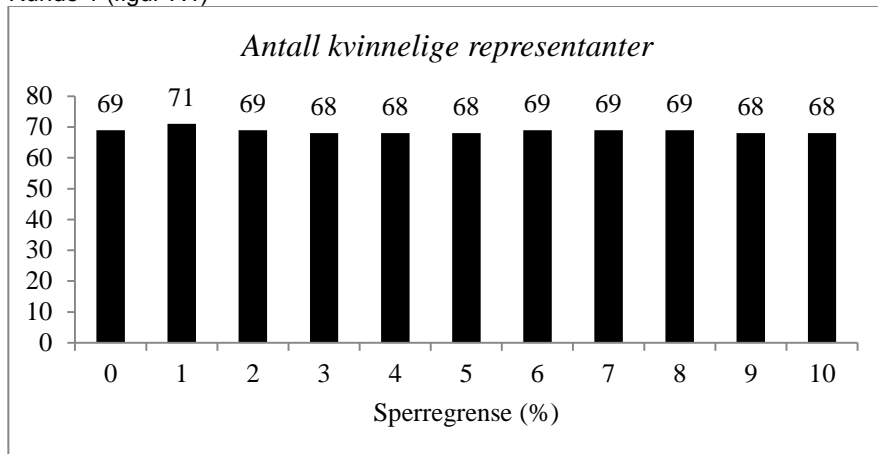
Eksempel på simuleringer av personstemmer til Nordland Arbeiderpartis liste ved stortingsvalget 2013

Nr	Navn	Faktiske resultater			Strykninger	Personstemmetall som ligger til grunn for simuleringene		
		Renummereringer		1. runde		2. runde	3. runde	
		Oppover	Nedover					
1	Lisbeth Berg-Hansen	0	762	1427	2302	4056	2317	
2	Eirik Sivertsen	1208	942	3110	1208	2129	1216	
3	Anna-Kristin Ljunggren	891	264	646	891	1570	897	
4	Kjell-Idar Juvik	692	196	625	692	1220	697	
5	Tone-Helen Toften	520	115	245	520	916	523	
6	Tor Arne Bell Ljunggren	1210	198	578	1210	2132	1218	
7	Anette Kristine Davidsen	462	81	208	462	814	465	
8	Hugo Johan Bjørnstad	548	72	247	548	966	552	
9	Wenche Elin Solli	1744	90	494	1744	3074	1756	
10	Tommy Rannov Nystad	320	61	441	320	564	322	
11	Anne Grethe Lund	295	25	157	295	520	297	
12	Bård Anders Langø	613	29	190	613	1080	617	
13	Adelheid Kristiansen	1282	24	432	1282	2259	1291	
14	Finn Obert Bentsen	279	12	174	279	492	281	
15	Bodil Erna Tokle	293	0	194	293	516	295	

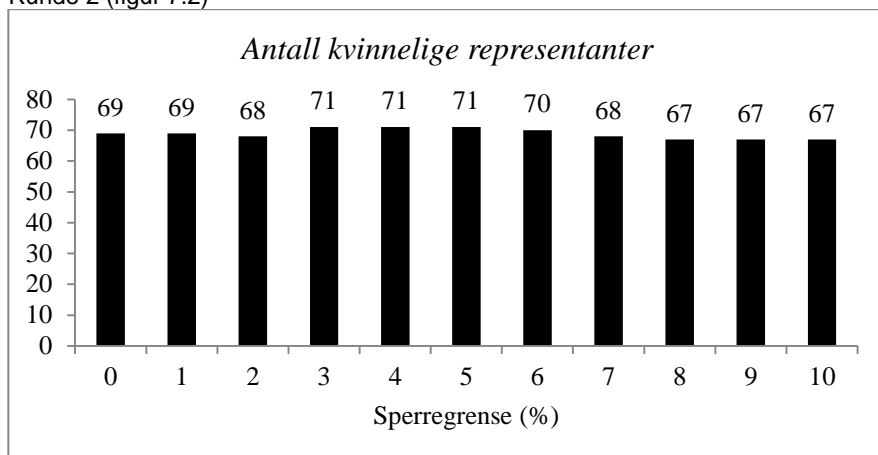
Appendiks D

Representasjon av kvinner på Stortinget i simuleringene fra kapittel 7.

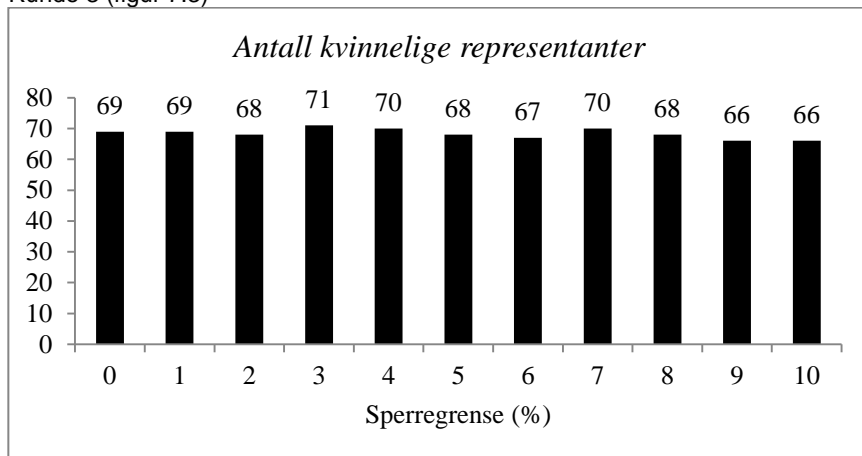
Runde 1 (figur 7.1)

Runde 2 (figur 7.2)

Runde 3 (figur 7.3)

Institutt for samfunnsforskning

2014:8

Forfatter/ Author	Johannes Bergh, Dag Arne Christensen, Bjarte Folkestad, Rune Karlsen og Jo Saglie
Tittel/Title	Personvalg ved stortingsvalg Konsekvenser av en endring av personvalgreglene ved stortingsvalg
Sammendrag	<p>Formålet med rapporten er å vurdere effekten av en eventuell innføring av personvalg ved stortingsvalg. Først vurderes dette med utgangspunkt i tidligere forskning på, og erfaringer med, personvalgordninger. Deretter gjennomføres det simuleringer basert på data fra norske valg, hvor man varierer personvalgordningen, og ser hvilke utslag ulike ordninger har.</p> <p>Rapporten viser at personvalg ved stortingsvalg kunne få konsekvenser for hvordan norsk politikk fungerer. Men på mange områder vil effektene kunne bli relativt begrensede. Omfanget av disse effektene vil også være avhengig av den konkrete utformingen av en personvalgordning: en lav sperregrense og en mulighet til å gi mer enn én personstemme gir større spillerom for velgerinnflytelse. Men effektene vil også være avhengig av forhold som ligger utenfor Stortingets kontroll: I hvilken grad velgerne tar personstemmeretten i bruk, i hvilken grad kandidatene bruker muligheten til å drive personlig valgkamp, i hvilken grad det forekommer interne konflikter i partiene, og i hvilken grad partiene faktisk nominerer sine mest populære kandidater øverst på listen.</p>
Summary	<p>The report presents the results of an evaluation of the potential consequences of a change in the rules regarding preferential voting in Norwegian Storting (parliamentary) elections. Current electoral law allows voters to express some candidate preferences, but in practice these preferences have no effects on the composition of the Stortinget. The authors of the report analyze what the effects could be of a preferential voting system that allowed voters a real say over candidate selection.</p> <p>The first part of the report looks at previous experiences with, and research on preferential voting systems. The second part consists of simulations of election outcomes, based on data from actual Norwegian elections, in which the preferential voting system varies.</p> <p>Preferential voting in national elections may change the workings of Norwegian politics. The magnitude of change depends on the type of preferential voting system that is adopted, and on the extent to which Norwegian voters make use of that system.</p>
Emneord	Personvalg, stortingsvalg, simuleringer

PERSONVALG VED STORTINGSVALG

KONSEKVENSER AV EN ENDRING AV PERSONVALGREGLEN VED STORTINGSVALG

Formålet med rapporten er å vurdere effekten av en eventuell innføring av personvalg ved stortingsvalg. Først vurderes dette med utgangspunkt i tidligere forskning på, og erfaringer med, personvalgordninger. Deretter gjennomføres det simuleringer basert på data fra norske valg, hvor man varierer personvalgordningen, og ser hvilke utslag ulike ordninger har.

Rapporten viser at personvalg ved stortingsvalg kunne få konsekvenser for hvordan norsk politikk fungerer. Men på mange områder vil effektene kunne bli relativt begrensede. Omfanget av disse effektene vil også være avhengig av den konkrete utformingen av en personvalgordning: en lav sperregrense og en mulighet til å gi mer enn én personstemme gir større spillerom for velgerinnflytelse. Men effektene vil også være avhengig av forhold som ligger utenfor Stortingets kontroll: I hvilken grad velgerne tar personstemmeretten i bruk, i hvilken grad kandidatene bruker muligheten til å drive personlig valgkamp, i hvilken grad det forekommer interne konflikter i partiene, og i hvilken grad partiene faktisk nominerer sine mest populære kandidater øverst på listen.

Institutt for
samfunnsforskning

Institute for
Social Research

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway
T +47 23 08 61 00
samfunnsforskning.no

ISBN (trykk): 978-82-7763-438-8
ISSN (Online): 978-82-7763-439-5
ISSN: 0333-3671